

THE ALAGIN

ESTD. : 1940

1984-86

VOL XXXXI

VISION

Platinum Jubilee Year

Published by

Alagin Magazine Committee

**ALLAHABAD AGRICULTURAL INSTITUTE
ALLAHABAD**

EDITORIAL BOARD

Chief Editor—Gautam Joshi

Hindi Editors—R. B. Singh "Rahi"

—Pawan Lal

English Editors—Rajiv Burman

—Rahul Ghosh

Urdu Editor—Md. Ahmad

Art Director—T. T. Medhavy

Front cover.....'Vision'

Idea—Gautam Joshi

Design & Printing—COLORAD, Allahabad

Back Cover—'And Beyond'

Idea—R. Burman

Design—T. T. Medhavy

CONTENTS

1. Acknowledgement
2. Vision.....& Beyond
3. Golden Words Are.....

Dr. M. J. John—Director

4. From the Principal's Desk
5. 'Do Baat'.....Gautam Joshi
6. Our out going students
7. In The Lime light
8. Hindi Section
9. Institute Activities
10. English Section
11. Society Reports and Photographs
12. Urdu Section

Printed at

Dikshit Press, Allahabad

With Best Compliments.

From

Alagin Magazine Committee

A. A. I. Allahabad

ACKNOWLEDGEMENT

I express my sincere gratitude to Dr. B. K. Chaubey for his enthusiastic support personal efforts & the faith which he has shown in me for bringing out this magazine.

I thank the Principal Dr. T. V. Rao for entrusting the magazine to the editorial committee. My sincere acknowledgement go to Mr. A. Q. Khan, Dr. P. Williams, Mrs. Khan (Librarian), Ms. S. David for their kind cooperation, and valuable suggestions.

I am indebted to Mr. Rajiv Burman & T. T. Medhavy for their efforts & cooperation in each & every step of this magazine, without them, I think, this publication would not have been a reality.

I thank Mohd. Ahamad (Urdu Editor) for his efforts in 'Kitabat' of Urdu articles.

I thank all the members of the Alagin magazine committee for their kind cooperation.

Lastly but not least I thank all those who contributed to the bulletin board.

(Reflections / Abhivyakti)

GAUTAM JOSHI

Chief Editor

VISION.....

Destiny is not a matter of chance, it is a matter of choice ;
it is not a thing to be waited for, it is a thing to be achieved.

—W. J. BRYAN

Yet, most of us believe in a predestined and predetermined life, charted on its course as a ship's manifest, by some power beyond us.

The VISION on our cover is meant to break the barriers of the confining well, we all are croaking in.

Used to a protected, insulated, dull, and inspid life we are backward by centuries, compared to a progressive world. Time never waits, the world is already for ahead. Every moment we lose, the gap increases.

Rise, before we become a part of history.

g. joshi,
Chief Editor.

.....AND BEYOND

As you turn the back cover for the last time, a chapter of 75 years from 'Vision' to 'And beyond' has passed.

In 1911, we were tradition bound, performing, imitating, obeying meaningless rituals, leaders and authority.

In 1986, are we any better ?

Our whole life is hedged in, confined, limited, to certain ideas; and deep down, within us is fear, so wrote Krishnamurty in '65.

The fear of criticism, of the approval or disapproval of our parents and society, prevents us from choosing our own carrers, & partners and do what we would love to do.

When will we think as an individual, be free from all sense of fear and do something which is completely our own.

When will we act as a human being ?

r. burman,
(*English Editor*).

GOLDEN WORDS ARE.....

It gives me great pleasure to say a few words of greetings to the editors of Alagin of my student community. I am much reminded of my days at the Institute 40 years ago when I was the Editor of Alagin myself. We here at the Institute have a uniqueness which is very rare in the educational institutions in India though our student body is small, only about 750 we represent all the states, cultures, languages, and religions of India, from North to South and East to West. We live here as a family and enjoy the rich heritage and cultural background on various aspects that are on the campus.

Those of you who have the privilege to be students here, writing articles for Alagin expressing your talents, hopes, ambitions and aspirations, giving expression to your rich and varied experiences at the Institute it is very very essential that you should prepare yourself well and be "topper"—"Not to be a drop out, not to be a chop out" but to be top out" should be the policy of every one of you.

"Today well spent makes every yesterday a dream of happiness and every tomorrow a vision of hope". May the days you spend here at the Institute be in keeping with this motto. Lost opportunities will not come back to you. The 2, or 4, or 6 years that you spend at the Institute is to lay the foundation and to prepare you for your future life work of 30 or 35 productive years that lie ahead of you. "Today well spent" may it be your motive. Some of us who have gone through the portals of this great Institution think of those days as the best and greatest in our life. May that be the privilege of each one of you. May God Almighty grant each one of you students all the best in life, guard you, guide you and use you in the service of our Nation to the glory of God.

M. J. JOHN
Director.

FROM THE PRINCIPAL'S DESK

By the grace of God it is my privilege to write this message as the 7th Principal of our beloved Institute whose Platinum Jubilee (75th Anniversary) is being celebrated. The usual message is modified to let the reader know his Institute and his heritage whether he is an Alumni, current student or a prospective freshman.

Dr. Sam Higginbottom, a visionary guided by the spirit of God recognized that at the core of development of India lied the rural farmer and agricultural development. He also realized that his training as an Economist was not adequate hence he returned to U. S. A. and equipped himself with Agricultural Education and returned back to Allahabad. With the support of the Presbyterian Church, he planted the saplings in 1911 of todays Allahabad Agricultural Institute.

In the beginning the Institute attracted about 70 students from all communities and all over India and it soon began to receive students from as far as Fiji

Islands. They slept in barns and received unrecognized diplomas backed by down to earth Practical Training bringing to the fore dignity of labour. The long building presently used by the post office, bank and housing was used for hostel, class rooms, dairy, while the room now used as a gymnasium was the students run mess hall.

By their sustained efforts Dr. Sam Higginbottom (1st Principal), and W. B. Hayes, considered father of Horticulture, in India, prevailed upon the then Vice Chancellor Pandit Ganganath Jha and obtained recognition for a degree course in Agriculture in 1932 which was geared to a tri-process education i.e. Teaching, Research and Extension.

Ethellind Cody Higginbottom (wife of Dr. Sam Higginbottom) devoted her untiring and continued efforts from 1935, in training women in Home making, the first of its kind in India. In 1943 it was offered as Home Economics Diploma of

U. P. Board and granted degree status in 1960 and a post graduate degree to be offered this Year in M. Sc. Food Science and Applied Nutrition.

The visionary spirit of Mason Vaugh considered as Father of Agricultural Engineering in India, forged a full fledged degree in Agricultural Engineering in 1942 which was the first of its kind in Asia. This was granted P. G. status in 1964; and currently the B. Sc. Ag. Engg. is B. Tech. in Agricultural Engineering and is being offered since 1983.

In 1924 the Indian Dairy Diploma was started both at Bangalore and Allahabad, and later under the able leadership of James N. Warner, considered a Doyen in Dairy Field in India, dairy training facilities were expanded to make it a modern plant.

Dr. Sam Higginbottom retired in 1945 and it fell to the lot of succeeding Principals to carry on the torch of Agricultural Education, Research and Extension. The 2nd Principal, Dr. Goheen whose term was cut short by premature death had served from 1945 to 1948. Dr. A. T. Mosher the 3rd. Principal, served from 1948 to 1953 and in his stewardship the Institute saw building expansion which now houses Library, Home Economics Department, Biology, Chemistry, Dairy Technology and Agricultural Building (Agronomy, Horticulture, Agricultural Economics). He also gave a new direction in Extension Programme which became the fore runner of Community Development in India. Mr. Henry Azariah the 4th Principal, took over as the first Indian and first Alumni Principal, and carried forth the torch of service to India for the period 1953 to 1959.

Dr. J. B. Chitambar, the 5th Prin-

cipal, faithfully served from 1959 to 1980, during which period all the undergraduate degrees were approved for post-graduate degrees, the Extension Department moved into its new building in the academic area, a youth hostel (next to Hostel No. 1), the Students Centre, and the Design and Development Centre and Home Economics Extension Wing were added. He ably steered the Institute to forge its contribution to the nation. After his retirement, Officiating arrangements continued and Dr. Y. B. Singh, the 6th Principal was appointed, who served for one Year from April 1981 to June 1982. Once again Officiating arrangements continued and on June 7, 1982 the selection of the 7th principal took place and T. Vishwas Rao (Alumni of 1953 batch) joined on June 8, 1985.

Institute publications namely Allahabad Farmer, principal's report are full of achievements and contributions the Institute has made specifically to India. To highlight a few, these are bullock drawn implements, cross breeding of cows for enhanced milk production, both of which are first in the country, use of non conventional energy gohar gas plant second only to Sevagram plant in India (now lying dormant near dairy workers houses), propagation and development on citrus varieties being the largest collection and first in India; establishing social education training centre, the first in India, the Family Planning project using laproscopy technique, the first in U. P., and the admission of first Agricultural Engineering and Agriculture women students in India.

The story on the role of the Institute to fulfil its motto "Serve the Land" will not be complete without listing briefly the Alumni who are serving the land. In different states in India Institute graduates

served/serving as Directors or Joint Directors in Agriculture, Agricultural Engineering and Home Economics,

Similarly in education front every Agricultural College or Agricultural University had a Dean or Senior Professor, and in both these cases they are too numerous to list here, and the reader may contact Alumni association for details.

In the National scene there are three members of Parliament (Shri Anand Singh, B. Sc. Agricultural Engineering (1959), Shri Jitender Singh, B. Sc. Ag. (1953) and Sri B. D. Singh, B. Sc. Ag. 1953). A member of Planning Commission (Dr. K. Kanungo, B. Sc. Ag. 1950); 3 Vice Chancellors (Dr. K. Kanungo, Agri. University, Orissa, Dr. Y. C. Arya, B. Sc. Ag. Engg., 1950) J. N. K. V. V., Jabalpur, Dr. K. Nag, B. Sc. Ag. Engg. 1951 (Sukhadia University Udaipur); 3 Directors of Central Institute, (Late) Dr. D. Sundaresan, B. Sc. Ag. (1945), National Dairy Research Institute, Karnal, Dr. A. M. Michael, B.Sc. Ag. Engg. 1953, Indian Agricultural Research Institute, New Delhi, and Dr. T. P. Ojha, B. Sc. Ag. Engg. (1954) Central Institute of Agric. Engg., Bhopal, 2 Joint Commissioners at Centre, (Mr. N. Khan, I. D. D. 1951 Dairy Development, Mr. P. John Zachariah, B. Sc. Ag. Engg. 1950, Farm Machinery); 3 Assistant Director Generals, I. C. A. R. (Dr. O. B. Tandon, B. Sc. Ag. 1944, Animal Sci. Mr. T. H. Nirmal, B. Sc. Ag. Engg. 1950, Agricultural Engineering and Dr. Alam, B. Sc. Ag. Engg. 1963 Agricultural Engg.) An IAS Officer through promotion, Kerala (Shri Philipose Thomas, B. Sc. Ag. 1953); Deputy Conservator of Forests of Madhya Pradesh (Shri Oswald, B. Sc. Ag. 1950), Managing Director of Tea Manufacture and Tea

Exporters (Shri V. P. Mahajan, B. Sc. Ag. Engg. 1953).

In the international scene almost all Alumni are flying the Allahabad Agricultural Institute flag high in their own countries and in international organisation and also serving in foreign Universities in teaching, research and administration.

Alumni have also made an impact in the field of sports and games; London Olympic Wrestler (K. P. Rai, B. Sc. Ag. 1943), and now coach of Indian Air Lines: Javelin record holder of India, (V. P. Malvia, B. Sc. Ag. 1953) now coach of Northern Railways. First Asiad New Delhi, Basket Ball player (Late F. B. Chellappa) B. Sc. Ag. 1952). A special mention may be made of Capt. Vijay Pratap Singh, B. Sc. Ag., a gallant soldier who gave his life in Pakistan war, defending India.

The focal point of this message is to ask ourselves : Are we satisfied to live in the glorious past of the Institute and bask in the achievements of Alumni ? Are our graduating students still in the front line to bag the jobs ? Are our recent graduates who are already employed, able to deliver the goods ? What are the chances of recent graduates to reach the top of management ladder ? Will, and can our recent graduates be able to compete equally or better, with their counter parts graduating from various Institutions in India ? It is a highly competitive field of Agriculture and Agricultural Engineering, is the Aggie well prepared technically, morally and in total personality to face the competition and walk home the winner ? Whether you are graduating this year or in future, it does not matter but ask yourself—where will I be, 25 Years from now, when the Institute will be reaching its 100th Year of service to the nation ? What role should I play in

the next 25 Years ? Like your predecessors will you be at the helm of developmental activities in the country and abroad? Will you continue to be the man wearing the hall mark of Agricultural Institute ?

Today, we have fine facilities of academic buildings, laboratories, play grounds, and a beautiful campus. We have 75 academic, well qualified staff members for nearly 750 students, giving 1:10 ratio, the best in the country. Can we produce the best product with these facilities ?

Yes, I fervently believe that you can be the man of the hour. Realising that poverty and ignorance continue to exist, and as long as these two maladies remain in India, Agriculture will remain as the main field of Scientific attention and the Aggies must have the vision and zeal to hold the hand of the farmer and help him to raise two blades of grass where one was growing before. He must be prepared technically and morally to implement the fruits of his education, An equal importance to technical and scientific preparedness is the moral preparedness. Towards these two pruned areas of development the Aggies have an opportunity to attend weekly assembly, the Religious and moral instruction and the Better Citizenship lectures in addition to scientific agricultural education.

The Institute is unique in this approach which opportunity is not given in any other Agricultural College or University in India. This has Contributed richly to the total personality of Allahabad Agricultural Institute graduates and it is hoped that participation will be improved and more students will be enriched in moral building.

It is our sincere hope that the Institute has contributed to our graduating classes, however, small it may be to your total personality, and for our remaining students, you allow the Institute to go through you and not that you will go through the Institute.

In the teachings of Jesus, Ask and ye shall be given, seek and ye shall find, knock and it shall be opened and nothing less shall be given to him who gives and shares with others.

May our Institute grow from strength to strength and from Platinum to Centenary and may you all see that day and share the joy.

Wish you all a bright future.

Cordially

T. VISHWAS RAO
Principal

दो बातें

गुआ चुप रहोगे और लज्जा के
उस निरर्थक अंगोपन से रहोगे -
महज जामकर कि गुम्हारी मातृभाषा
असमझी भी रह है, जो
महज के साथ रात भर
सोने को बिछ
छम राखी पर राखी है -

श्रुतिमन्त्रालय के सुमोदय में

वृत्ति की रत्न कविता का प्रहार मिलता लटकी है और
साथ ही साथ मेरे सम्पादनीय लिखने के 'बाप' के माध्यम
की समस्या भी हल करता है। कौन्सी विडम्बना है आज भी
हमें अपनी राष्ट्रभाषा में लिखने के पूर्व यह सोचना
पड़ता है कि अपने देश के कई व्यक्तियों की अपनी
भाषा 'समझने' में समस्या तो नहीं आयेगी? जरा
सोचिये आज, जब अपनी भाषा की पहचान नहीं
है। १९४० के प्रथम प्रकाशन से अकाल के प्रकाशन
में यह प्रथम पत्रिका है जिसमें 'राष्ट्रभाषा' को
प्रचलित करने का प्रयास किया गया है।

अज्ञात रहता है कि यह पत्रिका आपको आकाशों
को उगलती है होगी।

अन्त में, शुभकामनाओं के साथ।

गीताजी

मुख्य सम्पादक

Our Outgoing Students

C

H

E

U

A

1

M. Sc. (Agronomy)
1983-85

Avijit Roy (W. B.)
C. L. Singh (U. P.)
D. Tripathi (U. P.)
O. P. Pandey (U. P.)

Gautam Joshi (U. P.)
K. K. Prasad (Bihar)
M. Sc. (Horticulture)
1983-85
V. M. Prasad (U. P.)

A. R. Singh (U. P.)
Ajay Babu (A. P.)
R. Joe Thadews (T. N.)
M. Sc. (Ag. Eco.)
1983-85
R. M. Yadav

M.Sc. (D. T.) 1983-85

T. S. Kiran (A. P.)
M. Sc. (Extension)
1983-85

O. Satya Priya Devi
(Manipur)
M. Sc. (Agronomy)
1984-86

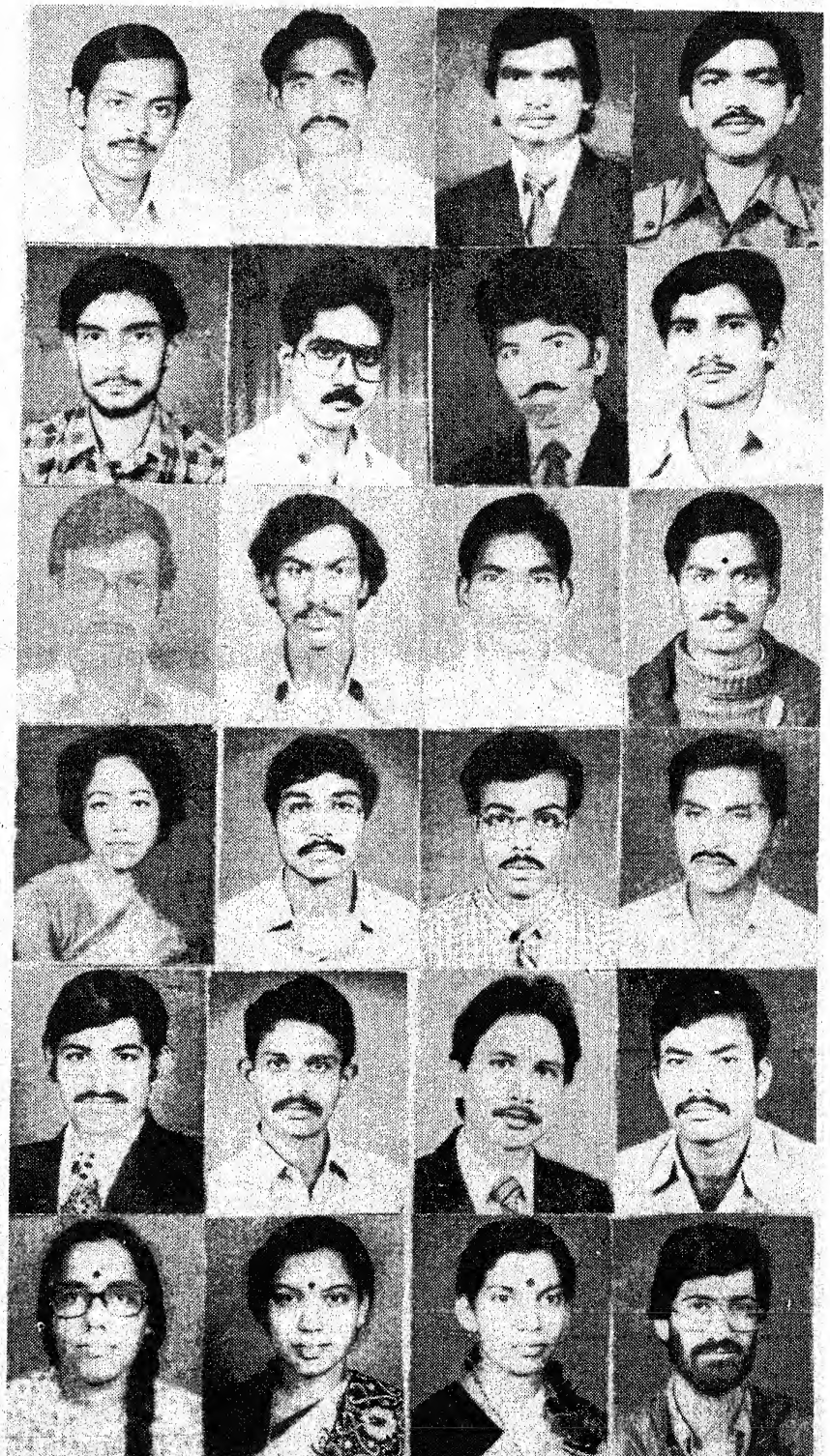
Thomas Abraham
(Kerala)

T. T. Medhavy (T.N.)

Sanjay Singh (U. P.)
M. Sc. (Horticulture)
1984-86
K. R. Verma (U. P.)
A. S. Varughese (Ker.)
P. Tripathi (U. P.)

M. Sc. (Ag. Engg.)
S. S. Tripathi [U. P.]
M. Sc. Plant Pathology
1984-86

JaiSree G. [Kerala]
Kavitha V. [Kerala]
V. K. Kaul [J & K]

M. Sc. [D. T.]

1984-86

P. V. Suresh [A.P.]

S. K. Singh [U. P.]

M. Sc. Ag. Eco.

1984-86

N. K- Bhatt [Bihar]

Samuel

M. K. Wadhvani

P. N. Sahi [Bihar]

Devendra Singh [U. P.]

B. Sc [Ag.] 1986

Bony A Manuel [Ker.]

B. Sc. [Ag. Engg.] 1985

Saji Joseph [Kerala]

Pranab Majumdar

[Rajasthan]

R. K. Rath [Orissa]

A. K. Tyagi [U. P.]

Anshuman Dev [U. P.]

T. Lotha [Nagaland]

A. Ramsom [U. P.]

Sobestian Joseph [Kerala]

Anurup Chatterjee [U. P.]

A. C. Mathew [Kerala]

Boby Mathew [Kerala]

Viresh Singh [W. B.]

V. K. Mittal [U. P.]

B. Sc. [Ag. Engg.] 1986

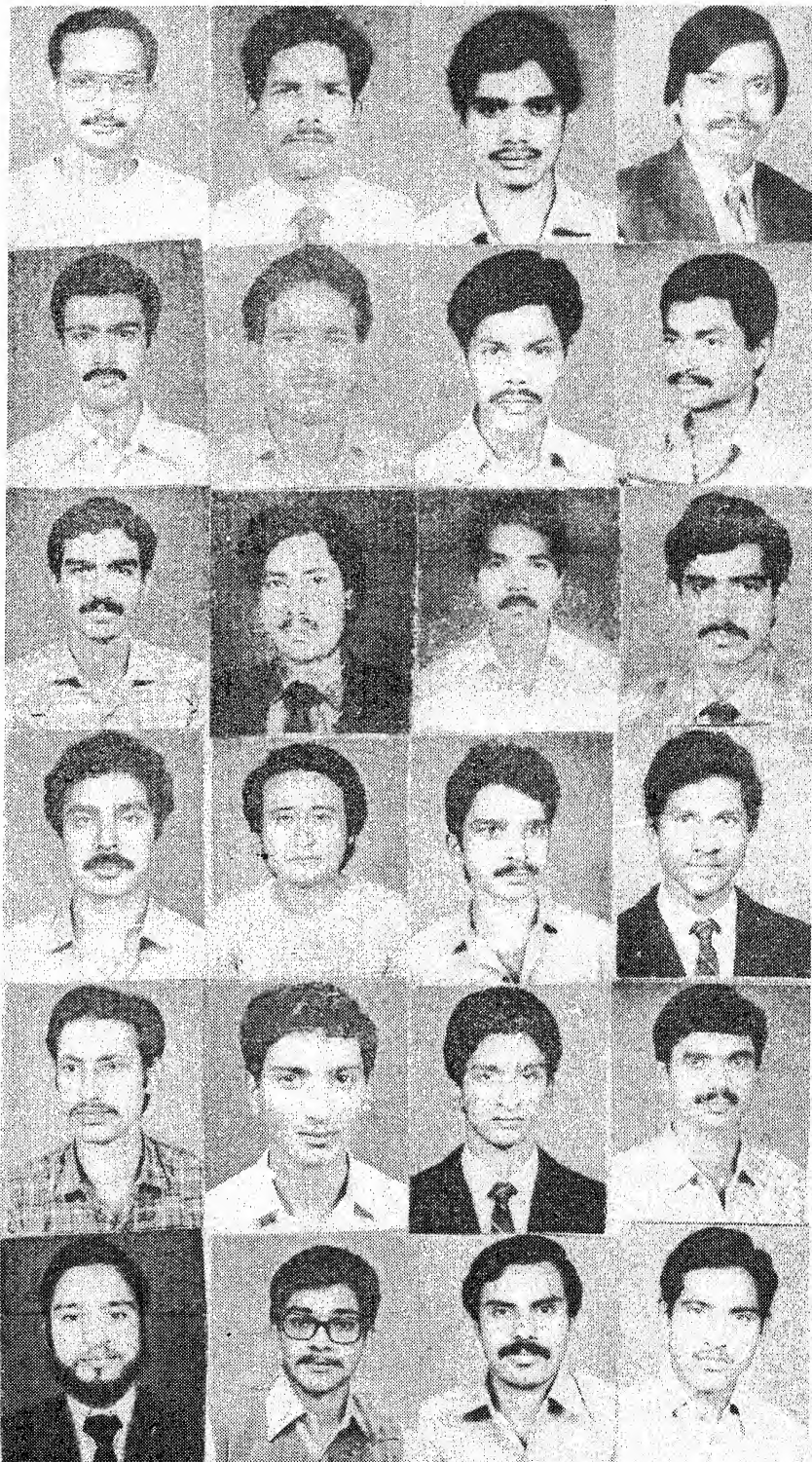
Rajeev Burman

M. Sc. [D. T.]

H. C. G. Reddy [A. P.]

B. Tc. [Ag.] 1980

S. K. Maurya

3

B. Sc. (Ag.) III

1985-86

Sevaraj T. [Kerala]

Verghase Abraham [Kerala]

Sukahio H. Yephthom

Philip Ansly [T. N.]

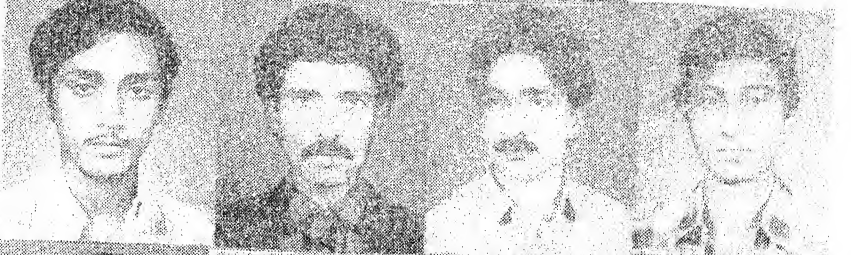

Amit Roy [Bihar]

Mohd. Aslam [U. P.]

N. B. Singh [U. P.]

Sanjiv Srivastava [U. P.]

Neeraj [U. P.]

Cyril K. Jacob [T. N.]

Mahesh C. Gupta [U. P.]

Soni P. Simon. [U. P.]

Biju P. Mahew [Kerala]

Rajiv Paul [U. P.] FREAK OUT

Sumit Green Wold [U. P.]

Imti A.O. [Nagaland]

S. K. Shukla (U. P.)

A. K. George [Kerala]

R. K. Singh [U. P.]

J. Mandal [W. B.]

Wilson Kisputta [U. P.]

Joy Dawson [U. P.]

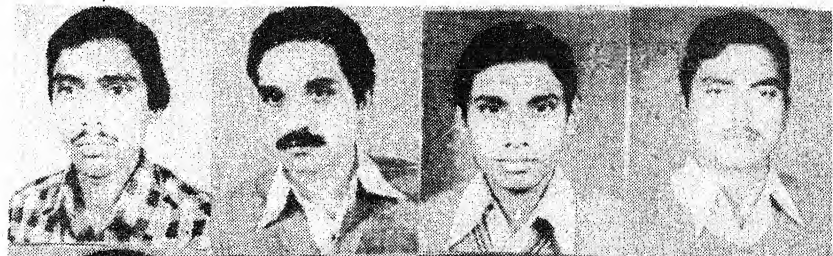
Rahul Ghosh [U. P.]

Bhaskar Shukla

4
B. Sc. (Ag.) Final
1985-86

R. K. Kanowjia [U. P.]
D. K. Mishra (U. P.)
H. N. Singh [U. P.]
M. P. Singh [U. P.]

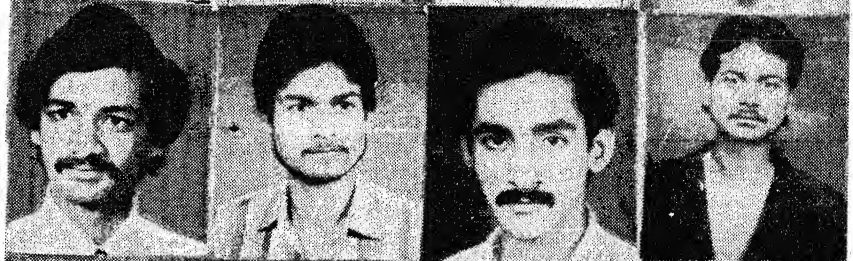
Ramesh Singh [U. P.]
P. K. Singh [U. P.]
M. C. Singh [U. P.]
A. K. Srivastava (U. P.)

S. K. Gautam [U. P.]
Rajeev G. [Kerala]
Sunil [U. P.]
V. V. Tyagi [U. P.]

Vinek K. Singh [U. P.]
S. P. Chaudhary [U. P.]
S.K. Singh [U.P.]
R. K. Singh [U. P.]
Md. Shoaib (U. P.)

Salomy Thomas [Kerala]
Bolessy M. John
Merginia Dkhar [Meg.]
Geetha S. [Kerala]

Radha K. [Kerala]
Korah Thomas [Kerala]
Rajeev Das [U. P.]

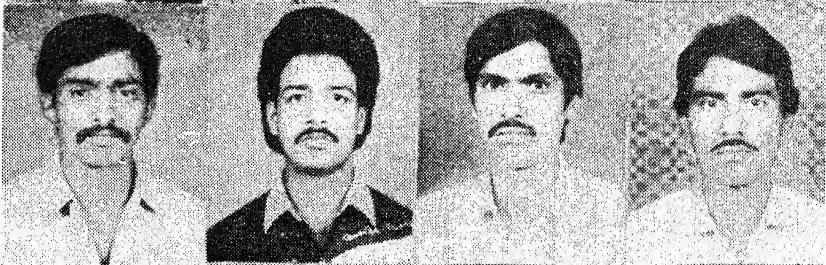
Anila Mathew [Kerala]
 Rachel Chacko (Kerala)
 Sally Joseph [Kerala]
 A. Upadhyaya [U. P.]

K. S. Shukla [U. P.]
 R. P. Chaudhary [U. P.]
 S. C. Patel [U. P.]
 B. K. Gupta [U. P.]

George Philip [Kerala]
 S. K. Sahu [U. P.]
 S. Ahmad [U. P.]
 S. K. Samson [U. P.]

C. P. Singh [U. P.]
 Edward Masih [Punjab]
 K. P. Chaudhary
 I. D. D. (D. H. Final)
 Sudhir Babu. T [Kerala]

A. K. Singh [U. P.]
 T. K. Samanta [W. B.]
 Vishnu Prakash [U. P.]
 B. P. Dwivedi [U. P.]

Sanjay Kumar [Bihar]
 K. D. Mishra [U. P.]
 Krishna Charaw [U. P.]
 Mahendra Mall [U. P.]

Arundathi (Kerala)
Rana Devi (Kerala)
A. R. Pishara (Kerala)
Subhana (Kerala)

Ambika (Kerala)
Jessy Chacko (Kerala)
B. P. Singh (U. P.)
I D D (D. T.)
Rafi Paul (Kerala)

D. N. Singh (U. P.)
John Thomas (Kerala)
A. P. Singh (U. P.)
Brijesh Kumar (U. P.)

A. K. Srivastava (U. P.)
M. N. Babu (A. P.)
S. C. Shukla [U. P.]
D. Thangarajan [T. N.]

S. Maurya (U.P.)
K. K. Sathiavathan
[Kerala]
V. Mammen [Kerala]
S. N. Singh [U. P.]

V. K. Dubey U. P.]
Sushil Kumar [U. P.]
P. K. Pandey [U. P.]
B. Sc. Ag. Final 1986
Betts Warruni [Ker.]

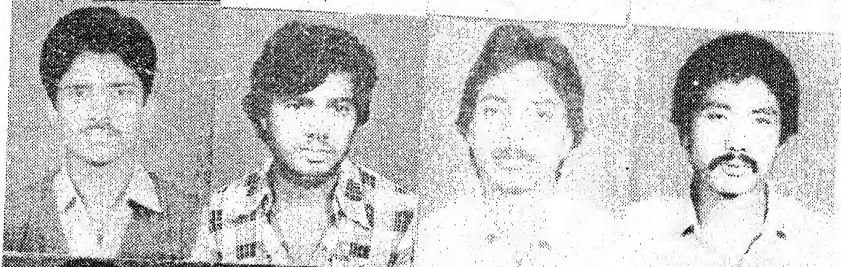

B. Sc. Ag. Final 1986

Jerry Uarghis [Kerala]
Skandha K. J. [T. N.]
Vineet Malviya [U. P.]
Ravindra Kumar [U. P.]

S. K. Singh [U. P.],
R. A. Rawa [U. P.]
A. K. Sinha [U. P.]
Loli K. Mao [Manipur]

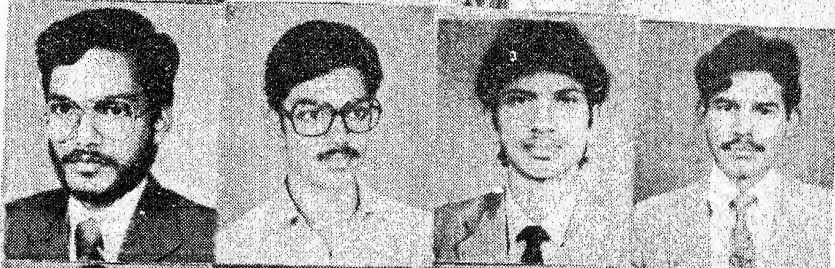
M, T. Nandy [M. P.]
Md. Aslam [U. P.]
A. K. Tyagi [U. P.]
G. Chandra [U. P.]

A. K. Gupta [U. P.]
Rajeev Singh [U. P.]
S. Bhattacharya [W. B.]
S. Pillai [U. P.]

Sanjay Khushwaha [U. P.]
Raghu Ram [A. P.]
S. K. Singh [U. P.]
B. Sc. Ag. Engg. [1986]
S. C. Singh [U. P.]

Kurien E. K. [Kerala]
Sanjay Garg [U. P.]
R. P. Singh [U. P.]
S. K. Singh [U. P.]

B. Sc. Agri. Engg.

(Final) 1986

A. K. Srivastava [U. P.]

Pawan Lal [U. P.]

S. K. Tripathi [U. P.]

A. K. Rajan [Kerala]

S. C. Pillai [U. P.]

A. Mlan Jana [W. B.]

D. K. Singh [U. P.]

V. K. Singh [U. P.]

Joyti Kaul [Delhi]

K. K. Singh [Bihar]

H. Chandra [U. P.]

James Paul [U. P.]

Vinod John [Kerala]

A. K. Thakker [W. B.]

Shaji James [Kerala]

T. P. Mathew [Kerala]

V. K. Singh [U. P.]

R. K. Singh [U. P.]

R. K. Srivastava [U. P.]

Kaushik Datta [W. B.]

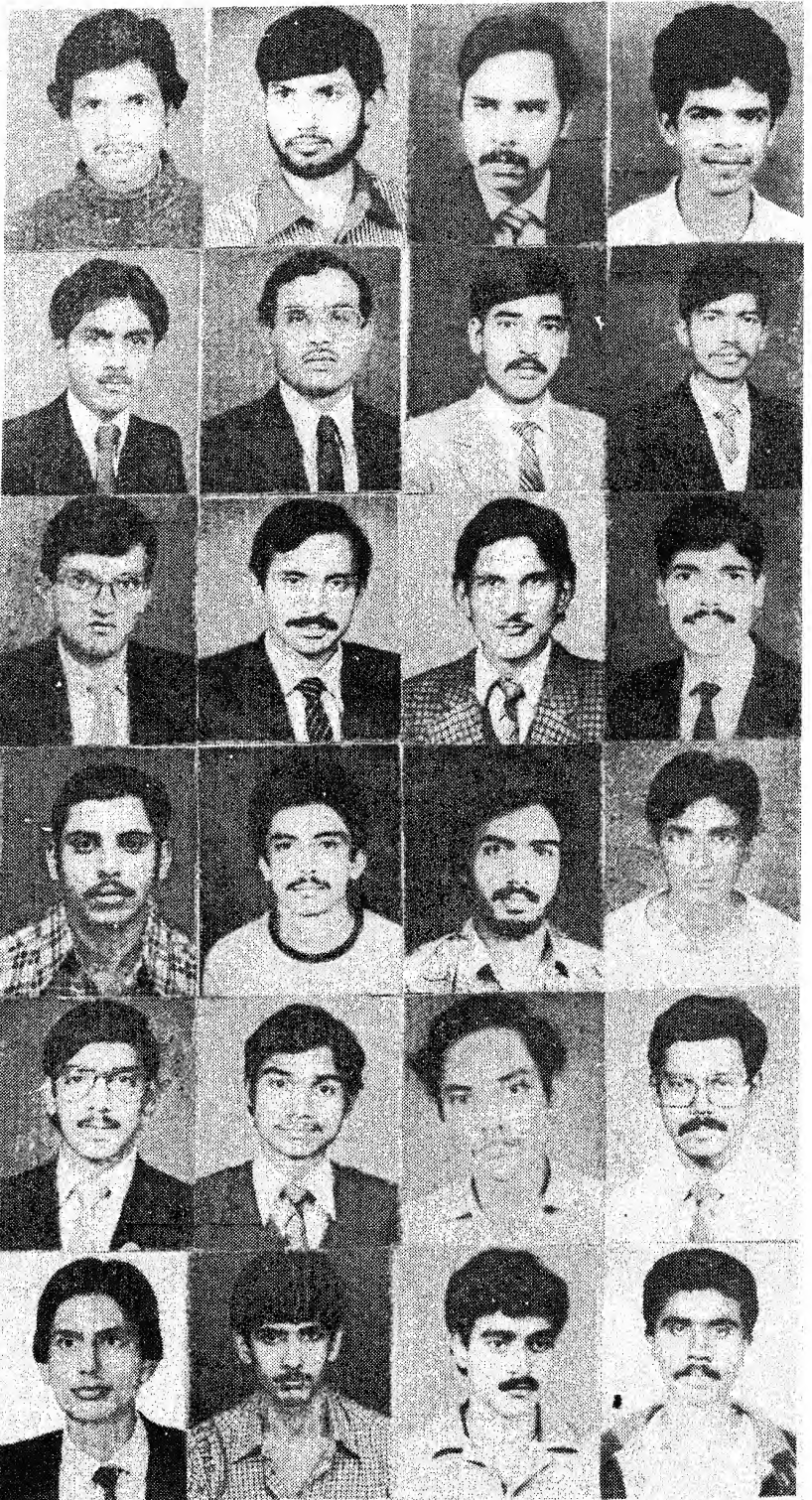
F. H. Naqvi [Delhi]

B.S.S. Neelakantau [T. N.]

Sunil Johnson [U. P.]

C. Arvindan [T. N.]

S. K. Singh [U. P.]

9

B. Sc. H. ECO. FINAL

**Sitting (L—R) Banita Prasad (W. B.), Neerja Joshua (U. P.), Maya Singh (U. P.)
Shanti Prasad (W. B.), Fareeda L. Khan (U. P.)**

**Standing (L—R) Nikhat Jahan (U. P.), Bharati Basnett (Sikkim), Roda A. Said (Soma-
lia), Rachel Vargheese (U. P.), Salila Mandhyan (U. P.)**

IN LIME LIGHT

Susy Joseph
Womens Champion
(Athletics)
Awarded ICAR Junior
Fellowship

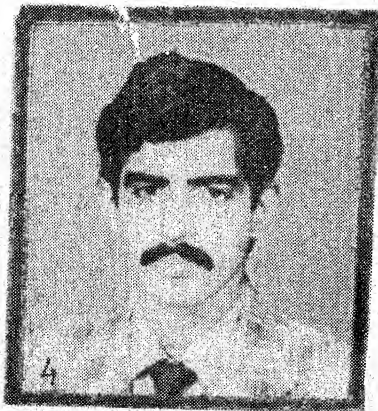

Avijit Roy
Noel Dey Gold Medal
Gold Medal U.P.
Higher Education

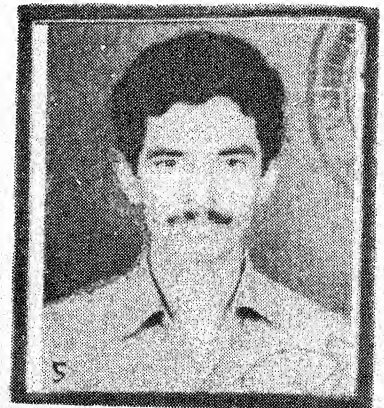

Anil Kumar Tyagi
Inter Unit Badminton
All India Univ.

K. Beji George
2nd Prize in Debate
at Agfest, 86
All India Youth Fest.

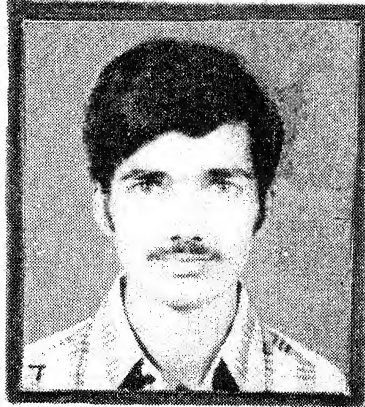
T. T. Medhavy and
Vinod Swarup
First in Quiz at
Udeesha, 86
All India Youth Fest.

↑
Kaushik Dutta
Mens Joint Champion
[Athletics]

↑
Sanjay Sen Gupta
Mens Joint Champion
Athletics

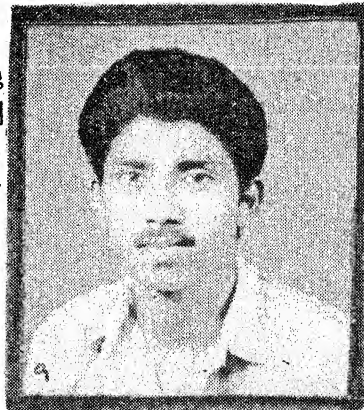
Aleta Chowfin
Most Promising
Athlete [Girls]

← Mahendra Mall
Cross.Country Champ
1985 & 1986

↓
Roy Thomas
Most Promising
Athelete [Mens]

दो शब्द

● “एलगिन” मेरे साथियों के कुछ भावनात्मक एवं विचारात्मक चिन्तन के साथ-साथ रचनात्मक शैली का संकलन है जो हिन्दी साहित्य-सृजन के प्रति गहरी आस्था का प्रतीक है। इससे वे स्वयं ही नहीं, बल्कि अपने परिवेश में निहित तमाम विशिष्ट प्रतिभावों का प्रस्फुटन कर सकेंगे।

“राष्ट्रीय एकता” राष्ट्र-भाषा के सन्दर्भ में हिन्दी को सर्वोत्कृष्ट स्थान प्राप्त है। जो “हिन्दी, हिन्दू, हिन्दुस्तान” निष्कर्ष से और स्पष्ट हो जाता है। मुझे “एलगिन” में हिन्दी रचनाओं का सम्पादन-कार्य करते हुए कितना हर्ष हो रहा है इसकी अनुभूति आप अग्रिम पृष्ठों पर करेंगे।

!
हिन्दी सम्पादक
राजेश बहादुर सिंह “राही”

इन्स्टीट्यूट गीत

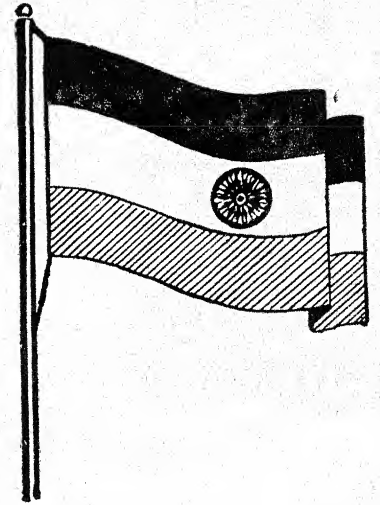
जमुना की ताजगी में कालेज है हमारा
हमको न क्यों हो जां से भी ज्यादा ये प्यारा
जमुना की.....

भारत में, दूर देशों में भी इसकी शान है
जमुना के पार तक ही नहीं आन वान है
इज्जत जो निराली है तो रूतबा भी नयारा
जमुना की .....

जैसे इलाहाबाद में त्रिवेणी की धारा
वैसे ही इन्स्टीट्यूट ने हम सबको सवारा
संगम पे अनोखा ये संगम है हमारा
जमुना की.....

खेती के उसूलों की दीलत है लुटाई
यूं इसने किसानों की किस्मत है जगाई
क्या खूब निभाया है धरती ने पुकारा
जमुना की.....

दिल से दुआ हमारी है सरसब्ज ये रहे
सबकी नज़र में आँखों का तारा बना रहे
जमुना के किनारे ये है मन्जिल का किनारा
जमुना की.....

निर्देशक : डा० बी० ए० डेविड
गीत एवं संगीत रचना : डा० बी० ए० डेविड
मुख्य स्वर: डा० बी० ए० डेविड

इस गीत को प्रथम बार इलाहाबाद एग्रीकल्चरल इन्स्टीट्यूट के प्लेटिनम जुबली समारोह के उद्घाटन पर ३ दिसम्बर, १९८५ को डा० बी० ए० डेविड के निर्देशन में गाया गया ।

एक लघु सत्य कथा :-

चन्नर

(ब्रज किशोर)

पूरा नाम पता नहीं क्योंकि मां सदैव चन्नर नाम से ही उसकी बात करती है। मैंने कभी असली नाम जानने की चेष्टा भी नहीं की क्योंकि मेरे लिये उसका यही नाम पर्याप्त मालूम पड़ता था। वह मेरी चचेरी बहन थी।

मां बताती है कि मैं तब पैदा ही हुआ था। चन्नर उन दिनों सात या आठ साल की रही होगी। मुझे बेहद प्यार करती और खूब खिलाती। छोटी चिड़िया की तरह हर समय फुदकती रहती। अत्यन्त खुश-मिजाज थी। घर के सारे काम काज करती। दिन भर व्यस्त रहती।

और तभी अचानक उसकी शादी हो गई। लड़का विधुर था। यानी उसकी पत्नी का देहान्त हो चुका था। उम्र बीस, बाइस के करीब थी। खानदान अच्छा था।

कच्ची उमर का ध्यान रखते हुए मेरी मां के आग्रह पर चन्नर को एक साल बाद ही वापस बुलाया गया। मां बताती है कि डोली से उतरते ही छोटी सी चन्नर ने अपनी चादर फेंक सबसे पहले मुझे पूछा और फिर गले से लगा कर फूट-फूट कर रोई और खूब प्यार किया।

किन्तु नैहर का सुख अधिक दिन उसके भाग्य में नहीं था। उसके ससुर जी फिर आ धमके और छह महीने बाद ही चन्नर को फिर उसकी ससुराल ले गये।

दुबारा जाने के बाद मां बताती है कि चन्नर उदास रहने लगी अक्कर गुम-सुम बैठी रहती। उसकी चंचलता एवं स्फूर्ति न जाने कहाँ लुप्त हो गई। एक दिन जब यह समाचार मिला कि चन्नर इस संसार में नहीं है तो मां एवं घर के अन्य लोगों पर जैसे वज्राघात हो

[नौ साल की चन्नर बालिका बधू बन गई...पाँच साल बाद गौना होगा तब तक वह सयानी हो जायेगी।]

.. किन्तु नैहर का सुख अधिक दिन उसके भाग्य में नहीं था.....

सस्ते में शादी तय हो गई। नौ साल की चन्नर बालिका बधू बन गई। यह सोचा गया कि पाँच साल बाद गौना होगा तब तक वह सयानी हो जायेगी। सभी बातों की समझ हो जायेगी।

किन्तु विधाता को कुछ और ही मंजूर था। लड़के के बाप ने दो साल बाद ही गौने के लिये हठ कर दिया। कहने लगा कि घर पर कोई रोटी बनाने वाला नहीं है। घर सूना है। गृहिणी की आवश्यकता है। घर में औरतों ने विद्रोह कर दिया किन्तु अन्त में वही हुआ जो पिता ने चाहा। ग्यारह वर्षीया चन्नर गहने एवं वस्त्रों से लदी रोती बिलखती अपनी ससुराल के लिये बिदा हो गई।

ससुराल में भी चन्नर ने अपने पति एवं ससुर को अपनी सेवाओं से अत्यधिक प्रसन्न कर लिया। दिन रात कार्य में जुट कर घर का सभी काम काज सँभाल लिया। जब भी मायके का कोई आदमी उससे मिलने जाता रो, धोकर सबसे पहले मेरी बात पूछती।

गया। लोग कर भी क्या सकते थे। इस क्रूर नियति एवं विधि का विधान मानकर गम के आँसू पी गये।

बाद में पता चला कि चन्नर गर्भवती थी और प्रसव की बेदना में ही असमय वह काल कवलित हो गई। बाल-विवाह की वेदी पर एक और अबोध बालिका की बलि चढ़ गई।

चन्नर को मैंने कभी नहीं देखा और जाना किन्तु मां से अकसर उसकी चर्चा करता हूँ। अकेले में उसकी याद कर कभी-कभी भावातिरेक में डूबने लगता हूँ। चित्त अत्यन्त उदास हो जाता है और मन विष्टुण एवं विद्रोह से भर जाता है।

आज भी छोटी-छोटी बालिकाओं को बधू के रूप में देखकर चन्नर की भूली याद ताजा हो जाती है और सोचने लगता हूँ कि पता नहीं अभी कब तक चन्नर जैसी असंख्य अबोध बालिकाएं सामाजिक कुरीतियों की वेदी पर बलि चढ़ती रहेगी।

....आज भी छोटी-छोटी तालिकाओं को बधू के रूप में देखकर .....

भारतीय किसान : राष्ट्रीय उत्थान के परिवेश में

राजेश बहादुर "राही"
(हिन्दी सम्पादक)

भारतीय कृषक, आधुनिक युग में पिछड़ेपन एवं गरीबी का पर्याय नहीं रहा। अब वह परिस्थितियों का दास नहीं रहा है। बल्कि उसको अपने अनुसार ढालने में सक्षम हो गया है। देश के नव-निर्माण में शरीक होकर सरकार की हर नई योजना को सफल बनाने में आशातीत प्रयत्न कर रहा है। वह खेतों से प्रयोगशालाओं तक, गाँवों से शहरों तक फैल चुका है।

निश्चय ही भारत की धरती पर एक दिन, शस्य-श्यामला, हरी-मखमली चादर लपेटे एक युवती आयेगी, और प्रकृति से अपने सपूतों का कुशल-क्षेम पूछेगी तब वह धन्य हो जायेगी।

चलानी पड़ रही है। हमारी सुख-समृद्धि दाता सरकार ने गाँवों के विकास को नजरंदाज करते हुए, सारी की सारी विकास योजनाओं को शहरों के समृद्धि-सृजन में समर्पित कर दिया है। शायद इसलिए कि उसे भारत को विश्व के विकसित राष्ट्रों में खड़ा करना है, या तो फिर शायद इसलिए कि देश के पूँजीपति, सम्मानित व्यक्ति एवं सच्चे राष्ट्र-नेता शहरी अंचलों में निवास करते हैं। इसलिए गाँवों से उसका कोई ताल्लुकात नहीं।

फिर भी किसानों के उस खून-पसीने के सम्बन्ध को कभी बेवुनियाद नहीं करना चाहिए जो कि हिन्दुस्तान की मिट्टी के हर कण-कण में समाहित है। देश में कोई

निश्चय ही भारत की धरती पर एक दिन शस्य श्यामला, हरी मखमली चादर लपेटे एक युवती आयेगी.....

भारत सदियों से कृषि-प्रधान देश रहा है। अब भी देश की कुल आय का चालीस प्रतिशत भाग, शस्य-श्यामला धरती से प्राप्त होता है, बाकी साठ प्रतिशत भाग अन्य श्रोतों से आता है।

हिन्दुस्तान गाँवों का देश है जहाँ पर सत्तर प्रतिशत जनसंख्या ग्राम्य-अंचलों में जीवन-यापन करती है। इसके बावजूद भी, बहुत ही दुःखान्त भावना के साथ लेखनी

भी क्रान्ति, चाहे वह हरित क्रान्ति या श्वेत क्रान्ति या फिर मानव क्रान्ति ही क्यों न हो, यदि वह सफलता के किसी भी चरम बिन्दु पर पहुँच सकी है तो वह किसानों एवं मजदूरों की उस धरती से, जिसमें उनके लहू का हर कतरा, आत्म विश्वास, त्याग और बलिदान का एवं पसीने की हर बूँद अदम्य साहस और कठोर श्रम का बोधगम्य है।

‘भोजपुरी लोक साहित्य’ ‘कुछ सूक्तियाँ’

भोजन सम्बन्धी—खिचड़ी के चार पार
दही पापड़ घीव अचार
वायु परीक्षा —जब जेठ चले पुरवाई
तब सावन धूरि उड़ाई
वर्षा विज्ञान —जेठ मास जो तर्प निरासा
तब जानो बरखा के आसा
खैनी (तम्बाकू)—अस्सी चुटकी नब्बे ताल
फिर देखउ खइनी के हाल

“असतोष अपने ऊपर अविश्वास का फल है, यह निर्बल इच्छा का रूप है।”

—एमर्सन

❀ दहेज की दहकन ❀

महातम यादव 'मधुर'
कृषि अभियंत्रण, द्वितीय वर्ष

श्रीमती कुसुम .....की जल कर मृत्यु—लोगों को कुसुम की ससुराल वालों द्वारा उसकी हत्या करने का इलजाम.....

कारण .....दहेज .....

—कभी सोचा आपने—दहेज, क्या है ? क्यों है ? महातम यादव के शब्दों में

आधुनिक युग के पाँचवे वेद 'समाचार-पत्रों' में देश के दूर-दराज से दहेज की दहकन में दहकती दुल्हन के दमन के दुखद दुष्कर्म हर-दिन दृष्टिगत होते हैं। न जाने कितनी कुसुम-कन्यायें प्रत्येक वर्ष इस कलंकित दहेज प्रथा की बेदी पर बलिदान हो जाती हैं। क्या कभी मानव समाज यह सोचने की चेष्टा करता है कि अतीत में उनकी खुद की बहन-बेटियाँ या आगे उनके वंश में पैदा होने वाली कन्यायें इस कुप्रथा का शिकार नहीं होंगी ?

मनुष्य एक सामाजिक प्राणी है, जिसकी एक बुनियाद है। इस बुनियाद को खोखला बनाने में कुछ दुष्कारक तीव्र गति से सक्रिय हैं। जिनमें चोरी, घूसखोरी, भ्रष्टाचार, अंधविश्वास, छुआछूत, बाल-विवाह, एवं दहेज-प्रथा प्रमुख हैं। दहेज का नाम सुनते ही समाजरूपी दर्पण हमारे सामने नाच उठता है जिसमें दहेज के लिये सताई गयी चीखती-चिल्लाती एवं जलती नव-विवाहितों के प्रतिबिम्ब परिलक्षित होने लगते हैं। साथ ही दहेज की दहकन के दुष्परिणामों से भयाकुल वयस्क कुंवारी-कन्याओं के कुमुद-कपोलों पर सिरहन के लक्षण स्पष्ट होने लगते हैं।

दहेज से जुड़ी घटनाओं से यह सिद्ध होता है कि मनुष्यता अब पाषाणिकता की ओर अग्रसर होती जा रही है। दहेज का उद्भव वैदिक काल से हुआ है लेकिन इसके तत्कालिक स्वरूप में असीम विकृति आयी है। उस समय में माता-पिता द्वारा अपनी लाड़ली कन्या को विवाह के अवसर पर सजाने-सँवरने एवं गृहस्थी संबंधी

आवश्यकताओं में सहायता हेतु सामर्थ्यानुसार दी जाने वाली भेंट दहेज कहलाती थी। लेकिन जैसे-जैसे समय का तेवर बदला मनुष्य अपनी मानसिकता को धन के दायर में कैद करता गया। धन प्राप्ति के लिये होड़ गुरु हो गयी तथा मनुष्य अपनी धन प्राप्ति के स्रोतों से और ज्यादा धन अर्जित करने का इच्छुक बनता गया। आज उसी की परिणति है यह दहेज प्रथा।

इस कलुषित प्रथा के और कुछ मूलभूत कारण निम्नलिखित हैं :—

१—कन्या पक्षों द्वारा किसी विशेष वर को धन की बोली द्वारा हासिल करने के लिये संघर्ष।

२—कन्या पक्ष द्वारा ज्यादा से ज्यादा धन देकर अपनी शान-शौकत में चार चाँद लगाने की लालसा।

३—कुछ पाखण्डी वर पक्षों द्वारा शादी का षड्यन्त्र करके दहेज की मोटी रकम हासिल करने के उपरान्त पुत्र वधू को जला देने या त्याग-देने का व्यवसाय।

४—वर पक्ष द्वारा दहेज का ज्यादा धन प्राप्त कर उस धन को संयोगवश भविष्य में पैदा होने वाली कन्या के विवाह में खर्च करने के दूरगामी मंसूबे।

५—अन्तर्जातीय विवाह का अभाव।

६—वर पक्ष की दहेज से उपलब्ध होने वाली साम-ग्रियों से विलासिता की परिधि में पहुँचने की तमन्ना।

दहेज की विभिषिका में झुलसने वालों में मध्यम वर्गीय परिवारों की संख्या कुछ ज्यादा ही है। वे उच्च-वर्गीय परिवारों की दहेज प्रक्रिया की नकल करने में अपने गृहस्थी रूपी तुला का संतुलन बिगाड़ देते हैं। इस

तरह आज समाज में उच्च निम्न की खाई और भी गहरी होती जा रही है।

यह एक अजीब विडम्बना है कि जो मातायें दहेज की दुष्कर यातनाओं से गुजर चुकी हैं, वे ही अपने पुत्रों के विवाह के लिये दहेज की माँग करने तथा पुत्र वधुओं को प्रताड़ित एवं जलाने में पुरुषों से आगे रहती हैं। अतः पूरे समाज, खास कर प्रबुद्ध नारी समाज का यह कर्त्तव्य है कि ऐसी दुष्टाओं का पता लगा कर उनका सामाजिक बहिष्कार करें तथा साथ ही ऐसे जघन्य अपराध के लिये उचित दण्ड दिलवाने एवं पाश्चाताप करवाने में सक्रिय हों। इस दिशा में कई नारी संगठन प्रकाश में आये हैं। लेकिन उनके प्रयास कुछ खास उत्साह-वर्धक नहीं रहे हैं। हमारी सरकार भी इस कुप्रथा के उन्मूलन के लिये कागजी हाथ पकड़ चलाने का मात्र स्वाँग करते हुये अपने प्रयासों को दिखावटी कानूनी दायरे तक ही सीमित रख सकी है। इस विषय पर तमाम विद्वानों तथा विशेषज्ञों द्वारा गोष्ठियों, बहसों एवं वार्तालापों के

आयोजन हुये हैं, लेकिन परिणाम कबीर का एक दोहा मात्र रहा है।

बुरा देखन मैं चला, बुरा न मिलिया कोय।

जो दिल दूढ़ये आपनो, मुझसे बुरा न कोय ॥

इस समस्या का समाधान मनुष्य की धन लोलुपता की मानसिकता में परिवर्तन से ही सम्भव है। साथ ही सरकार द्वारा बनाये गये दहेज उन्मूलन कानून शक्ति से लागू किये जाने चाहिये। इसके समाधान में आज के युवक-युवतियों का क्रान्तिकारी प्रभाव हो सकता है, यदि वे अपने स्वर्णिम वैवाहिक जीवन के लिये मात्र अपने पसन्द के जोड़े को प्रमुखता देते हुये, कलुषित दहेज के काले धन से अपनी चाँदनी छवि को काला होने से बचा सकें। हमें उम्मीद है कि आज के नवयुवक जो कल पुत्रों, पौत्रों के अलावा पुत्रियों, एवं पौत्रियों के भी बाप अथवा दादे हो सकते हैं, इस कुप्रथा के उन्मूलन में सक्रियता दिखाते हुये स्वयं को भविष्य में दहेज के चक्रव्यूह में फँसने से बचाने की कोशिश करेंगे।

उपसंहार :—

दहेज दुन्दुभि की धुन में नर जब पागल होता है,
धैर्य, धरम ज्ञान, गुन सब कुछ अपना खोता है।

किसी 'नारी' का बेटा है तू, किसी 'नारी' का पोता है,
करते हो जब दहेज मांग, किसी 'नारी' का दिल रोता है।

काटेगा फसल वो, जिसको जो बोता है,
नवयुवक, बनो प्रबुध अब, दहेज नींद क्यों सोता है।

करो दहेज का समूल उन्मूलन,
हो वैवाहिक बगिया का फलन-फूलन,
फिर नन्हा फूल इस बगिया में लगाता सुख का गोता है।
दहेज दुन्दुभि की धुनि में नर जब पागल होता है,
धैर्य, धरम, ज्ञान, गुन.....

‘जुगन्’

सुशील कुमार श्रीवास्तव
एम० एस-सी (हार्टीकल्चर)
अन्तिम वर्ष

आधी, अँधियारी रातों में,
प्रहरी सा कौन भटकता है ।
कुंज-कुंज में गली-गली में,
जगमग जगमग करता है ।
आधी.....

अन्धकार [मय [तनहाई की,
स्याहू भरी घनघोर रात में ।
मचल रहा है कौन अँधर में,
तन्हा सा दीपक लिये हाथ में ।
सर्व भरे इन शीत रातों में
ठंडक में कौन ठिठुरता है
आधी अँधियारी.....

थके हारे जग में सारे,
जब पंथी सारे रोये हैं ।
जाग रहा है कौन ये पंछी,
किसकी धुन पीरोये हैं ।
क्या कहता है हमसे ये,—
क्या सबक हमें सिखाता है ।
आधी.....

कर्तव्य मार्ग पर अडिग रहो,
चाहे पथ में हों कंटक करील ।
पर उपकार करके भी,
ना होने दो मन को मलीन ।
भटके राहू की, रातों में राहू दिखाता है ॥

“परिवर्तन”

द्वारा अनिल कु० ठक्कर
स्नातक कृषि अभियन्त्रण (तृतीय वर्ष)

जिन्दगी के बीते पल
वो चंद आवाजें
जिन्हें तेज रफ्तारों में
सुन न सके वो (या अजान बन गये)
वो कल्पित तस्वीरें जो
प्रेम में सजायी न गयी।
वो खामोश सदाएँ—

आज भी पीछा करती हूँ
मायूस निगाहों से
जो अपना पन छलका था
आज खोजता हूँ उसे
टूटे दर्पण में कहीं
सांसे रुकी लगती है
वक्त की रफ्तार वही है .....
शायद इसीलिए हम हम नहीं ..... वो वो नहीं .....!

‘अनिर्’ एक पत्र

अभय राज सिंह
एम० एस० सी० उद्यान विज्ञान
(हार्टीकल्चर) अन्तिम वर्ष।

प्रेम की अभिव्यक्ति के कई रूप होते हैं, प्रस्तुत रचना में शायद लेखक ने यही प्रयास किया है।

आँखें जैसे गजल मीर की, गाल पूस की धूप।
होंठ सूरके भ्रमर गीत हैं, ऐसा तेरा रूप अनूप अनिर्,
उड़ते केश कि ज्यों धन पाये वर्षा का अधिकार।
प्यारे-प्यारे मधुर तनावों से नस-नस यों ऐंठे
राम-कसम अधपकी जवानी ज्यों धरना दे बैठे
अँगड़ाई से दूर रहे, अंगों का क्या उपचार।
व्यर्थ कमल की बंद कली जो आँख कभी न खोले
लाल ठोर का सुआ भी कैसा आम खाय अनबोले
चढ़ी उमर का करवा लो प्रिय, तुम आदर-सत्कार !
रुख से पर्दा उठा दो, शरम छोड़कर
देख में भी आया हूँ, मजार में कफन छोड़कर ॥

—मिलन—

राजेश बहादुर सिंह "राही"
हिन्दी सम्पादक,

मन में लिये चाह, आतुर खड़ी थी ।
प्रिया आज प्रियतम से मिलने चली थी ॥

सजग दृश, मचल मन,
हो रही, प्रेम विह्वल ।
कठ में रागिनी ले,
पुलकित हो गयी थी ।

पहन कर छोट की साड़ी, शशि को मुखड़ा दिखाने चली थी ।
प्रिया आज प्रियतम से मिलने चली थी ॥

भय से सिहर कुठ,
विरक्ति हो रही थी ।
पर दिल की रुखाई,
न दिखला सकी थी ।

होकर प्रेम में विह्वल, तृप्ति अपनी बुझाने चली थी ।
प्रिया आज प्रियतम से मिलने चली थी ॥

जल उठे थे दीप,
जग में ज्योति फैलो ।
मनचली बन वह,
मगन गहवर चली थी,

फूटकर आभा चमन से, सुरभि फैलाने चली थी ।
प्रिया आज प्रियतम से, मिलने चली थी ॥

बुझता चिराग

(चौधरी कृष्ण प्रसाद)

कृषि स्नातक अंतिम वर्ष

प्रयाग कृषि संस्थान,

अब हम इस पथ पर कभी नहीं आयेंगे,
आये हैं जिस पथ से उसी पथ को चले जायेंगे ।

ऐ गमें दिल ढूढोगे, तो भी क्या,
इस गुलिस्ताँ में, नजर नहीं आयेंगे ।
खिलाया करते थे, गुल जिस गुलिस्ताँ में,
वह अब कभी नहीं खिलायेंगे ।

अब हम इस पथ पर कभी नहीं आयेंगे,
आये हैं जिस पथ से उसी पथ को चले जायेंगे ।

मिला करते थे जिनके साये में,
वे साये ही अब ढह जायेंगे ।
आती थी खुशबू जिस उपवन से,
वह उपवन ही न रह जायेंगे ।

अब हम इस पथ पर कभी नहीं आयेंगे,
आये हैं जिस पथ से उसी पथ को चले जायेंगे ।

जिस चांदनी पर मँडराते थे भौरे,
उस पर अब कभी न मँडरायेंगे ।
ऐ गमे दिल तू भी चल उस राह पर,
पाता हो इशारा जिस राह पर ।

अब हम इस पथ पर कभी नहीं आयेंगे,
आये हैं जिस पथ से उसी पथ को चले जायेंगे ।

जो खुद ही मगरूर हो,
वह मगरूरियत जाने ही कैसे ।
जो मन की अभिलाषाओं को रूप न देकर,
अधरों में ही घुट गये हों ।
उनके लिये अब गूँजेगी इस गुलिस्ताँ में
बन कर कहानी ये हमारी ।

अब हम इस पथ पर कभी नहीं आयेंगे,
आये हैं जिस पथ से उसी पथ को चले जायेंगे ।

“तुम मय बन कर आना”

अनिल कुमार मिश्र
कृषि अभियन्त्रण (द्वितीय वर्ष)

खाली है मेरा पैमाना,
तुम मय बन कर आना ॥
मेरा जीवन तेल बिन बाती,
तुम स्नेह बन कर आना ।
ये धरती मेरी सूखी छाती,
तुम नीर भरी बदली बन आना ॥
पतझड़ से उजड़े उपवन में,
तुम बसन्त बन कर आना ।
खाली है मेरा पैमाना,
तुम मय बन कर आना ॥
मैं आया था मय खाने में,
लेकर खाली पैमाना ।
तुम साथ रहो तो भरा रहे,
मेरा ये खाली पैमाना ।
डर है हाथ लगाने से,
छलक न जाये पैमाना ।
खाली है मेरा पैमाना,
तुम मय बन कर आना ॥
तुम मय हो, या मय तुम,
ये बता नहीं सकता पैमाना ।
इस जीवन के नीरव कुंजों में,
तुम गुंजन बन आना ।
मेरे सूने आंगन में,
तुम कलरव बन कर आना ।
खाली है मेरा पैमाना,
तुम मय बन कर आना ॥

“कल्पना एक पुरुष-विहीन समाज की”

द्वारा : मुकेश कुमार वधवानी

कृषि अर्थशास्त्र स्नात्कोत्तर (अंतिम वर्ष)

सच में, यदि यह कल्पना सार्थक हो जाये, तो ? क्या ऐसा संभव है ? इस कथ्य के पार्श्व में वैज्ञानिक यथार्थ कितना है ? इस रहस्य को खोल रहे हैं—लेखक.....

यदि यह कल्पना इस कथन से प्रारम्भ की जाय कि वह दिन ज्यादा दूर नहीं जब पुरुष को उठाकर रद्दी की टोकरी में फेंक दिया जायेगा । इसका कारण यह होगा कि संतानोत्पत्ति में उसकी आवश्यकता नहीं रहेगी । स्त्रियाँ पुरुष के सहयोग के बिना ही माता बनेंगी, वे ही संतान की माँ और पिता होंगी ।

यह संभावना “परखनली—शिशु” के क्षेत्र में चल रही खोजों से बलवती हुई है । डा० जान ग्रिबिन और डा० जेरेमी चेरफास ने कहा है कि परखनली में मानवी अंडा अपने आप विभक्त होकर भ्रूण बनने की सामर्थ्य रखता है इसके लिए पुरुष के शुक्राणु की जरूरत नहीं होगी । अनेक निम्नवर्ग के प्राणियों में और अनेक पौधों

तापमान या दाब में फेर-बदल करके ही विभाजन के लिए प्रेरित किया जा सकेगा । पशुपालन के क्षेत्र में इससे क्रांति ही आ जायेगी क्योंकि कृत्रिम गर्भाधान द्वारा नस्ल सुधार के सभी खर्चीले कार्यक्रम छोड़कर केवल इस नयी तकनीक से ही बच्चे पैदा किये जा सकेंगे और बाद में यही तकनीक मानवों में भी आजमायी जा सकती है ।

परन्तु कुदरत तो यह तरकीब पहले ही दिखा चुकी है जबकि विज्ञान तो अभी प्रकृति के इन अगम रहस्यों को टटोल रहा है । यदि हम चिकित्सा विज्ञान के दस्तावेज पलटें, तो ऐसी अनेकों घटनायें दर्ज मिलती हैं जिनमें ऐसी कुमारी या विवाहिता स्त्रियाँ माताएं बनी जिनका पुरुष से कोई सम्पर्क नहीं हुआ था ।

फिर भी उसे अपने प्रेमी पर विश्वास था कि वह युद्ध से लौटने के पश्चात् उसे अवश्य अपना लेगा...

में तो यह पहले से ही होता आ रहा है । सब तो यह है कि मानव जाति में भी ऐसी घटनाएँ होती रही है जब बिना किसी शुक्राणु समागम के ही स्त्रियाँ गर्भवती हुई हैं ।

इसके बारे में भारत में सबसे पहले डा० पी० भट्ट ने वर्ष १९८३ में अंतर्राष्ट्रीय अनुवंशिकी सम्मेलन की एक प्रेस कानफ्रेंस में कही जो भारतीय कृषि अनुसंधान परिषद में केन्द्रीय बकरी अनुसंधान परिषद के निदेशक हैं । जब कि दुनिया में पहली बार केवल पराग से ही पौधा पैदा करने के लिए प्रसिद्धि प्राप्त करने वाले दिल्ली के प्रोफेसर सतीश महेश्वरी ने भी ऐसी संभावना की चर्चा नहीं की थी । डा० भट्ट ने कहा कि चूहों और खरगोशों पर सफल प्रयोग के बाद अब भेड़, बकरी और गाय में भी ये प्रयोग चल रहे हैं कि बिना वीर्य के उपयोग के ही गर्भाधान हो जाय इसके लिए मादा पशु के डिबाणु को

द्वितीय विश्व युद्ध के दिनों सन् १९४४ के एक दिन जर्मनी के एक नगर में एक कुंवारी लड़की किसी तरह डरते हुए एक डाक्टर के पास गयी और कहा मुझे ताकत और जोश की दवा दीजिये क्योंकि मैं बेदम सी रहती हूँ । डाक्टर उसकी जाँच करता है और उसे बताता है कि वह गर्भवती है । लड़की यह सुनकर, बहुत ही आश्चर्य चकित हुई, क्योंकि उसका एक मात्र प्रेमी युद्ध के मैदान में लड़ रहा था और वह उससे कई वर्षों से नहीं मिली थी और यही बात उसको परेशान कर रही थी कि यह सब कैसे हो गया । फिर भी उसे अपने प्रेमी पर विश्वास था कि वह युद्ध से लौटने के पश्चात् उसे अवश्य अपना लेगा और लड़ाई समाप्त होने के पश्चात् उसका प्रेमी घर लौटा और उसने अपनी गर्भवती प्रिया को अपना लिया ।

विवाह के कुछ समय पश्चात् उन्हें एक लड़की हुई,

जिसकी शकल हवहू अपनी मां से मिलती थी। जब भी उनके रिश्तेदार उनसे मिलते तो व्यंगपूर्ण आश्चर्य से कहते कि वच्ची एकदम मां पर गयी है यानी कि उसके पति से कतई नहीं मिलती। उसका पति एक बहुत ही सहनशील व्यक्ति था, जो इन सब तानों को सह लेता था और उसे अपनी पत्नी की पवित्रता पर तनिक भी संदेह नहीं था। फिर भी वह यह सोचकर अक्सर चिन्तित रहती थी कि आखिर यह अजूबा हुआ तो हुआ कैसे ?

एक बार जर्मनी के प्रोफेसर जे० बी० एस० हाल्डेन की वैज्ञानिक पत्नी डा० हेलेन स्पर्व ने यह घोषणा की कि जो भी 'माताएँ' यह समझती हैं कि अपनी संतान की 'पिता' भी वे स्वयं ही हैं वे वैज्ञानिक परीक्षा के लिए उनके पास आयें। करीब एक सौ महिलाओं ने उनको अपने दावे उनको भेजे।

डा० हेलेन स्पर्व ने कुंवारी मां की सभावना बताते हुए यह स्पष्ट कहा कि इन माताओं की संतान लड़कियाँ ही होंगी। इसका कारण यह है कि भले ही लड़के पैदा न होने के लिए महिलाओं को दुत्कारा जाता हो पर इसमें सारा कसूर मर्दों का है, क्योंकि मर्द ही अपने शुक्राणु के माध्यम से वह "वाई" गुणसूत्र प्रदान करता है जिसका स्त्री से प्राप्त "एक्स" गुणसूत्र से संयोग होने पर "एक्स वाई" जोड़ा बनता है। जो फिर बढ़ते हुए भ्रूण को धीरे-धीरे लड़के की शकल देता है। "वाई" गुणसूत्र की बजाय शुक्राणु से जब एक्स गुणसूत्र आता है तो वह स्त्री के एक्स गुणसूत्र से मिलकर "एक्स एक्स" जोड़ा बनाता है जिसका भ्रूण लड़की की शकल देता है। कुंवारी मां के संदर्भ में पुरुष संसर्ग न होने से "वाई" गुणसूत्र आने का प्रश्न ही नहीं उठता। यहाँ तो स्त्री के डिबांश से हर सहोने डिबनली में आने वाला डिबांशु बिना शुक्रिय उत्तेजना के वायुदाब, तापमान या ऐसे ही किसी भी बाह्य उद्दीपन से बढ़ना शुरू कर देता है, एक से दो, दो से चार होता हुआ भ्रूण बन जाता है। गर्भाशय में बढ़ता हुआ यह अन्त में पूरी संतान के रूप में जन्म लेता है जो हरहालत में लड़की ही होगी क्योंकि इसमें केवल "एक्स एक्स" गुणसूत्र होंगे।

कुंवारी माँओं के परीक्षण के लिए डा० स्टेनली वाल्फीरलिन की अध्यक्षता में वैज्ञानिकों का एक दल

नियुक्त किया गया। प्रारम्भिक परीक्षण के पश्चात् वैज्ञानिक दल इस निष्कर्ष पर पहुँचा कि उन सभी में से केवल नवासी मामलों में कुछ दम है, उन सभी महिलाओं ने केवल लड़कियों को ही जन्म दिया था। अब यह देखना था कि क्या माता और कन्या में वे सभी लक्षण मिलते हैं जिनके आधार पर निर्विवाद रूप से यह कहा जा सके कि कन्या के जन्म में केवल मां का ही योग रहा है। इस जांच के लिए वैज्ञानिकों ने बाहरी रूप-रंग, नाक-नक्श, कई प्रकार की रुधिर परीक्षाएँ, फिनाइल थामोकार्बामाइड नामक रसायन को चखकर उसका स्वाद पहचानना और लार ग्रन्थियों से स्रवित होने वाले रस का रासायनिक परीक्षण आदि जैसे विभिन्न परीक्षण किये गये। और अन्तिम परीक्षण मां और बेटी की त्वचा के अंश को एक दूसरे की देह पर प्रत्यारोपण। इन सब परीक्षणों के पश्चात् केवल उनकी माँ महिलायें रह गयीं। इसके बाद भी कड़े परीक्षण के पश्चात् आठ महिला को चुना गया, उन आठ में से भी पांच को छोड़कर सारा ध्यान केवल तीन पर लगाया गया। इन तीन में से भी वैज्ञानिकों ने यह मोचकर कि कहीं त्रुटि न रह जाय सारा ध्यान उन माँ-बेटी पर लगाया जो हर परीक्षण में खरी उतरती जा रही थी।

माँ-बेटी सभी वैज्ञानिक परीक्षाओं में उर्ताएँ होती गयीं। फिर उनकी स्वादेन्द्रिय की जांच हुई उन्हें फिनाइल कार्बामाइड चखने को दिया गया। इस रसायन में बूँद-बूँद करके पानी मिलाते जाते हैं तो गाढ़ेपन की एक ही सीमा पर कुछ व्यक्ति इसका स्वाद नहीं पहचान पाते हैं, यह गुण वंशानुगत होता है। माँ-बेटी एक ही सांद्रता पर इस रसायन का स्वाद न पहचान सकी। इस परीक्षण में भी सफल होने के पश्चात् उनकी त्वचा के अंश का एक दूसरे के शरीर पर प्रत्यारोपण किया गया।

माँ की त्वचा का अंश बेटी की त्वचा पर करीब छह सप्ताह और बेटी की त्वचा का अंश माँ की त्वचा पर करीब चार सप्ताह तक पनपता रहा। भिन्न गुण धर्म वाले व्यक्तियों की त्वचा एक दूसरे की देह पर कुछ घंटे या अधिक से अधिक कुछ दिनों तक पनप पाती है, फिर सूख कर गिर जाती है। परन्तु माँ-बेटी में त्वचा प्रत्यारोपण कई सप्ताह तक चला और जब कि वैज्ञानिक धारणा के

अनुसार इसे स्थायी होना चाहिए था लेकिन इसके लिए वैज्ञानिकों ने मां-बेटी में कोई दोष नहीं निकाला। बल्कि उन्हें लगा कि वैज्ञानिक धारणा में कोई कमी है।

इस तरह पूरे वैज्ञानिक परीक्षण से यह सिद्ध हो गया कि बेटी मां की सत्य-प्रतिलिपि है।

जीवित-प्राणियों में इस तरह के वैज्ञानिक प्रयोग एक जमाने से चले आ रहे हैं किसी भी बाह्य उद्दीपन द्वारा डिवाणु या अंडे को विभाजित होने के लिए उकसा दिया गया और उससे बिना निषेचन या गर्भाधान के संतान बन गयी। इस क्षेत्र में फ्रांसीसी प्राणि विज्ञानी डा० विग्नूर ने मादा सी अर्चिन (एक समुद्री प्राणी) को मैग्नीशियम क्लोराइड का इंजेक्शन देकर उसके अंडों को बढ़ने के लिए तैयार कर दिया और उससे उत्पन्न संतान अपनी मां से बिल्कुल मिलती जुलती थी। करीब २४ वर्ष पहले

डा० ए० ताल्फ ने भी "टूथकार्प" नामक मछली पर अध्ययन किया और यह निष्कर्ष दिया कि मछलियों की देह के भीतर विघटन से पैदा हुए पदार्थ ही उन्हें गर्भवती बना देते हैं।

अभी इस तरह के प्रयोग मनुष्यों में करने पर पाबंदी है, नहीं तो स्त्री के डिवाणु से डिवाणु निकालकर परख-नली में पुरुष वीर्य द्वारा कृत्रिम निषेचन के बाद फिर से वापस गर्भाशय में रोपकर परखनली से शिशु पैदा करना तो अब वैज्ञानिकों के बाएं हाथ का खेल हो गया है। इस क्रिया में "वीर्य" के स्थान पर किसी भी उद्दीपन का उपयोग किया जा सकता है। हाँ इतना अवश्य है कि बिना शुक्राणु के तब केवल "कन्या ही कन्या" पैदा होगी। वैसे क्या पता नर-विहीन समाज आज की अशांत दुनिया से बेहतर साबित हो।

एक रूखाँसा लड़का
मदरसे से वापस आता है
चारपाई पर छायाँ करवट लेटा हुआ बाप
बेटे की कमीज पर गिरी हुयी स्याही
देखकर
उसकी पढ़ाई के बारे में निश्चित
हो जाता है। 'गाँव में कीर्तन'

—धूमिल

इस संसार के निरर्थक और तेज शोर का मुकाबला आप अपनी खामोशी से ही कर सकते हैं।

नोबेल पुरस्कार विजेता
इलियास कानेटी

“आवाज गन्दी बस्ती की”

वृजराज सिंह

एम० एस-सी (हार्टीकल्चर) अन्तिम वर्ष

कल जब शहर में हशामा मच गया था,
देखते ही देखते एक तूफान आ गया था।
चन्द लोगों ने मिलकर शहर को जलाया,
कुछ लोगों ने उसमें घी डलवाया।
लेकिन लोगों की उंगलिया मेरी बस्ती की,
तरफ उठ गयी।

जब शहर हुआ, तूफान थम गया,
जो गुनहगार न था उसका भी घर जल गया।
तब लोगों ने पूछा यह तूफान किसने मचाया,
लोगों की उंगलियाँ मेरी बस्ती की तरफ उठ गयी।

सुबह सब पाक साफ थे, सब अपने में आप थे,
कल की करनी को सब को पछतावा था।
या शायद यह एक दिखावा था।
लोगों ने पूछा यह आग किसने लगाई,
लोगों की उंगलियाँ मेरी बस्ती की तरफ उठ गयी।

कभी किसी ने हमसे न पूछा,
हमारे भी अन्दर भी दिल है किसने यह सोचा।
हम गन्दी बस्ती के भले ही रहने वाले हैं,
लेकिन साफ शहर को हम ही करने वाले हैं।
फिर किसने यह गन्दगी फैलायी,
लोगों की.....

जब भी शहर में खुशियाँ हुई,
जी तोड़कर हमने शहर को सजाया।
मगर नाम सिर्फ उन्होंने ही पाया,
आज जब उन्होंने शहर को जलाया।
तो क्यों लोगों की उंगलियाँ मेरी बस्ती की
तरफ उठ गयी.....

प्रहरी विद्यार्थी और किसान

आर० सी० वर्मा "सुल्तानपुर"

बी० एस-सी० एजी II

हैं फुरसत पाते कभी नहीं प्रहरी, विद्यार्थी और किसान,
प्रहरी पहरे पर डट करके, रखवाली करता रहता है ।
बिन पूछे उससे कोई भी अन्दर को न जा पाता है ॥
जिज स्वामी की सेवा में वह, रक्षा करने में परेशान ।
दिल का होता है बहुत साफ, जो स्वामि भक्ति का है निशान ॥
हैं फुरसत पाते कभी नहीं प्रहरी, विद्यार्थी और किसान ।
विद्यार्थी विद्या का अर्जन करने में व्यस्त सदा रहता ।
गृह कार्य मिला तो उसको भी, मर-मर करके पूरा करता ॥
नित तड़के ही उठ जाता है, दिन भर का रचता प्रोग्राम ।
कालेज से छुट्टी भी मिली तो शाम को भी है काम-काम ॥
हैं फुरसत पाते कभी नहीं प्रहरी, विद्यार्थी और किसान ।
किसान की तो मत पूछो निशि दिन है वह मेहनत करता ॥
हल बैल आदि ले करके वह, खेतों में है झूटी करता ।
सोना और चांदो नहीं किन्तु मिट्टी ही है इनका प्रान ।
कविता लिखकर कहते 'सुल्तानपुरी' फिर भी ये देश के हैं निधान ।
हैं फुरसत पाते कभी नहीं प्रहरी, विद्यार्थी और किसान ॥

रोटी और संसद

एक आदमी
रोटी बेलता है
एक आदमी रोटी खाता है
एक तीसरा आदमी भी है
जो न रोटी बेलता है, न रोटी खाता है
वह सिर्फ रोटी से खेलता है
मैं पूछता हूँ
यह तीसरा आदमी कौन है ?
मेरे देश की संसद मीन है ।

'धूमिल' — 'कल सुनना मुझे

'परिश्रम और योग्यता ही जीवन का मुख्य लक्ष्य है ।

“सौ वर्ष बाद”

शिव प्रसाद अग्रवाल “गीत”

कृषि अभियन्त्रण (द्वितीय वर्ष)

लो तुम्हें सुनाऊँ क्या होगी,
ये दुनिया सौ वर्ष बाद ॥

मानव मस्तिष्क बड़ा होकर,
सम्पूर्ण ग्लोब बन जायेगा ।

बाकी शरीर का क्या कहना,
बस बाँस खड़ा रह जायेगा ॥

एक कोने में कम्प्यूटर होगा,
एक में, बटनों का अम्बार ।

बीच मस्तिष्क में होगा उसके
अन्तरिक्ष जाने का हथियार ॥

आँखे दूरबीन सी होगी,
कान रेडियो के अपवाद ।

लो तुम्हें सुनाऊँ क्या होगी,
ये दुनिया सौ वर्ष बाद ॥

कोई जब मर जायेगा, तब—
चिन्ता की कोई बात नहीं ।

कम्प्यूटर से भर जायेगी,
एक-एक जगह उसके तन की ॥

जीवित सा वह काम करेगा,
मन में, वह इतरायेगा ।

सोच-सोच कर उसकी प्रभुता
ईश्वर भी घबड़ायेगा ॥

फिर भूख लगेगी उसको जब
तब गोली एक विटामिन की ।

हृपते भर के लिए काफी होगी,
इलत कट जाये दिन-दिन की ॥

फिर अब पूछो उस नीली—
छतरी वाले का क्या होगा ।

सिंहासन छोड़कर उसको,
बोद देने आना होगा ॥

वोट प्रणाली कहाँ रहेगी,
 कम्प्यूटर के आने से ।
 सर्वमान्य, गणना कम्प्यूटर की होगी ।
 वोट प्रणाली जाने से ॥
 राजनीति का मतलब फिर—
 कम्प्यूटर समझायेगा,
 विद्यालय में ही फिर,
 रोबोट हमें पढ़ायेगा ।
 स्टार वार फिर कहाँ रहेगा,
 या रूसी प्रतिरोधक वाद ।
 एक सेकेन्ड में गणना कर,
 रोबोट करेगा गृह को बर्बाद ।
 तुम्हें सुनाऊँ क्या होगी :
 ये दुनियाँ सौ वर्ष बाद ॥

यह कहना कि तुम जीवन भर सिर्फ एक ही व्यक्ति से प्रेम करोगे ठीक उसी प्रकार है कि एक मोमबत्ती से तुम जीवन भर रोशनी प्राप्त करते रहोगे ।

टॉलस्टॉय

खुदा उस डूबने वाले की हिम्मत को जवाँ रखे
 के साहिल के करीब आने पर जिसे साहिल नहीं मिलता ।

“असफलता निराशा का सूत्र कभी नहीं, अपितु वह तो नई प्रेरणा है ।

—साऊथ

विदाई-गीत

महेन्द्र प्रताप सिंह
बी० एस० सी० (अन्तिम वर्ष कृषि)

यूँ बिछुड़ कर फिर कब मिलेंगे दोस्तो,
यादों के रेले से गुजर कर फिर कब मिलेंगे दोस्तो ।
देखा था एक आशियाना हमने अपने बीच,
लिखा था एक अफसाना हमने अपने बीच ।
जी रहे हैं हम परछाइयों के बीच,
अब जी नहीं सकेंगे काली घटाओं के बीच ।
यादों के रेले से गुजर कर फिर कब मिलेंगे दोस्तो,
यूँ बिछुड़ कर फिर कब मिलेंगे दोस्तो ।
लम्हा-लम्हा एक कमी आयेगी बार-बार,
दोस्तो ! तुम नहीं हो हमारे बीच इसका अहसास करायेगी बार-बार ।
पगों की आहटों का सुनने का मन करेगा बार-बार,
मगर सन्नाहों को चीरता सन्नाटा आयेगा बार-बार ।
यादों के रेले से गुजर कर फिर कब मिलेंगे दोस्तो,
यूँ बिछुड़ कर फिर कब मिलेंगे दोस्तो ।
जा रहे हो, यूँ मुड़कर कभी देख भी लेना,
जब कोई आवाज तुम्हारे पीछे से आये ।
घंटियाँ बज रही है, तुम्हारी विदाई के उपलक्ष्य में,
गिर रहे हैं आंसू फिर मिलन की प्रतीक्षा में !
यादों के रेले से गुजर कर फिर कब मिलेंगे दोस्तो,
यूँ बिछुड़ कर फिर कब मिलेंगे दोस्तो ।

●

कहते हैं दार्शनिकता में भले प्रेम न हो पर प्रेम में दार्शनिकता अवश्य होती है । ठुकराया हुआ प्रेमी और असफल दार्शनिक दोनों का अन्तर एक साधारण मनुष्य के लिए कठिन है ।

टॉलस्टाय

संस्कृति

पवन लाल

कृषि अभियंत्रण (तृतीय वर्ष)

हिन्दी सम्पादक

‘संस्कृति’ शब्द कृधातु में सम उपसर्ग में कितने प्रयत्न लगने से बना है। जिसका अर्थ है अच्छी स्थिति या सुधरी हुई स्थिति :—

‘संस्कृति’ शब्द से ही बोध होता है भारतीय संस्कृति सदैव से ही सुधरी हुई तथा विशेष प्रकार की रही है। विरन्ध की प्राचीनतम संस्कृतियों में इसकी गणना की जाती है। जिस समय युरोप के यूनान देश में संस्कृति का विकास हुआ उस समय भारतीय संस्कृति पुरानी पड़ चुकी थी तथा उसके मुख्य अंगों का विकास हो चुका था। मोहन जोदड़ो तथा हड़प्पा के उत्खनन में सिन्धु घाटी को जिस सभ्यता का पता चलता है उससे भारतीय संस्कृति को प्राचीनता की दृष्टि से मिस्र व वेबीलोन के समक्ष रखा जाने लगा है। किन्तु आज हम इन विशेषताओं के होते हुए भी अपनी संस्कृति को प्रायः भूलते जा रहे हैं।

अभी कुछ दिनों पूर्व समाचार पत्र पढ़ते समय मेरी दृष्टि एक स्थान पर अयानास ही रुक गई। यहाँ विश्व-विद्यालय के कुछ छात्रों द्वारा शिक्षक को पीटे जाने की घटना थी। पढ़ कर अत्यन्त दुःख हुआ। साथ ही क्रोध भी आया। मुझे उन छात्रों पर बहुत क्रोध आया किन्तु उससे कहीं अधिक क्रोध मुझे आज के रंग बदलते समाज पर आया। प्राचीन काल में बालकों का मस्तिष्क जब शिक्षा ग्रहण करने के योग्य हो जाता था तो उन्हें अक्षर सिखाए जाते थे जिसे ‘अक्षराम्भ’ कहते थे इसके पश्चात् ‘उपनयन’ संस्कार होता था। इसके अन्तर्गत बालकों को गुरुओं के पास लाया जाता था। इस संस्कार का मात्र कारण था कि बालक के जन्म से ही सभ्यता के गौर तरीकों में पारंगत कर दिया जाता है।

विश्वविद्यालय में एक दिन एक लड़का को सिगरेट पीते देख अनायास ही मैं पूछ बैठा ‘आप सिगरेट क्यों पी रही हैं?’ बड़ी ही सहजता से उस अत्याधुनिक दिखने वाली लड़की ने उत्तर दिया ‘क्या हर्ज है स्मोक करने में फारेन में भी तो सभी शौक करते हैं। आज के आगे बढ़ते समाज के साथ हमें भी आगे बढ़ना है।’ मैं यह पूछना चाहता हूँ, क्या बिना सिगरेट-शराब पिये हम समाज के साथ नहीं चल सकते हैं। लगता है आज हम अपनी संस्कृति, अपने कर्तव्य इस बदलते हुये परिवेश में भूलते जा रहे हैं। मैं यह नहीं कहता कि हमारी संस्कृति पूर्णतया आनिन्ध है या हमें दूसरी सभ्यताओं को नहीं अपनाना चाहिये। प्रत्येक वस्तु में अच्छाईयों के साथ-साथ कुछ बुराईयाँ भी होती हैं। जातिभेद, पदप्रिया, बाल विवाह, विधवा विवाह इत्यादि कुछ ऐसी चीजें हैं जो कि हमारे समाज को दुर्बल व जर्जर बनाए हुए है, तथा इनका अधा-नुकरण भी अनर्थकारी है। किन्तु आज हम इन विष-मताओं को विदेशी सभ्यता द्वारा दूर नहीं कर रहे हैं अपितु अपने आप को उनकी सभ्यता में रंगने का प्रयत्न कर रहे हैं।

हम भारतवासियों का दर्पण हमारी संस्कृति है, हमारी सभ्यता है जिसमें झाँक कर हम अपने आप को सुधार सकते हैं। आज समस्त विदेशी समाज अपनी भाषा, सभ्यता, संस्कृति को विश्व भर में फैलाने का प्रयत्न कर रहे हैं। किन्तु आज हमारा यह कर्तव्य है कि हम अपनी सभ्यता या संस्कृति को विदेशी रूप देने से रोकते हुए और अधिक समृद्धशाली बनायें।

“आध्यात्मिकता भारतीय संस्कृति को समझने की कुंजी है।”

—अरविन्द घोष

‘वर्तमान युग : आत्म-निर्भर नारी’

धीरेन्द्र कुमार सिंह
कृषि स्नातक (द्वितीय वर्ष)

वर्तमान युग को यदि “नारी उत्थान युग” कहा जाय तो कोई अतिशयोक्ति नहीं बल्कि पूरक होगा। सदियों पुराने बन्धन तोड़ कर उसने नारी युग का सूत्रपात किया है।

अतीत काल से पुरुष-वर्ग नारी को शोषण की वस्तु मानता रहा है और उसे “अबला” की संज्ञा से सम्बोधित किया। किसी कवि ने तो यहाँ तक कह डाला—

अबला हाय ! तुम्हारी यही कहानी।

आँचल में है, दूध, और आँखों में पानी।

नारी को किसी ने बच्चा जनने की खान कहा, तो किसी ने कुछ कहा। यदि सच पूछा जाय तो उपरोक्त में

दिया है कि नारी जन्म से अबला नहीं है, बल्कि सामाजिक परिवेश में प्रभावी वर्ग उसे ऐमा बना देता है कि वह जीवन-पर्यन्त उसके हाथों की कठपुतली रह जाती है।

“नारी मुक्ति आन्दोलन” उनका एक सशक्त संगठन है जिसमें देश के कोने-कोने से विशिष्ट महिलाओं को स्थान दिया गया है। उनकी आवाज को बुलन्द करने, समाज में बराबरी की दर्जा दिलाने, पौराणिक रीति-रिवाजों से मुक्त करने का सफल प्रयास, सरकारी कानूनों के तहत सौंपा जा चुका है।

राजनैतिक दृष्टि से भी वह सक्षम है। इस क्षेत्र में भी उसकी पकड़ किसी से कम नहीं है। चाहे राष्ट्र के

नारी मुक्ति आन्दोलन को आज पश्चिमी व अमरीकी देशों में शुरू हुई। हिन्दुस्तान जहाँ कवि नारी को ‘अबला’ से सम्बोधित करते थे, उसकी सामाजिक स्थिति में भी परिवर्तन दृष्टिगोचर हुआ..... वर्तमान युग में नारी की आत्म निर्भरता पर प्रकाश डाल रहे हैं..... धीरेन्द्र कुमार सिंह

से कुछ भी नहीं है बल्कि वह एक आदर्श, आत्म-निर्भर सामाजिक महिला है जो हर क्षेत्र में विकासोन्मुख है। यदि उसे शोषण की वस्तु या अबला सर्वनाम से सम्बोधित किया जाता है तो यह पुरुष-वर्ग द्वारा नारी जाति का अपमान ही नहीं, एक गहरा कुठाराघात भी होगा, जो उनकी समष्टि में विकीर्ण आदर्शवाद को पतनोन्मुख करता है।

नवीन युग में नारी स्वावलम्बी होना चाहती है। पर-निर्भरता उसे कदापि पसन्द नहीं। प्राचीनतम सामाजिक बन्धनों को काटकर आत्म-निर्भरता का जामा धारण करना चाहती है। समाज में व्याप्त तमाम कुरीतियों एवं रूढ़िवादिताओं का सफल बहिष्कार किया है, जो उसकी स्वावलम्बी प्रकृति का बौध्गम्य है। उसने यह सिद्ध कर

नेतृत्व का कार्य हो, या अन्तर्राष्ट्रीय नेतृत्व का आह्वान। सभी में अपने आप को सफल पायी है।

इस प्रकार नारी का स्थान, प्रगति के वर्तमान युग में पुरुष वर्ग की श्रेणी से किसी सीमा तक कम नहीं है। नर की उत्पत्ति नारी से होती है और नारी ही उसके प्रारम्भिक प्रगति की संचालिका है। जो कुम्हार के कुम्भ की तरह थप-थपाकर उसे इस योग्य बनाती है कि मानवता की बाजार में उसका माल सबसे ज्यादा कीमती निकले।

जो नारी, पुरुषों के विकास में इतना योगदान करती है उसे यदि ‘अबला’ जैसे संज्ञाहीन शब्द से सम्बोधित किया जाय तो नारियों के लिए तो लज्जा की बात होगी ही, पुरुष-वर्ग भी किसी हद तक जरूर शर्मिन्दा होगा। क्योंकि यह जननी का गौरव हीन अपमान है।

“नर नारी से होत है, नारी नर से नाहि ?”

“प्रेरक संस्करण”

राजेश कुमार सिंह, बी० एस सी०, (कृषि) तृतीय वर्ष

एक बार मैं हाई स्कूल की परीक्षा में सम्मिलित होने के लिये, परीक्षा के निर्धारित समय से आधे घंटे पूर्व परीक्षा केन्द्र के भवन में पहुँच कर अपने मित्रों के साथ बातें कर रहा था। जब परीक्षा का समय और नजदीक हुआ तो हम सभी मित्र अपनी-अपनी सीट पर बैठ गये। तब तक एक वृद्ध फटे किन्तु स्वच्छ वस्त्रों में हमारे कमरे में आया। वह अपने वस्त्रों से कोई चतुर्थ श्रेणी कर्मचारी लग रहा था। वह हमारे कमरे में पड़े कागज के छोटे-छोटे टुकड़ों को चुनकर बाहर फेंक रहा था।

मुझे उस वृद्ध को देखकर कुछ मजाक सूझा। मैंने उस वृद्ध से कहा, “गुरुजी” मेरी बात सुनकर एक लड़के ने कहा “यह इस कालेज का चपरासी है तुम इसे गुरुजी

कह रहे हो”।

कुछ समय पश्चात एक शिक्षक कापी (उत्तर पुस्तिका) तथा पर्चा (प्रश्नपत्र) इत्यादि लेकर कमरे में आये। हम लोगों ने जिस वृद्ध के साथ मजाक किया था, उसी वृद्ध ने हमें कापी और पर्चा दिया। जब वह वृद्ध हमारी कापी में हस्ताक्षर करने आया तो लोगों का सिर शर्म से झुक गया। क्योंकि वह और कोई नहीं, हमारे कमरे के परीक्षा-निरीक्षक थे।

मुझे अपने किये पर बहुत पश्चाताप हो रहा था। इस घटना के पश्चात मुझे यह अहसास हुआ कि वस्त्रों से मनुष्य की सही पहचान नहीं की जा सकती।

ब्रह्मचर्य का पूरा और ठीक अर्थ तो ब्रह्म की खोज है। ब्रह्म सबमें बसता है और इसलिए अन्तर्ध्यान होने से तथा उससे उत्पन्न अन्तर्ज्ञान से उसकी खोज हो सकती है। यह अन्तर्ज्ञान इन्द्रियों के संपूर्ण संयम के बिना असंभव है। इस प्रकार ब्रह्मचर्य का अर्थ है सब इन्द्रियों का हर समय और हर जगह मन, वचन और कर्म से संयम।

गांधी जी
हिन्दी नवजीवन
२५-५-२४

“ऐसा कोई भी व्यक्ति संसार में नहीं है जिसके पास एक बार भाग्योदय का अवसर न आता हो, परन्तु जब वह देखता है कि व्यक्ति उसका स्वागत करने के लिए तैयार नहीं है—तो वह उलटे पैरों लौट जाता है।”

—कार्डिनल

भारतीय संस्कृति

बाल मुकुन्द मिश्र

बी० एस० सी० (कृषि) प्रथम वर्ष

भारत, जिसको कि 'सोने के चड़िया' कहा जाता था—जहाँ की सभ्यता, संस्कृति कभी अपने चरम उत्कर्ष पर थी, आज पश्चिमी देशों की सभ्यता के अन्धानुकरण से पीड़ित है।—बाल मुकुन्द मिश्रा के विचार

भारत का प्राचीन काल स्वर्णिम था, वर्तमान काल गौरवशाली है और भविष्य उज्ज्वल होगा। इस देश की सभ्यता और संस्कृति का सर्वोदय प्राचीन काल में ही हो चुका था। उस समय विश्व के आधुनिक महान देश असभ्य और अर्धसभ्य थे। भारत की संस्कृति एवं सभ्यता अति प्राचीन है। इसी देश ने ही संस्कृति और ज्ञान का संदेश अन्य देशों को दिया। समस्त देशों में सभ्यता तथा संस्कृति की पताका फहराने वाला पहला देश भारत ही था। भारत की महान् विभूति स्वामी विवेकानन्द जी ने अपनी इस संस्कृति का प्रचार सुदूर पश्चिम के देशों में दिया था। महान सम्राट अशोक ने अपने आत्मज तथा आत्मजा को संदेश वाहक के रूप में लंका, बर्मा तथा अन्य देशों में भेजा था।

इसी भारत देश में ऐसे महानतम वैज्ञानिकों ने जन्म लिया जिन्होंने समस्त विश्व को विज्ञान का परिचय दिया। लेकिन मध्य काल में इस देश के क्षितिज पर अंधकार के बादल छा गये थे। जिसके परिणाम स्वरूप इसकी उन्नति कुछ रुक सी गई। लेकिन इस अंधकार के बादल के हटते ही हमने पुनः उन्नति बढ़ा ली।

जिस समय भारत को इस अवधि में अंधकार की मेघमालाएं आच्छादित थीं उस समय विदेशियों ने इस सम्पन्न देश को खूब लूटा-खसोटा। इस देश की उन्नति और समृद्धि विदेशियों के आकर्षण की वस्तु थी। इन अतताइयों ने भारत की उस प्राकृतिक सभ्यता, जो कि भारत माँ अपने आँचल में संजोए हुए थी, का विनाश कर दिया। उन्होंने इसके रक्त का शोषण किया और भारत माँ अपनी आह को अपने हृदय में दबाकर बैठ गयी।

उस समय वह ऐसे सुपुत्र की आशा एवं बाट जोह

रही थी जो आकर उसको सान्त्वना देता और कष्ट हरता। समय-समय पर इस पावन भूमि को पवित्र करने के लिए कोई-कोई विभूत अवश्य में व पैदा हो जाती है। जिन्होंने राष्ट्र सेवा एवं सभ्यता और संस्कृति के समुन्नति में सक्रिय योगदान दिया। कोई भी समय ऐसा देखने में नहीं आता कि जिसमें किसी महान आत्मा ने जन्म न लिया हो।

परन्तु खेद का विषय है कि हम यह जानते हुए कि हमारी सभ्यता सर्वोपरि है, फिर भी सुदूर पश्चिम के देशों की सभ्यता का अन्धानुकरण करने में हम व्यस्त हैं। यह निर्विवाद सत्य है कि भारतीय संस्कृति अति-प्राचीन है। किसी भी देश की उन्नति उसकी सभ्यता पर निर्भर है। बिना सभ्यता की उन्नति के कोई भी देश उन्नति नहीं कर सकता है।

भगवान श्रीकृष्ण जी ने इसी पवित्र भूमि पर केलि-कल्लोल किया है। कृष्ण राजनीति के धुरन्धर विद्वान् थे। मर्यादा पुरुषोत्तम राम ने अपने आचरण के द्वारा यह बता दिया कि एक आदर्श मानव में क्या गुण होने चाहिए।

भारतीय वेद एवं पुराण इस प्रकार की महान आत्माओं के शौण्डव से भरे पड़े हैं, जिन्होंने भारत वसुन्धरा को पंक पयोधि से बचाया।

मध्य काल में जब भारतीय संस्कृति एवं सभ्यता मग्नावस्था में थी उस समय हम दबे हुए थे। सौभाग्य से भारत की जनता में जागरण आया और हम उठे। राष्ट्रियता की भावना ने हमें अपने को समझने का अवसर दिया और भागीरथ प्रयत्न के बाद हम स्वतंत्र हुए। गांधी जी के नेतृत्व में हमने स्वराज्य पाया।

गांधी जी भी उन्ही महानतम विभूतियों में से एक थे,

आधुनिक समस्त देश विज्ञान की उन्नति में संलग्न है परन्तु यह उनकी वास्तविक उन्नति नहीं है। क्योंकि वे अपने ही विनाश के लिए वस्तुओं का निर्माण कर रहे हैं।

अब तक विश्व में दो महायुद्ध हो चुके हैं। तीसरे महायुद्ध के बादल घिर रहे हैं। यदि तृतीय महायुद्ध हुआ तो मानव जाति के चिह्न भी मिट जायेंगे। आधुनिक मानव क्षण-क्षण काल के गाल की ओर जा रहा है।

परन्तु समस्त देशों को यह चाहिए कि वे अपनी संस्कृति एवं सभ्यता की उन्नति करें। हम भारतीयों में भी यही भावना जागृत होनी चाहिए। क्योंकि—

“जिसको न निज गौरव तथा निज देश का अभिमान है। वह नर नहीं पशु है निरा और मृतक समान है।”

इसको अपनी भारत भूमि की सेवा में अहर्निश ध्यान देना चाहिए जिससे यह भूमि कृतार्थ हो सके।

जय हिन्द ? जय भारत !!

लोहे का स्वाद लोहार से मत पूछो
उस घोड़े से पूछो जिसके मुँह में लगाम है

—धर्मिल

सभ्यता सामूहिक कला का परिणाम है : साहित्य, शिल्प, संगीत, समाजार्थिक संगठन, आचार-विचार, ये सभी कला स्तम्भ हैं जिन पर सभ्यता खड़ी है !

—जार्ज सेन्टयाना
(अमेरिकी दार्शनिक)

“जिस मनुष्य में आत्मविश्वास नहीं है—वह बलवान होकर भी डरपोक है और विद्वान होकर भी मूर्ख है।”

—अज्ञात

“देश महान तो हम महान”

सुवास चन्द्र सिंह
(कृषि अभियंत्रण, तृतीय वर्ष)
१६८४-८५

(एक आदमी के दो लड़के हैं। बड़े लड़के का नाम सुवास तथा छोटे लड़के का नाम राजू है। सुवास कृषि अभियंत्रण में डिग्री लेने के बाद नौकरी की तलाश में घर से बाहर गया हुआ है और छोटा लड़का राजू जिसकी उम्र १० साल की है, भूख के कारण बीमार पड़ा है)

राजू (पिता से)—पिताजी बहुत तेज भूख लगी है।

पिता—सब्र रखो बेटा, तुम्हारा भैया रोटी लेकर आता ही होगा।

(सुवास नौकरी ढूँढ़ने के बाद घर आता है)

पिता (सुवास से)—बेटा कहीं नौकरी मिली ?

सुवास—नहीं पिताजी, मैंने पूरे दिन बहुत जगह चक्कर लगाया, दो जगह इण्टरव्यू भी दिया, किन्तु कहीं पर कोई गुंजाइश नहीं थी।

(यह कहने के बाद वह अपने कमरे में चला जाता है और थोड़ी देर बाद उसका मित्र ज्योति उसके यहाँ आता है और दोनों में बातें होने लगती हैं)

ज्योति (सुवास से)—क्यों सुवास नौकरी मिली ?

सुवास—नहीं यार !

ज्योति—सुवास, तुम भले ही पढ़ने में मुझसे आगे थे, किन्तु अब मैं तुमसे आगे हो गया हूँ यानि कि मैं “मोहन जोदड़ो फैक्टरी” कम्पनी में २२००/- मासिक पर नौकरी कर रहा हूँ। जानते ही हो मेरे पिताजी उस कम्पनी में जनरल मैनेजर हैं। (यह कहने के बाद वह हँसने लगता है।)

सुवास (चिल्लाकर)—ज्योति यह सब बकवास बन्द करो और चले जाओ यहाँ से।

ज्योति—अच्छा, तो रस्ती जल गई किन्तु ऐंठन नहीं गई, यह कहकर वह चला जाता है।

(सुवास बिना खाये ही रात में सो जाता है, क्योंकि घर में खाने के लिए कुछ नहीं है।)

दूसरा दिन

(सुबह होते ही सुवास, पिताजी का चरण छूता है और नौकरी की तलाश में घर से निकल जाता है)

राजू—पिताजी-पिताजी, भैया नहीं आये क्या, मुझे बहुत जोरों से भूख लगी है, अब सहन नहीं हो रहा है और वह रोने लगता है।

पिता—बेटा तेरा भैया अभी नहीं आया है किन्तु वह आ ही रहा होगा और वह अपने हाथों से तुम्हें रोटी खिलायेगा। लेकिन तब तक भूख मिटाने के लिए पानी पी लो। (सुराही से गिलास में पानी लेकर राजू को पिलाता है, राजू हिचकी लेता है और सदा के लिए इस संसार से उठ जाता है)। पिता फूट-फूट रोते हुए कहता है कि आज मेरे बेटे की उम्र खेलने-कूदने की थी किन्तु आज भूख के कारण वह इस संसार से चला गया। वह भगवान को कोसते हुए कहता है कि यदि तुम्हें मेरे बेटे को मुझसे इतनी जल्दी ही छीनीया था तो उसे पैदा ही क्यों किया और यदि पैदा ही किया तो मुझे इतना गरीब क्यों बनाया, मेरे घर में अन्न और पैसा क्यों नहीं दिया जिससे कि मैं बेटे को आराम से खिलाकर जिन्दा रख सकता, और वह खूब रोता है। इसके बाद वह राजू की क्रिया-कर्म कर देता है। अब वह अपने बड़े बेटे सुवास के बारे में सोचने लगता है कि मैं कितने परिश्रम से पैसे जुटाकर उसे कृषि अभियंत्रण में ग्रेजुएट की डिग्री दिलवाई और वह भी ८०% के साथ पास किया किन्तु आज वह नौकरी के अभाव में दर-दर की ठोकरें खा रहा है। वह यह सोच ही रहा था कि बाहर से उसको किसी के आने का आहट महसूस होता है। सुवास घर के अन्दर प्रवेश करता है और पिताजी का पैर पकड़ते हुए कहना है कि पिताजी नौकरी मिल गई, अब हम लोग आराम से रहेंगे, राजू भी अब ठीक हो जायेगा उसके लिए मैं रोटी लाया हूँ।

पिता—अच्छा यह तो बताओ नौकरी कहाँ मिली ?

सुवास—पिताजी, बात ऐसी है कि मैं नौकरी की तलाश में घूम रहा था कि ४५ आदमी मुझसे मिले और मेरे बारे में जानने के बाद मुझे नौकरी देने को

तैयार हो गये ।

पिता—हाँ, तो तुम्हें करना क्या है ?

सुबास—मुझे अपने देश के नाभिकीय उर्जा केन्द्र तथा सेना के अन्य छिपे हुए जगहों के बारे में मानचित्र बनाकर उन्हें देना है । वे मुझे २५००/- तथा १ पिस्तौल अभी दिए हैं और मानचित्र देने के बाद बहुत ज्यादा रुपये देने को बोले हैं ।

पिता—नहीं बेटा, तुम यह काम नहीं करोगे, वे सभी विदेशी थे तथा हमारे देश के सभी छिपे हुए जगहों के बारे में जानना चाहते हैं ।

सुबास—पिताजी, मैं यह काम जरूर करूँगा । मैं अब अपने देश के बारे में कोई अच्छी बात नहीं सोच सकता । जिस देश में खाने के लिए रोटी न हो, उस देश से हमें क्या फायदा ।

पिता—अच्छा, देखें, तुम्हारा पिस्तौल कैसा है । (सुबास पिस्तौल अपने पिता को दे देता है ।)

पिता—(पिस्तौल सुबास के ऊपर तान कर)—अच्छा अब बताओ कि तुम यह काम करोगे कि नहीं ।

सुबास—पिताजी मैं यह काम जरूर करूँगा ।

(पिता के सामने एक तरफ पुत्र की ममता है तो दूसरे तरफ देश के प्रति प्यार है और वह सोच में पड़ जाता है कि किसका साथ दूँ कि एकाएक पिस्तौल से गोली निकलती है और सुबास के सीने को पार कर जाती है ।) पिता के मुख से अनायास ही ये शब्द निकलते हैं, कि मर गया, ऐसे नालायक बेटे को मर जाने से ही देश का कल्याण होगा जिसको अपने देश से प्यार नहीं उसको अपने देश में ही क्या इस धरती पर रहने का कोई अधिकार नहीं है और वह गर्व से कहता है कि—

“जिसको न निज गौरव तथा निज देश का अधिकार है, वह नर नहीं नर पशु निरा है और मृतक समान है ।”

‘भोजपुरी लोक साहित्य-बुझौवल’

(१) हत्ती चुकी गाजी मियाँ, हतवन पोंछि
इहे जाले गाजी मियाँ, धरिहे पोंछि

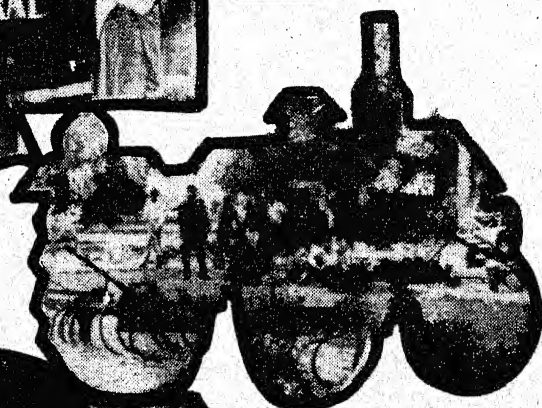
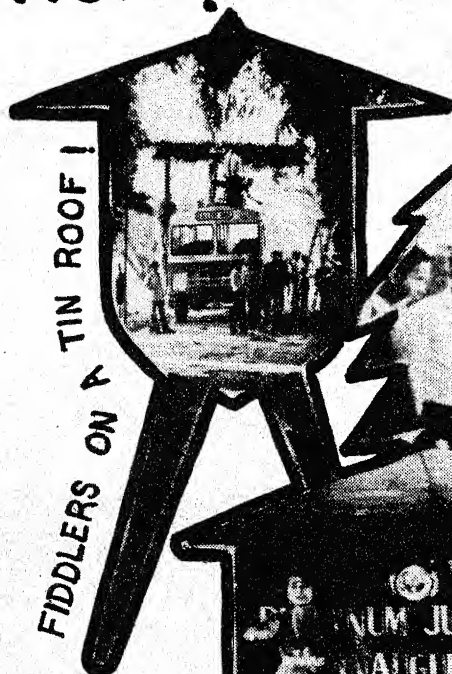
(२) आकाश गइले चिरई, पाताल मोर बच्चा
हुचुक सारे चिरई, पियाव मोर बच्चा ।

५५५ (५)

५५५ (६)

ACTION ! EMOTION ! DRAMA !

PLATINUM JUBILEE

DESIGN : T.T.MEDHAVY
FOTO : ALAGIN MAG.COM.

ENGG. BUILDING BLUSHES RED !

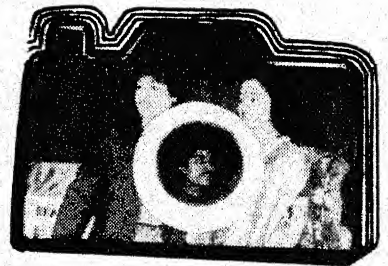
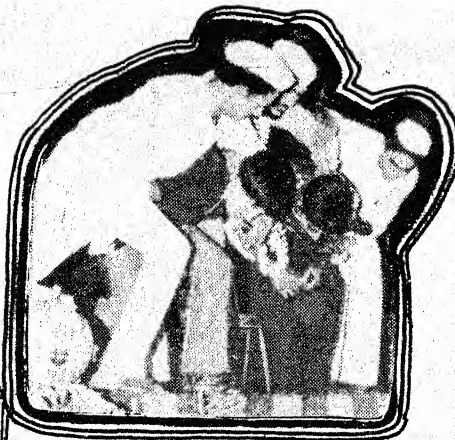

WHAT IS IT ?

**HUMLOG ?
KHANDAN ?
NUKKAD ?**

**NO
NO
NO,**

IT IS

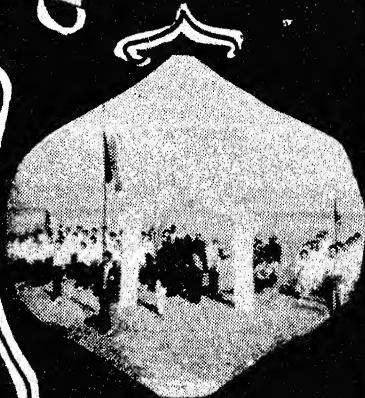
'LANGDITAANG'

DESIGN: T.T.MEDHAVY

FOTO: ATUL SINHA

CITIVS, ALTIUS, FORTIVS?

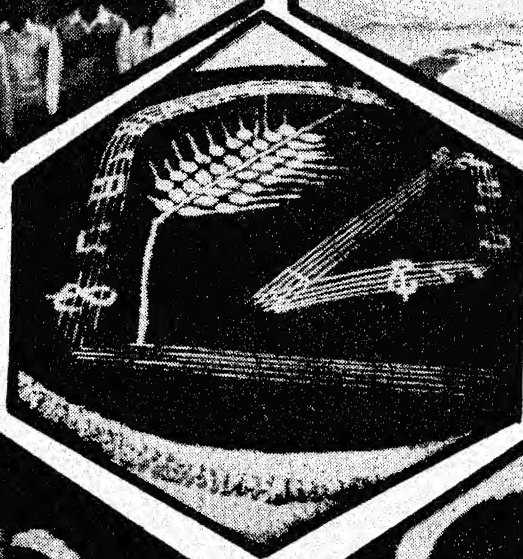
AGFEST WAS FUN !

'BANGLA' GATEWAY

A TEST OF STAGE-STRENGTH !

JABALPUR

FEVER !

FED

SENSATIONALISM !

DESIGN: T.T.MEDHAVY

FOTO: SCPC.

AN EPITAH

Death is not the greatest loss in life. The greatest loss is what dies inside us while we live.

—NORMAN COUSINS

Dr. D. Sudaresan was born on March 10, 1925 in Tamilnadu. He first came to the Institute as a student and graduated in 1945. He received higher education leading to the degree of Ph. D. in U.S.A., under Rockefeller Foundation. He was a member of the staff of Animal Husbandry and Dairy Department in 1955. Under his leadership he forged and pioneered the famous cross breeding of milch cattle programme at the Institute, which later became a national programme.

He left the Institute in 1961 and served in key positions in various Universities in India, and retired as Director of the National Dairy Research Institute, Karnal.

The Institute was fortunate in acquiring

his services at a time when it was passing through severe crisis in all its fronts. His return to the Institute on December 5, 1983 heralded reconstruction and stability, which are clearly visible in all areas of the institute activities. In a short period of fourteen months he proved that we are capable of standing on our own feet, move ahead, and also lend a helping hand to the farmers.

A true son of the Institute, he brought honour and glory to the alma mater, at the national and international level in his field, and laid down his life for the cause of rebuilding the Institute, a dream that he cherished very dearly.

May his soul rest in peace.

MOTTOS

JOHN DAVID
M. Sc. (D. T.) Prev.

Every human being has experimented with his own set of ideals, philosophies and so spring forth promises and mottos. But the most innocent, direct and the simplest are the best.

LORD,

Back before I knew you
I was in my own way
All of me, none of you
Was what, I seemed to say.

Once I asked you
to be my Lord
and I prayed in yours
holiest name.
more of you, less of me
then my motto became.

But now as I seek
to live for thee

Lord, my cross, help me to bear
my cross, Lord, help me to bear

All of you, none of me

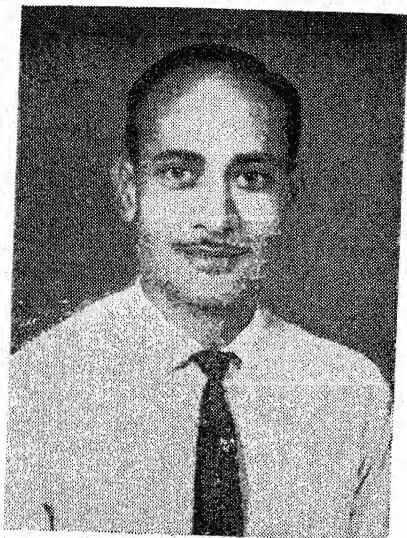
Lord, this my
Prayer.

So far as religion of the day is concerned, it is a damned fake.....Religion is all bunk.

—THOMAS ALVA EDISON.

AN APPRECIATION

In the honour of Dr. A. K. Ghosh, who retired on November 23, 1985 after his 35 years of most dedicated service in Allahabad Agriculture Institute.

Dr. Ashok Kumar Ghosh, borned on November 23, 1925 passed his High School in 1942 from U. P. Board, Allahabad and joined Allahabad Agricultural Institute in 1942 as first year student. He passed his I. Sc. (Ag.) and B. Sc. (Ag.) examinations in 1944 and 1946 respectively. He passed his M. Sc. (Agri.) in 1955 from R. B. S. College, Agra as a teacher candidate and took his Ph. D. from University of Illinois, U. S. A. in 1960. He got married in 1952 and has three sons.

Dr. Ghosh joined the faculty at the Institute in 1950 and served for 10 years as lecturer in Agronomy. After award of Ph. D. he was elevated as Professor and Head, Agronomy Department in 1961. During his service period of 35 years at the Institute he was very closely associated with administration, teaching, research and extension activities. He has been an excellent researcher and published about 35 research papers in most renowned Indian and foreign journals. He guided 7 Ph. D. Scholars who are now on very high positions.

Dr. Ghosh has been visiting scientist at Uppsala, Sweden, in 1960 worked as Post Doctoral Fellow at IRRI, Philippines during 1970-71 and acted as consultant in weed management at the world's most prestigious organisation HIID, Harvard, U. S. A. during 1977-78. He visited U. S. A., U. K., Germany, France, Sweden, Denmark, Norway, Italy, Taiwan, Philippines, Japan, Malaysia, Singapore, Thailand and Canada in various positions as visiting scientist, consultant, and technical advisor of several Agricultural Universities, research organisations and herbicide industries.

He is founder and life member of Indian society of Weed Science, member of Weed

Science Society of America, International Weed Science Society and European Weed Council.

Beside academic excellence, he has been a fine player and took keen interest in games and sports like Badminton, Tennis, Soccer, Hockey and Track events.

Dr. Ghosh has been one of the best teachers and he never hesitated in teaching even junior classes as he wanted to be in constant touch of all the students of the Institute. He had been most busy person as Chairman of many administrative and academic committees at the Institute beside he has been Chief Investigator of many research projects of Agronomy Department.

WHO SAID

- (1) "About the time we can make ends meet, somebody moves the ends."
- (2) "The reports of my death are greatly exaggerated."
- (3) "After two days in the hospital I took a turn for the nurse."
- (4) "A woman is only a woman, but a good cigar is a smoke."

(4) Rudyard Kipling.

(3) W. C. Fields

(2) Mark Twain

(1) Herbert Hoover

ANSWERS

WHAT IS A GENTLEMAN ?

JOY DAWSON
B. Sc. (Ag.) IIIrd Year

We spend our lives living as some one else, appearing as strangers to our own soul. We hide behind symbols, signs, pretenses and keep up the facade while our inner being revolts. The idealism deep inside is ruthlessly silenced as our life goes on and on encompassing greater and greater lies.

What is a Gentleman ? Is it a thing
Decked with a scarf pin, a chain and a ring
Dressed in a suit of immaculate style
Sporting an eye glass & on lips is a smile
Talking of operas, concerts and balls
Evening assemblies and afternoon calls
Sitting on a chair and smoking cigars ?
What is a gentleman ? Is it not one
Honestly eating the bread he has won
Living in uprightness fearing his God
Leaving no strain on the path he has trod
Caring not whether his coat may be old
Prizing sincerity far above gold
One who can tell by glance at your cheek
When to be silent & when should he speak ?
What is a Gentleman ? Say is it by birth
Makes a man noble or adds to his worth
Speaking no words that can injure or pain
Spreading no scandal & deepening no stain
Seek out the man who has God for his guide
Nothing to blush for and nothing to hide
Be he a noble or be he in trade
This is the Gentleman that nature has made

JUST THINK IT OVER

SANJAY SINGH
M. Sc. Agronomy (Final)

A collection of some tongue-in-cheek quotations, sharp, wry, comic and sometimes...
down right silly,

---

1. If two men agree on every thing, you may be sure that one of them is doing all the thinking.

—Lyndon Johnson

2. An intelligent girl is one who knows less then the man with whom she happens to be talking at the moment.

—Harold Dough

3. Too many people live too much in the past. The past must be a springboard, not a sofa.

—Harold MacMillan

4. Sleep, riches & health, to be truly enjoyed, must be interrupted.

—Jean Paul Fredrich Richter

5. The finest kind of friendship is between the people who expect a great deal of each other but never ask it.

—S. B.

6. To know what is right and not do it is worst cowardice.

—Confucius

7. A liar needs a good memory.

—Quintillion

8. The greatest test of courage on earth is to bear defeat without losing heart.

—Robert Green Ingersall

9. Some folks are wise, & some are otherwise.

—Tobias Smollett

10. Nearly all our best men are dead, Einstein, George Eliot, Gandhi, Lincoln
—I am not feeling well myself.

—S. Singh

The sun asked the moon, "why do you always look so pale?"
"Because I always work the night shift" the moon replied.

—R. B.

OUR INSTITUTE IS A FISH

SUDHANSHU SHIROMANI

B. Tech; II Year

Celestial bodies have fascinated man since the time of Adam, do these bodies affect our personalities, nature & future have been debated over and over again.

For all its detractors, astrology has a unique fascination for us mortals.

To know the unknown fathom the mysteries of time & events to come, has been an elusive yet persistent endeavor of mankind.

Shiromani presents here, the complete astrological analysis of our Institute and what it has in store for us.....

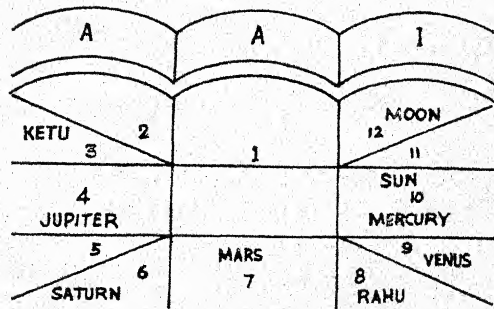
PISCES — THE FISH

Water, Negative, Feminine, Mutable—to Communicate

With a view to establish a Christian College the Allahabad Christian College was founded in 1902 with 8 students, by the North Indian mission of the presbyterian church. In 1911 Dr. Sam Higginbottom purchased 27 acres of land by the side of River Yamuna to have a separate Agricultural Institution. So we can say that the seed was sown in 1911 but the inaugural was done on 13th Feb. 1919 as it was separated from E. C. C and its name was changed from Allahabad Christian College to Allahabad Agricultural Institute. In order to predict its past and future we should consider its inaugural date i. e. 13th Feb. 1919. The horoscope of this Institute is as shown alongside.

Venus is the lagana of Allahabad Agricultural Institute. One born under the influence of Lagana Venus has a lovely body, an attractive personality, happiness, longevity, virtuous disposition and learning.

These had their effect for 20 years from 1919 to 1939. After 1939 it was under the influence of Moon for 9 Years 6 months According to the horoscope it was in the 12th house i. e. posted in her own house

or exaltation. In this case it will lead to happiness and wealth. For 9 Years following 1946 it was under the effect of Rahu and it was in the 8th house. This period was not good for the Institute. It makes one short lived, makes one commit impure

and sinful acts, have a defective limb. So in this period the Institute saw economical stress, strife and internal conflict.

For five Years after this, that is upto 1960 the Institute was under the effect of Saturn which was in the 5th house of its horoscope. In the fifth house it causes wandering, loss of wisdom, wealth, joy and children, wickedness, and eye disease. This implies that for these 5 Years the Institute underwent depression and lost sight of a bright future.

The 17 years following this i. e. from 1960 to 1977 can be considered as the golden period in the Institute History. Mercury being in the 10th house symbolises the advent of great fame, good friends, compassion, lordship, ministership and construction of buildings etc. for the use of people. So this period saw the overall development of the institute. It grew in fame and built up the future of many young generations.

Ketu dominated for the next 8 Years that is from 1977 to 1985. Ketu was in the 3rd house which characterises long life, wealth, recovery of previous losses, fame as well as loss of brothers. This indicates that for these 8 Years the Institute grew in fame and prosperity under the guidance of able men. But in the end it also saw the loss of a great brother of the Institute as it was under the influence of Ketu.

Next comes the effect of Venus for the next 20 Years that is from 1985 to 2005. Venus in the 9th house which characterises one having, friends, sons, and fortune received from the Sovereign as well as endowed with intelligence, religious nature and enjoyment. This ensures that the Institute will move onward in its path of progress. The students who pass out will be able to look forward to a prosperous life and will spread the name and fame of the Institute.

There was an Old Man with a beard,
Who said, "It is just as I feared !
Two Owls and a Hen,
Four larks and a Wren,
Have all built their nests in my beand !"

QUALITIES OF AN IDEAL PERSON

RAHUL GHOSH (B Sc. Ag. III Year)

Truth is cleansing, it liberates, it gives, it brings forth life. Truth is all important and yet truth hurts. And so does this exploration by Rahul Ghosh, into what we all should ideally be but miserably fail to be.

In these times when life is a harsh routine, a struggle for one's own very survival, a battle to preserve some part of one's own identity in a world where no one seems to care, I feel that certain fundamental social values have been lost. Because of the fast pace of modern living, the stress and strain we are subject to every day of our lives, I feel that people have become too impersonal and present a "surface" image only. Perhaps because it is in their nature to do so or perhaps because they do not wish to reveal their inner feelings and needs of insecurity, dependence and companionship. Therefore I shall catalogue some of the qualities I appreciate most in others in an attempt to regain some measure of the personal contact I feel is necessary in our difficult and often strained lives.

To begin with, I am of the opinion that understanding and compassion are the two most important and basic qualities a person must possess. The individual must have the ability to listen intently and draw up parallels to his own feelings and desires in order to fully and truly understand those of another. On the same level compassion is essential in order that

one might protect and be sensitive towards the feelings of another.

Another value of uppermost importance, in my mind, is that of integrity. Integrity varies in degrees and amounts according to different people and it can usually be used as a valid tool in determining one's character. For those with this quality are honest, trustworthy and indeed make worthy companions.

And finally but perhaps most important, an individual must have a sufficient amount of self respect. Not to the point of conceit, but a healthy share. I feel that this is such a vital quality for a variety of reasons but mainly because if one does not possess self respect, one cannot be happy or truly successful and indeed, how can others be expected to hold respect for someone if he himself fails to possess it.

These are the qualities which I find are essential to a strong, honest and lasting relationship. Although we may seem to care little for these values, unconsciously we are constantly testing, probing to find those things which we feel are most important to us. And if you should be fortunate enough to find these qualities in a person, indeed you may consider yourself lucky.

A QUAKING CART

SAM THOMAS
(B. Tech. IInd Year)

I have made it a rule never to smoke more than one cigar at a time.

—MARK TWAIN.

The sooty lungs are hot as lanterns
a breath of freedom more than matters
To save my blood, save my dough
goodbye cigarette now you go
The aching lips and restive fingers
Let them learn to live with hungers
The pain in love of smoky memories
like pests in small wayside dairies
Let me pluck, pluck and throw
Exit cigarette choose a window
To a lovers hum in a quaking cart
beating time you heard my heart.
To help me mend it, bow and go
my old friend smile, smile and go.....

Wheresover ye shall be, death will overtake you, even
though you be in lofty towers.

— KORAN

POETRY

JAGMEET SINGH JOLLY, B. Sc. Engg. Final Yr

Jagmeet Singh Jolly, is well known to the readers of 'Teenager' as to the 'ALAGIN' family, poetry has been in his blood and he has experimented with topics varying from sensual love to morbid depressions.

We present here a selection of his poetry.

DREAMS

They keep running

I keep chasing.

We both are mad—

the dream and I.

Just within a hand's reach

and it'll all be mine—

my dream,

my happy tears

and you,

all mine.

Realization is never perfected

even when I have covered

several miles, the space

keeps eluding my frequent measures.

What flaw in my devotion

divides me from my bliss ?

What hazy fruit do I tend to wait for

which may even perish prematurely ?

But with each fear and error

grows deeper my sincere devotion

striving to leave no shortcoming.

They keep running.

I keep chasing.

They are merciless.

I am ceaseless.

THE BEGGAR

He implored me
to give him a coin outside
the temple gate.
Probably he is ignorant,
for doesn't he know
I've just come out
after an hour of begging
and beseeching
myself ?

REALIZATION

I'm pining for you
everytime
everywhere.
How silly!
Don't I know whenever I
perceive your absence
you're so much more closer to me ?

May the Supreme Lord of all who is Worshipped by the Christian as God the Father, by the Jews as Jehovah, by the Zoroastrians as Ahura Mazda, by the Mohammedans as Allah, by the Taoists as Tao, by the Buddhist as Buddha, by the Vedantis as Brahman, by the Shaivas as Shiva, by the Vaishnavas as Vishnus, by the Shaktas as Shakti grant us Liberation the cessation of all sufferings and attainment of supreme Bliss—
(adapted from Sanskrit Prayer).

STUDENTS AND POLITICS

JADAB CHANDRA MANDAL

(B. Sc. Ag. III, A.A.I.)

Since the days of Socrates and Aristotle, politics has flourished, entering every sphere of life, it has taken on colours and flavours according to the milieu. Rarely has a word ever commanded so many meanings, breathing of secrecy, intrigues, money, murders, racialism, religion, linguism etc. etc,

Closer home, Indian Universities have suffered and flourished, risen and destroyed due to Student Unions. The debate is endless, whether we need to be involved in active politics or not. Let each of us examine the relevance.....

The student life is the most important period of a man's life. The training a student receives, the habits and qualities he acquires, determine the kind of life in future. If he acquires knowledge and the virtues of strength of mind and characters he is sure to prosper in the world. If, on the contrary, he neglects these primary duties by indulging in undesirable activities, he will surely suffer a downfall,

No doubt students, particularly college students, should acquire an accurate knowledge of political matters and form sound views on them. For this they should be encouraged to discuss political questions freely in the college among themselves and with their teachers and eminent public men of sound views. But when it comes to active participation in what is called political agitation, we must

draw the line. Active politics is often a dirty game full of passion and excitement and party feelings. Students are of immature judgement and emotional by nature. So once they get themselves involved in this passion and excitement they become almost slaves to them like a person addicted to a strong drug. They allow their opinions, even on academic matters to be influenced by party consideration. They are used as agent and tools in the hands of political parties. They march out in political processions and shout political slogans. All these inevitably interfere with their primary duties and prove injurious to their intellectual and normal growth

Moreover, politics as distinguished from party politics, is a noble and complex art. It cannot but lose in dignity, if stu-

dents with half backed knowledge and immature judgement enter it.

We complain of indiscipline and lowering of intellectual and moral standards among our students. These are to some extent due to their political obsession. But the most regrettable part of the

affair is the role played by our political leaders in this dirty game. It is they who are mainly responsible for this sorry state of affairs. If only they keep aloof from students, the situation will take a turn for the better and students will go back to cleaner politics among other pursuits.

HOW POPULAR ARE YOU ?

- (1) Do you express your opinion freely and unsought ?
- (2) Do you feel superior to three of your best friend ?
- (3) Do you like to eat alone ?
- (4) Do you read front page murder stories ?
- (5) Do you borrow often ?
- (6) Are you a "Dutch treat" addict ?
- (7) Do you play practical jokes ?
- (8) Do you nurse grudges.
- (9) Do you ever indulge in interesting gossip ?
- (10) Do you break your word as often as you keep it ?

Score one point for each correct answer.
 8-10 : Stand for the President.
 6-8 : Not more than a M. L. A.
 Less than 6 : Watch your back.

- (1) No.
- (2) No.
- (3) No.
- (4) Yes.
- (5) No.
- (6) No.
- (7) No.
- (8) No.
- (9) Yes.
- (10) No.

ASSOBIOGRAPHY

T. T. MEDHAVY
(M. Sc. Agronomy, Final)

Widely popular with his witty, delightfully coloured cartoons, Medhavy, tries his hand at short story writing and has given us something really funny to bray about.

I belong to a group of ungulate quadrupeds that are categorised under the name of *Equus asinus*, just as you belong to *Homo sapiens*; However, I have quite a number of relatives among the *Homo sapiens*, get my point? I am sure you are familiar with my characteristic ululation, which some of you simulate though not verbatim when in your lighter moods. If you still fail to see the connection you are just an ass.

Let me recount of some of my experiences as a 'beast of burden'. Five long years of faithful slavery under my master Kamlesh 'dhobi' has rendered my backbone all the qualities of tempered steel-how I wish it were made of the same material for them it would lack those wiggly things called neurons, which transmit all the unpleasant stimuli. My youthful days were spent in being buffeted around from Kamlesh's house to the Yamuna bank and back. I was sick of being constantly on the move with my loads and wanted to stay put for a couple of weeks at a stretch, in peace. The more I thought of rest the more it grew on me. The level of oppression, had reached its threshold limit, and

revolutionary ideas began to flood my head. Marxism had finally come to India. Quit work was the call of the day.

The D-Day which I chose for 'operation non-co-operation' was singularly inauspicious, for it was the very day, Kamlesh chose to quarrel with his wife and was in one of those black moods, which I feared most. Muttering and cursing, he placed the cloth bundle on my back and jabbed me in the ribs none too gently-his signal for me to start for the river. I refused to move, he let out a string of abuses and picked up his cane, then I felt the power and meanness of the man I was messing with. I got the hell out of there. I told you he really scared me. At the river bank he unloaded me, cursed me for being slow and struck me for no reason. I could stand it no longer, and kicked him furiously, he cried out in pain and before his cane wielding arm could complete that downward swing, I took to my heels. He hollered, "listen you punk, I'll kill you, this has gone too far". I thought it wise to stay out of his sight for the rest of the day and did not go to the river-bank. On the way back home late that evening I was not

only quiet but apprehensive. I feared that something terrible lay in ambush for me, and felt a score of bats fluttering in my stomach.

Kamlesh was apparently worried, for he was shouting at his son to find my whereabouts. I saw a dirty rag tied around his forearm, the limp in his gait was barely perceptible, but certainly his walk was not normal. That split-second reflex of my hind limb could have done the job better, I thought to myself. As soon as he set his eyes on me, he became kindness personified: his sweet utterances and coaxing could have deceived any one. He led me into the shed and tied me to the peg. I realised only too late, that I had fallen for his sugar-coated pill. I saw the sugar-coat melting away as he returned with his cane and after that it was the bitter pill all the way.

I lay exhausted from the thrashing and it set me thinking. I felt I could not remain with Kamlesh any longer and it was best if I ran away. I almost dislocated my jaws in chewing through the rope that bound me to the peg. A cock's crow made me sit up; dawn was breaking and it would be daylight soon, so I started for the unknown under the cover of darkness. Rebellion thy name is adventure.

I gazed in wonderment at the orange-red orb, rising in the east, and plodded along; after an exhausting spell, I was standing before a signboard that read 'Allahabad Agricultural Institute'. The lovely sight of swaying fields caused my gastric glands to work over time. You can never suffer the pangs of hunger here, I told my-self and walked through a gap in the fence. I had my fill of the choicest forage wheat, barley, berseem, oats and what not. This was the kind of balanced diet, I was longing for. I lay down in the shade and before long I was dreaming of peas and cabbages.

When I woke up it was evening and I decided to take a stroll. I came upon a vegetable patch, this place seemed to be a gastronomic paradise. I wasted no time and was having a grand feast. I was enjoying it so thoroughly that I failed to see the watch-man. He put an end to my enjoyment and imprisoned me in an enclosure. I am now suffering neglect in this prison, the mess food from the girl's hostel they provide is utterly foul, at Kamlesh's place it was better than this so if you happen to meet Kamlesh tell him of my whereabouts; and if you doubt the credibility of this narrative, you are only making an ass of yourself.

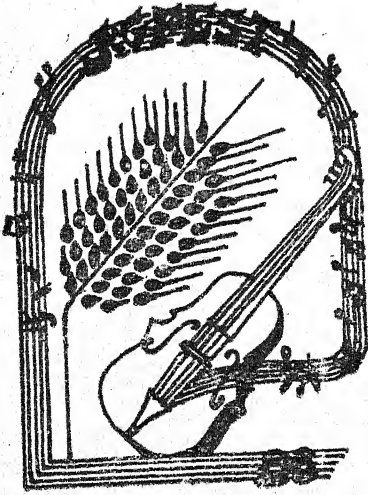
TONGUE CALISTHENICS

A skunk stood on a stump. The stump thunk the skunk stunk, but the skunk thunk the stump stunk.

The sixth sick sheik's sixth sheep's sick.

NEW FRONTIER'S

RAJIV BURMAN

Even though God was in his heaven yet everything was not right in the world. There was a fever in the air. Some one had fired a shot in the dark and with every collision it rebounded with a greater velocity.

Desperate faces, bloodshot eyes and filter stained lips, at Room No. 86, N. H. Cuttings canteen, Madeen's Tea Parlour discussed it over and over again. A movement had caught on.

AGFEST was in gestation

With the Kharif crop being harvested, Gautam Joshi had sown this seed. The land was fallow, most were indifferent, sceptic and critical. Some names stand out Suraj John Shah, Seema Ram, T. S. Kiran, G. Joshi, James Duthie, Viresh Singh, Nantuda, Tutulda, Mohd. Saleem, Avijit and Kamlesh, an alloy was taking form.

The then Officiating Principal Dr. B.A. David proposed the Social and Cultural Programme Committee and an inaugural

on 18th December, 1982 with most students chipping in money was held.

With Gautam Joshi as the first President and Mr. P. K. Sur as the Chairman of the Staff, AGFEST began taking shape.

A measly Rs. 5,000 collected mostly from students, due to efforts by persons connected and unconnected with the Committee, AGFEST '83 was scheduled for 11th and 12th February, '83.

The first Agfest was different in many ways, the daily posters (by Gopinath) describing AGFEST to the others, an active contribution by the girls led by Leena P. Baby as the Vice-President of S.C.P.C.—so much so that, on the night of 10th February, Coffee was brought by Aunty Singh from the H.E.D. at regular intervals something unheard of now. A bewildered staff & student community wondered what was going on.

A complement of 14 teams took part and people still remember H. P. Singh of MONRECO in the Jam, Shymal Narain

and the doe eyed Aradhana Chandra in debates. Finally GROUP took away the team trophy.

The reins were handed over to James Duthie but AGFEST '84 was marred by poor Salesmanship, it turned out to be a damp squib, which even a beautiful gate by the Bengali's could not be saved. The absence of good performers was felt deeply and out of this wreckage A. N. Jha wrapped up the trophy.

By '85 S. C. P. C. was a status symbol, it swelled in size trying to absorb pressures & strains. Developments between the Mgt. and teachers were holding AGFEST at ransom. Politics, boycotts, strikes were everyday words. Somehow AGFEST '85 under Sheel Young took shape, Philip Jacob at his innovative best in 'Open House' had given us magnificent structures, the surroundings were the most beautiful ever, a flower carpet by the Keralite girls added splendour. 12 teams took part and our own alumni Yoginder Singh representing MONIRBA romped away with the team trophy.

Come '86 and everyone was breathing Platinum Jubilee. A National level festival, sponsorships, cash/gift prizes, audio visual quiz were the order of the day. The Bengali's gave us a memorable gate, the Keralite girls another beautiful flower carpet but God willed otherwise. Spring rains brought a downpour and the grounds turned into a slush. Everyone panicked and talked of an indoor AGFEST, but help came in the form of Mr. Philip Jacob

who with a small team of workers toiled and AGFEST '86 saw the light of 11th February. Subhashis Bhattacharjya the President breathed a sigh of relief. 20 teams took part, the maximum so far including BHU IT and M. H. College of Home Science, Jabalpur. There were high standards of performance given also by our students, for a Talent search organised as a mini Agfest had brought out the inexperienced.

People will continue talking for a long time about Abhay Chawla leading IT BHU to the team trophy, Simi Khanna very daring and baring, drawing wolf whistles from the mammoth crowd.

After having travelled from its humble origins, in 1983 we have proved our capabilities to organise and manage such an event all on our own.

It is time now for a bit of introspection, we must answer a few questions if we have to aim higher.

Can we not think big? Why not a festival with a budget of Rs. 1,00,000 and teams from Delhi, Bombay, Calcutta etc. taking part.

We can do it, a bit more foot work, earlier planning, a decentralised system of operation to make the functioning streamline. We can take up the challenge, the talents and ideas are there, come take up the initiative lest the festival degenerates into an annual drama.

This is our festival, the last of the pioneers are leaving this year, the legacy is ours. AGFEST must survive.

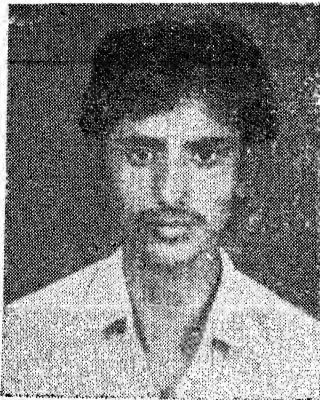
ABIDE WITH ME ....

'Gather ye rose buds while ye may old time is still a flying,
And this same flower that smiles today, Tomorrow will be dying.

Rakesh Bhan Singh,
Student of B. Tech III year, left us for his
heavenly abode on 12th February, 1986.

Mohammad Latif,
Student of Intermediate Ag. I year, left us
for his heavenly abode on 23rd January,
1986,

We express our deep sense of sorrow at these untimely demise and pray to the
Almighty to give solace to the Bereaved families.

May their souls rest in peace.

RURAL DEVELOPMENT

B. K. CHAUBEY

Thirty nine years of Independence has still not given a Farmer the Essential Economic-Social and Educational inputs. Like all Government Programmes this too is beset with innumerable problems. Dr. Chaubey considers all aspects from the cause to cure.

---

1. Community Development was the most massive and comprehensive programme launched for all round development of India's half a million villages scattered throughout its length and breadth.

2. It was equally unfortunate that the programme didn't live up to its expectations. The early enthusiasm of rural people gradually cooled down and the programme gradually degenerated into decadence and disuse.

3. The aftermath has once again brought us to the cross-road where we must decide which way we have to go and how to achieve our goal of removing poverty, illiteracy, disease, ignorance and social disparity in the otherwise prosaic and fatalistic life of our rural areas.

4. The basic idea of community development was borrowed from the successful functioning of U. S. Cooperative Extension Service. Its progenitor was none other than Albert Mayer, an American country and town planner, who had some experience of working in US Co-operative Extension Service. His pilot project in

Etawah marked the beginning of Community Development in India.

5. A radical departure from the Co-operative Extension Service of USA was made when it was decided to entrust the Community Development Programme to the Government administrative machinery rather than to Agricultural Universities and Colleges who are responsible to administer and implement the Co-operative Extension Service of U. S. A. It was believed then that the existing Government administrative machinery with proper streamlining and revamping, could do the job and deliver the goods. But as proved later, this pious hope was belied.

6. As a logical corollary to this illogical affiliation, educational goals and methods of their achievement were also displaced by more palpable and effusive window-dressing and short term achievement of physical targets to the detriment of bringing about permanent healthy changes in the rational and scientific attitude of rural people. As was to be expected, it worked for sometime but later on spawned inaction, inertia and despondency.

7. The Extension workers were another casualty of this illegitimate alliance. They were driven to compete with workers of other Government departments and show short term spectacular physical results. In the beginning they worked with crusading zeal but with the passage of time the realization dawned on them that work was not the sole criterion of evaluation. More important than that was the ability to manoeuvre and manipulate to please the masters wielding the carrot and the stick. The dead-end came when they, too, like workers of other departments, started settling down on their haunches and taking things easy. They formed their own associations and started fighting for leaves and fishes. They lost sense of direction and let themselves relax and flow with the current. Education was never their forte and they were never trained, equipped and guided to carry on educational activities. The only thing they were taught to do was the achievement of physical targets and show spectacular physical results,

8 Since Extension Workers were all the while busy in window-dressing and showing spectacular results, they hardly had time to educate and involve the rural populace in planning, implementation and evaluation of rural development programmes. Physical targets were imposed from above and were fulfilled with the mutual give and take syndrome of the upper echelon of rural society and Extension workers. The common man was always left guessing and unconcerned in the process and programme of rural development. The worst failing of community development lies in the area of involvement of rural people in development activities.

9. Although good effort has been made in developing a net work of supply system of agricultural inputs like seeds, fertilizers and insecticides etc., the situation regarding credit supply is far from satisfactory. The poor farmer is much harried in running from one place to the other, in the process greasing palms and considering himself lucky if he can get in many instances even half the sanctioned amount of loan. On the other hand the crafty and the go-getters thrive in a mutual arrangement of quid-pro-quo.

10. The location of Block Headquarter also leaves much to be desired. Many of them are located in backwaters of countryside where there are very few infra-structural facilities. This has led to Block Development Officers and even lesser officers to locate their families in cities and themselves commute to Block Headquarters. The absence of Officers leads to demoralization on the part of lower staff.

11. Before delving into suggesting the alternate strategy of rural development, it is quite pertinent to lay down in a few words the role of Allahabad Agricultural Institute in rural development. The Institute has been a pioneer in this area. Wayback in fifties, a pilot rural development project called Jamunpar Punarnirman (Jupan) was implemented under the aegis of the Institute. It was financed by Ford foundation and nearly 400 village of trans-Yamuna area were the beneficiaries of the project. It was purely educational in its nature and its 40 odd gaon sathis lived in the villages and acted as friend, philosophers and guide of the village people. Its impact can be felt even today. The Institute commands absolute credibility and good will of these village people who are

fully prepared to cooperate in any development activity. It can serve as a model to other areas in the country.

12. As a first step in the alternate strategy, it is suggested that the entire gamut of rural development activities be pulled out from its present location and placed in the hands of Agricultural Universities and selected agricultural colleges. It is only then that the programme can regain its educational thrust and momentum. Village people can truly be involved in rural development only through proper education and subordinating the achievement of physical targets to the creation of scientific attitude and bringing about desirable changes in the knowledge, attitude and skill of the rural people.

13. As a corollary to above, Extension workers will be graduates in agriculture with proper training. They should be allowed freedom and given encouragement to go for higher education. The educational system should be suitably amended to allow workers to avail of the opportunity for higher education. Scientific and rational ways should be devised to assess the work and worth of Extension workers. It should not be left to the whims and fancies of higher officers.

14. A very rigid and strict system of monitoring the activities of field workers should be devised. If feasible, the system of permanent tenure should be replaced by a

result oriented system. Corruption should be dealt with a heavy hand. There should be no reprieve for those indulging in laxity and corrupt practices. Delinquents and Defaulters must be brought to book sooner than later.

15. The model of rural development as suggested by Edger Owen and Robert Shaw in their book "Development Reconsidered" should be adopted. They have suggested three pre-requisites of rural development. Intensive Extension Education is first, easy availability of inputs and credit second and thorough involvement of rural people in development activities third. They have suggested area planning around an agrarian town where all needed infrastructural facilities are available. It will be a place where the farmer, when he comes to the market, can get all ingredients needed for an improved agricultural technology. The bank will advance the needed credit which he can use for buying supplies and inputs either in the same building or nearby. The credit should also be channelized through one bank where complete records of a farmer's assets and liabilities should be maintained. At present there are many sources and crafty farmers manipulate one source against the other. Development Block should be reorganised on lines suggested by Owen and Shaw.

THE INSTITUTE MINUTES

RAJIV BURMAN/GAUTAM JOSHI

Time goes, you say? Ah no!

Alas, Time stays, we go.

—Austin Dobson

A whole year, 12 months, 365 days and scores of hours, minutes and moments have gone by, so much has happened that we all have matured and become seasoned, perceptibly.

As you go through each date, it brings forth memories bitter and sweet, harsh and pleasant, personally yours and collectively ours, to be treasured, and cared for as rare friends, let us go down the memory lane.

Once upon a time in a quiet village when it was dinner time and everyone was happy and drunk,.....

Month	Date	Event
<hr/>		
July	30th	Orientation.
August	15th	Independence Day Celebrations/Flag Hoisting and Tree Plantation and Grand I. Day Dinner [Hills and Plains Consummate Love].
	20th	Clashes Reminiscent of the Vikings Near Canteen.
	24th	Introduction Tea. Director—Angry Young Man.
	21st	H. Economics Club Inaugural.
September	2nd	Strike by Students [Chutti Mil Gai].
	25th—30th	Relay Bhook Hartal in Office Premises. [Gandhi Recalled].
October	2nd	Mahatma Gandhi Forgotten.
	5th	Alagin International Club Inaugural. [Wonder what is so International in it].

Month	Date	Event
November	18th	Dusshera Vacation Fever Catches on.
	9th	Alagin Video Dinner. [Rambo Suffers in Darkness].
	11th	'Reflections' Launched by Alagin Magazine. [B. Tech Dominates].
	26th	Trip to Lucknow by 'Rashtra Bhasha'. [Supposedly Educational].
	30th	Intermediate Get Together. [Tiny Tots Test Their Wings.]
December	3rd	Platinum Jubilee Inaugral by Education Minister Mr. Sibte Razi. And S. C. P. C. Inaugral. [Chief Guest in Time to Deliver Vote of Thanks].
	11th	Engg. IIIrd Year Exams. get off after a nine Month Delay.
	14th	Engineer's Day and Fete. [Success of Fete Debatable].
	17th	Christmas Jalsa Org. by Mgt. [<u>Cutting Fails to get Christmas Spirit</u>].
	22nd	Grand Christmas Dinner. [Former batting Champions Receive a Standing Ovation].
January	18th	S.C.P.C. Fete. [M. N. R. Crowd Disappointed No Girls, You see].
	25th	Talent Search '86 Org by S.C.P.C. [Sponsored by Rashtra Bhasha].
	26th	Republic Day Celebrations and Alumni Day.
	29th	Economics Society Inaugral.
	31st	Cross-Country Race.
February	3rd and 4th	Sports. [Spirit Fails to Catch on].
	6th	Picnic to Chan Chai by Horticulture Society.
	8th	Bazm-E-Adab. [Truck-Drivers Pitch in to Help] and Flower Arrg., Cooking Comp. [Three Poor Boys in the Women's Camp] by H E. Club.
	11th and 12th	Agfest on a U. P. Scale. [Trade with Jabalpur Increases].
	13th	Saraswati Puja.

Month	Date	Event
February	15th	Agra Trip Org. by B-Tech. Flower Show by Horti. Society. Graduation Dinner by B. Sc. Agri. Final, (Souvenir Kal Milega).
	22nd	Sri Lanka Trophy. Agra Trip Org. by Alagin.
	23rd	Bhardwaj Cricket.
	25th	Badminton Tournament Starts.
	28th	Quiz by Horti. Society.
March	1st	Khajuraho Trip by Alagin and Engg. and Home Eco. Graduation Dinner. [Fashion Show Immortalised].
	4th	Hockey Matches Start.
	7th	Quiz by Horti. Society. [Life is a quiz but why every week].
	8th	B-Tech Candle Light Dinner [One Man Show].
	15th	Home Eco. Club closing. [Boys come back with lost hearts and empty stomachs].
	17th	Engg. Farewell Dinner. [Will they ? Won't they ? Ah ! Yes they are Finally Leaving]

After eleven Dinners, four Picnics and Lots of batting the Atmosphere has changed, a tension prevades, unbathed, uncombed hair, pale sallow faces, reddish eyes, zombie like expressions meet you everywhere, lights keep on twinkling till late, the library looks less like a common room, And yes ! people are studying.

THE EXAMINATIONS HAVE COME
BEST OF LUCK TO
EVERYBODY

A man so various that he seem'd to be,
Not one, but all mankind's epitome,
Stiff in opinions, always in the wrong,
Was everything by starts, nothing long;
But in the course of one revolving moon,
Was chemist, fiddler, statesman and buffon.

—JOHN DRYDEN

MAN AND MIMEOGRAPH

B. K. CHAUBEY

How many of us are aware of the people working to make our education here successful. Those men and women toiling behind the scenes are equal contributors as our professors.

When a man has worked for thirtyfive years on mimeograph, it is very difficult, if not impossible, to think of the man and not the machine. The two have merged into each other and become synonymous. The man referred to is Basant Dinkar and the mimeograph is the duplicating machine in the Extension Department of Allahabad Agricultural Institute.

It was only symbolic that whenever the late Dr. Sundaresan encountered Dinkar on the campus, he would make a circular motion with his right hand signifying the operation of the duplicator and utter in Hindi "Kaisa Chalata hai" (how is it working?).

Hailing from the backwaters of Patna district in Bihar, Dinkar's childhood was marred by a series of unfortunate events. His parents died early and the poor boy was left to fend for himself.

His entire education (only upto 7th standard) was obtained in Gandhi Ashram at Khagol. After then began a life of vagrancy in search of morrings. It lasted for 16 long years taking him to Calcutta where he worked as a labourer, to Kanpur where he worked for 10 years as a gate

keeper at Moti Mahal Cinema and Delhi where his stint of $2\frac{1}{2}$ years with American Red Cross was the best so far. However, the end of world war in 1947 culminated the Red Cross establishment which also shattered the little El Do-rado of Basant Dinkar.

His elder brother was responsible in bringing him to Allahabad in July, 1947. He was working as a medical assistant to Dr. (Mrs.) Hayes. To start with Dinkar worked as packer in the Sangam Glass Factory at Naini for three years. Finally due to the good offices of his brother and Mrs. Hayes, he moved to Agricultural Engineering Department of the Institute as mimeographing assistant cum-store keeper.

Since then he has been slogging at the mimeograph for the last 35 years. Starting at an initial salary of Rs. 35.00 p. m. he draws now a salary of Rs. 500.00 on the verge of retirement. His greatest grouse is that he has not been taken on Govt. roll with the result that he is unable to take advantage of enhanced emoluments.

Dinkar had a rather disastrous family life. His two wives died and one son

went into limbo. The only redeeming features are his two daughters and one son. They are gainfully occupied.

Dinkar is a happy-go-lucky man and a samaritan par excellence. He is always ready to go out of his ways and means to help the poor and the needy. Many times he is ditched and left in the lurch but still he persists in his munificence.

To complete his identity with the mimeograph he has purchased one small duplicating machine and kept in his one room living apartment in the campus of the Modern School across the Yamuna river. This machine to him is like a goose laying golden eggs. It provides key to his

miniscule affluence and charitable disposition. As long as he can run the machine, he can raise sufficient money to cruise through life merrily.

I have watched Basant Dinkar from very close quarters. His greatest assets are his active life and total fidelity. Whether in the department or at home, he is always working. His dealings are straight, sincere and upright. He has an open heart and a cheerful disposition.

Basant Dinkar, though small and lowly, is nonetheless, clean, healthy, cheerful, self-reliant and charitable. He is certainly a model to the vast majority of the hoipolloi of our society.

Message to the Alagin Mag. ....

Let the student body rejoice, Let its members apply themselves loyally and whole heartedly to their preparation for their service to the motherland. Let its members enjoy in well balanced fashion the various extracurricular activities! Thus let there be culture of head, heart and hand which will add lustre to the main subjects—Agriculture and Culture of the Home—(Nov-12, 1945).

—J. L. GOHEEN.
PRINCIPAL
A. A. I.

CALL OF THE WILD

RAJIV BURMAN

"To grow old is to pass from passion to compassion" so said Camus. But the passion of adventure knows no such boundaries. A life with an element of risk, searching for the unknown, something different from the dull, inspid routine of living life every day.

With a pack on your back, a song of freedom in your heart, hike up hill and down, trek through the meandering forest paths, the filtered sunlight playing shadow games, every corner a mystery, the plunge after a hot day in the icy coolness of mountain springs. The bubbling brooks gurgling and chortling to itself the mysteries of nature sending up millions of tiny rain bows. A rockstrewn hilly path and you turn to find a meadow of heavenly green with the wild flowers tiny, colourful, unspoilt waving and winking at your impatience, calling you for lazy nap under the azure sky.

Sitting around a campfire, singing or swapping yarns, while the wood hisses and sends signals to a benevolent moon and the stars. Early mornings, and the tip of your nose so blue, the stars so numerous and so near.

Nature has endless worlds for us to discover, the beauty of a sand grain, lapping waves, the ever changing sand dunes, the mysterious, humid tropical forests and the clarity of the mountains. And in these God's gifts, India has a fair share.

Yes, if paradise exists it exists here, a world of beauty, of fragrance, of harshness, of cruesty, of wilderness, of life itself.

The lure of the frosty Himalayas has been eternal, the Indian trekker has a short history, he is young but his numbers are rising. You can hear a chorus and I bet it will turn into a crescendo sooner than you think. The Indian trekker is coming of age.

But many of us face the difficulty of logistics and an absent infrastructure to savour the pleasures & perils of trekking. And this is where the Youth Hostels Association of India under the patronship of the President of India comes into its own.

The trekking programmes over the years, organised by the YHAI have given rise to a deep love of the Himalayas, and through the breadth of our country many

young hearts have been integrated prompted by an unspoiled nature.

This summer in May-June, 1986, with the past programme in '85 bringing in over 3000 participants the YHAI, is organising three programmes simultaneously.

Under the leadership of Mr. N. K. Sharma, the Programme officer it offers two different routes in Kulu-Manali (H.P.) and another at Pindari Glacier (U. P.).

Each route takes you through a fortnight of exhilarating trekking in the beautiful valleys of Kulu, Manali and Parvati. The gushing Beas and Parvati amidst snow capped mountains keep you company through-out.

In groups of 25-30, led on only by route signs you venture every day from one

P. S. : For further information contact :

YHAI
5, Nayaya Marg, Chanakyapuri
New Delhi-110021

camp to another for your night halts.

Camp leaders at each camp await you with a hot meal and most camps are at breath taking places, making you forget the travails of walking in the mountains.

The YHAI provides camps, ruck sacks, keeps hot meals ready for you and looks after you as a mother hen. But you are alone on the trek and here is where the adventure & danger comes in.

Trekking is open to everyone, boys & girls, young & old as long as you have a heart for savouring a cold plunge after the dusty, tiredness of the walk.

A pair of clothes, a set of hunters, a few basics and you are well on your way to join the ranks of the lucky few.

Come, you live only once.

LISTS

Five best places to to take your girlfriend to

- (1.) D. T. parlour
- (2) Fiction corner—Library
- (3) El-Chico
- (4) Softy Corner
- (5) Meeting 'accidently' in the department.

And five worst places to take your girlfriend to

- (1) Cutting's Co-operative
- (2) Library cycle stand
- (3) H. E. D. lounge
- (4) Coffee Corner
- (5) R R meals

Five things forbidden in love talks:

- (1) What did do you do to your hair ?
- (2) Remember me ? I ragged you.
- (3) When did you last take a bath ?
- (4) Angrezi phillum chal te hain.
- (5) Can you smoke ?

SOCIAL AND CULTURAL PROGRAMME COMMITTEE

1985-86

The Social and Cultural Programme Committee was formed with an objective to improve the social awareness and to uplift the intellectual status of our Institute and Allahabad in general.

The inaugural function of the committee was held on 3rd December '85 and was inaugurated by the District Agricultural officer Mr. Badri Prasad Singh. A Cultural programme was held on that occasion.

The S. C. P. C. organised a fete on 18th Jan' 86. It was attended by over a thousand people from Allahabad. The special attractions on this occasion were the Alagin Band, a Fashion Show and the Best Couple awards.

The SCPC organised for the first time. 'Talent Search Day' on 25 Jan. '86. This was organised to bring out the talents in our Institute. Competitions in Debates, Elocution, Jam, Quiz, Creative writing, Solo vocal and Instrumental etc. were held.

The main event organised by SCPC was the Agfest '86 on 11th & 12th Feb. '86. Since it is the Platinum Jubilee Year of our Institute we organised it on a National level. Agfest '86 was inaugurated by the Vice-Chancellor Dr. R. P. Mishra. There were 20 teams participating this time. Teams from BHU (IT) and M. H. College of Home Science Jabalpur also participated.

The BHU IT guys zoomed away with the rolling shield with a very narrow margin over the Aggies,

I express my sincere thanks to all the committee members, staffs and students of the Alagin Family the alumni members and others who have contributed in the success of all the activities of the Social and Cultural Programme Committee.

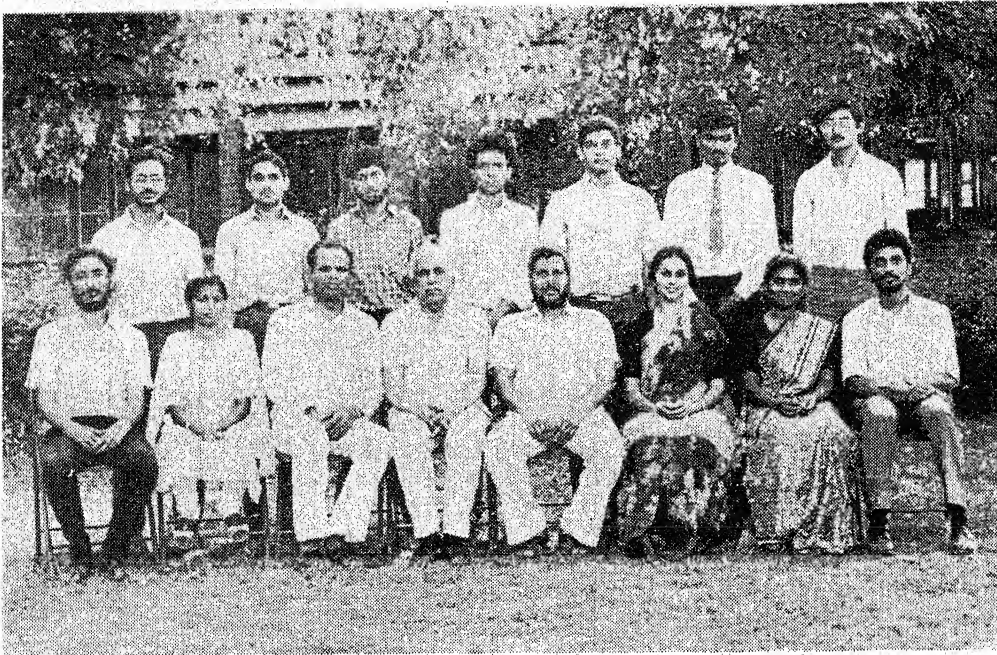
I Wish the next committee members all the success.

SUBHASIS BHATTACHARJYA,
President,
S. C. P. C.,

12

ALAGIN MAGAZINE COMMITTEE 1984-85

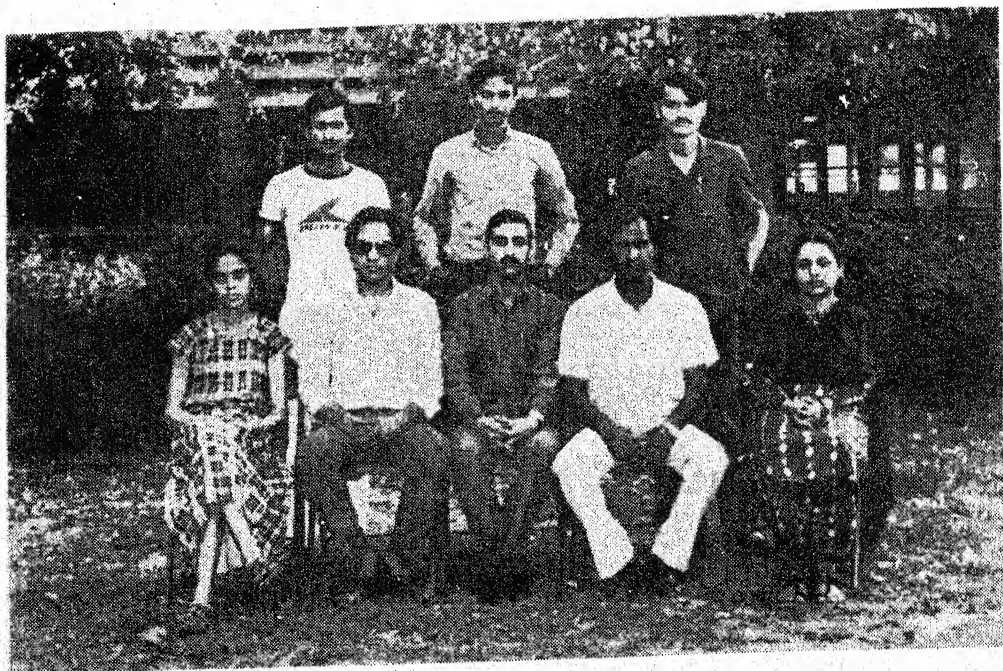

Sitting (L—R) Gautam Joshi (Chief Editor), Shanti Prasad, (Lady Rep), Dr. D. B. Singh, (Staff Advisor), Dr. B. K. Chaubey (Staff Advisor), Mr. A. Q. Khan, (Staff Advisor), Mr. P. Williams (Staff Advisor) Absent, S. David (Staff Advisor), Rachel Chacko (Lady Rep) Sanjay Lal (Sec cum-Tres)

Standing (L—R) Md. Ahmed (Urdu Editor), R. B. Singh Rahi (Hindi Editor) Pawan Lal (Hindi Editor), Rahul Ghosh, (English Editor) Rajiv Burman (English Editor), Atul Kumar (B. M.) R. Kashyap (B. M.) J. S. Jolly (B. M.) Absent.

13

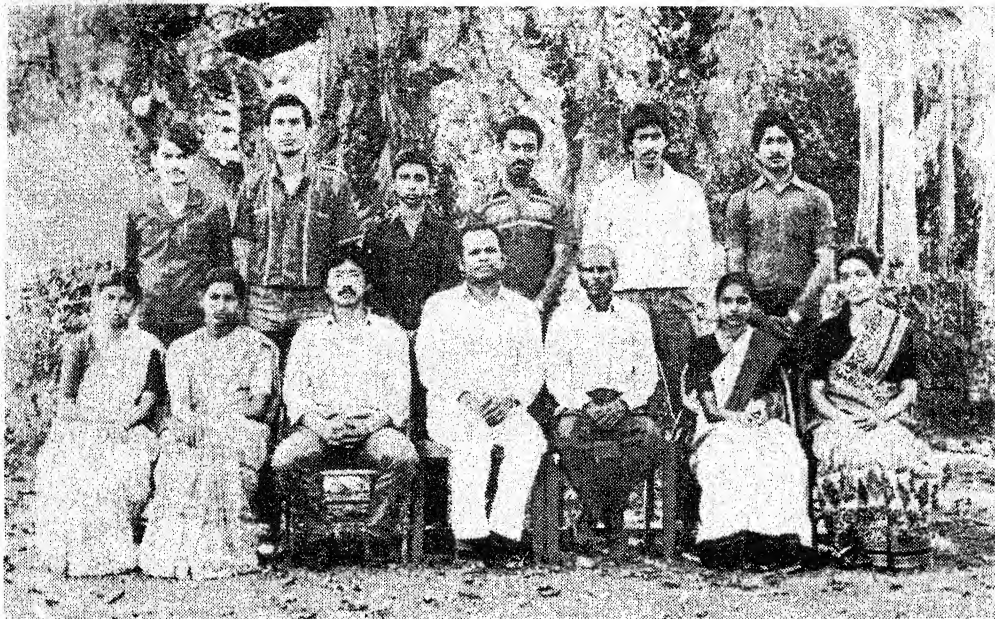
BAZM-E-ADAB 1984-85

Sitting (L—R) Miss Nikhat Jahan, (Joint Secretary), Prof. H. A. Kazmi (Patron)
 Abdul Hameed Hakeem (President), Dr. Mohd. Imteyaz (Patron),
 Miss Farida Latif Khan Lady [Representative]
 Standing (L—R) Mohd. Shoaib (Vice President), Shahid Pervez (Gen. Secretary), Syed
 Ahmed Hussan (Treasurer)

14

SOCIETY OF HOTICULTURE

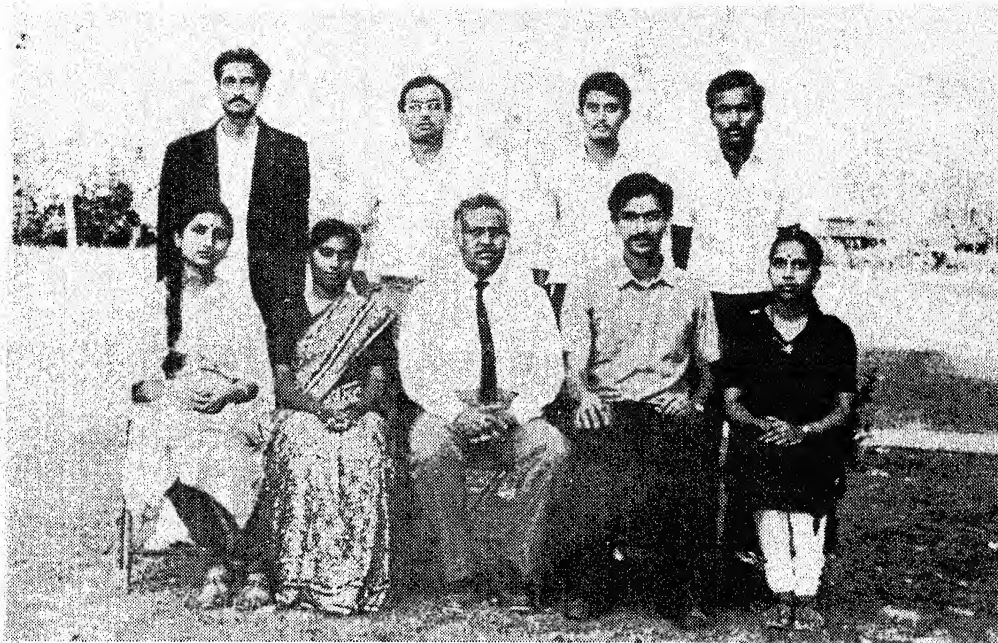
Sitting (L—R) Miss Aparna Sapul (M. at. L.), Sara John (M. a. L.), Loli Kh. Mao (President), Dr. D. B. Singh (Staff Advisor), Dr. G. Shankar (Patron), Miss Lovely Augstine (V. President), Miss Aby George (Lady Rep.)

Standing (L—R) H. C. Hussain (M. a. L.), F. H. Naqui (M. a. L.), Manoj Kurup Secretary Patric Fernandez, (M. a. L.), Betts E. Warruny (Treasurer), N. B. Singh (Joint Secretary),

15

SCM EXECUTIVES

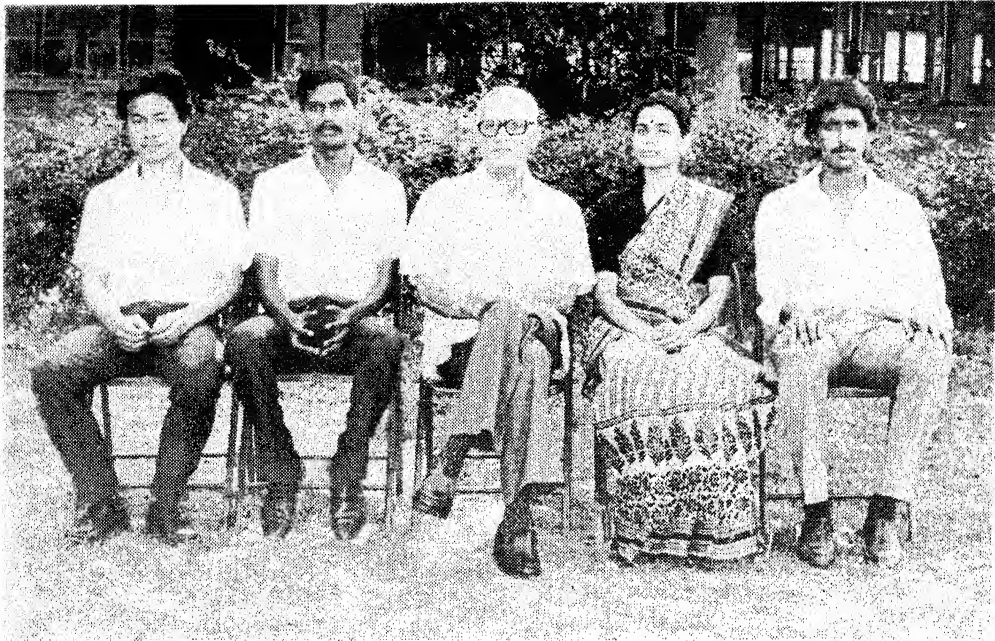

Sitting (L—R) Mini Anddrews (Lady Rep.), Rachel Chacko (Vice President), S. V. Dwyer (Staff Advisor), Saji Joseph (President), Sherly Jose (Lady Rep.)

Standing (L—R) Joy Deep Viswas (Secretary), Amlan Jana (G. C. Member (SCMI), Morris Nandy (Student Advisor), Arun Abraham (Treasurer)

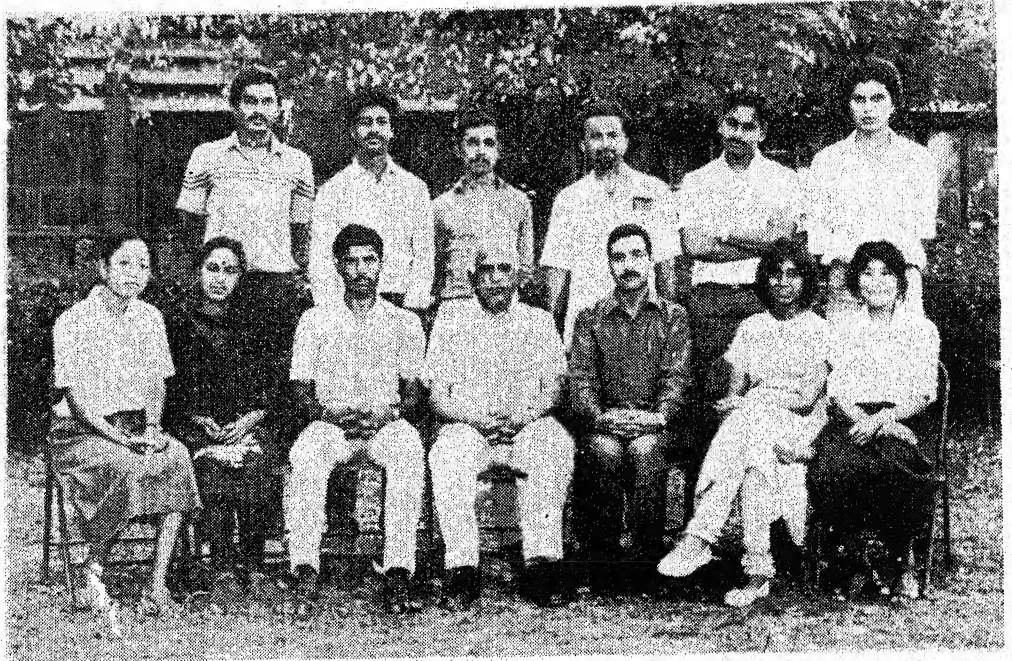
7-6

ALAGIN INTERNATIONAL CLUB 1985

(L—R) Joseph Kikon (Treasurer), T. S. Kiran (President), Dr. R. H. Sagar (Staff Advisor), Miss Aby George (Vice President), Betts E. Warunny (Secretary)

SOCIETY OF AGRICULTURAL EXTENSION EDUCATION

Sitting (L—R) Miss S. P. Devi (Vice President), Miss Sabeena Sasan (Lady Representative), G. P. Singh (Treasurer), Dr. B. K. Chaubey (Staff Advisor), A. H. Hakeem (President), Miss Sipra Agrawal (Lady Representative), Miss Azenuo Djuvichu (Lady Representative)

Standing (L—R) Bony A. Manual (Member at large), Sanjeev K. Sahu (Joint Secretary), Y. Ajay Kumar (Member at large), A. C. Mathews (Member at large), Y. P. Singh (Joint Secretary), S. V. John (Member at large)

18

SOCIETY OF AGRIL. ECONOMICS

Sitting (L—R) Mini Jacob (Lady Rep), Rachel Chacko (Vice Pres.), Dr. A. C. Broadway (Patron), Mr. B. N. Tripathi (Staff Advisor), Jacob T. Mani (Student Advisor), George Mammen (President)

Standing(L—R) Lal T, George, A K. Srivastava, M. S. Singh, M. K. Wadhwani

19

SOCIAL AND CULTURAL PROGRAMME COMMITTEE 1985-86

Sitting (L—R) Avijit Roy (Student Advisor), Miss Blessy M John (Joint Secretary)
 Dr. R. B. Singh, (Staff Advisor), Prof. P. K. Sur, (Staff Advisor)
 Subhasis Bhattacharya (President), Dr Mohd. Imtiaz Staff Advisor)
 Dr. (Mrs.) R. Bakshi (Staff Advisor), Miss Mini Jacob (Member at
 large), Hanumantha Rao (Student Advisor)

Standing (L—R) Rajeev Burman (Joint Treasurer), Morice T. Nandy (Treasurer),
 Mohd. Shoaib (Business Manager), Atul Sinha (Business Manager)
 Saji Joseph (Vice President), N. B. Singh (Member at large), Madha-
 vendra Singh (Student Advisor), Vineet Malaviy (Member at large)
 Mukul Varshney (Cultural Secretary), Sunil Johnson (Gen. Secretary)

Absentees Mr. Philip Jacob (Staff Advisor), S. K. Singh (Business Manager)
 Miss Madhulika Singh (Member at large), Ajay Khullar (Member at
 large)

HOME ECONOMICS CLUB

The first executive body meeting was held on 22-8-1985 to decide upon the date of inaugural function which was held on 29-8-85 with Dr.M. J. John as our Chief Guest.

The programme for the whole year was also chalked out in the executive body meeting. Miss. S. David accepted the responsibility of the Staff Advisor.

Mrs. Jotsna Chatterjee, Director of Joint Women's Programme had come to our department on 18th November, 1985 and delivered a speech on women's right.

We put up a debate on the topic "Education has not liberated Women". But due to lack of participants it was cancelled.

A Painting, cartoon, and sketching competition was held on 11th January, 1986. There was a good participation and it was successful.

We had a flower arrangement, floral carpet, salad arrangement, cooking competition on 8th February, 1986.

The executive meeting for the nomination of new executive was held on 6th March, 1986.

The last general body meeting was held on 10th March, 1986, in which planning for the closing function and election ceremony of the executive members was held and the following were elected as new executive members.

PRESIDENT	—	Aleta Chowfin
VICE-PRESIDENT	—	Pravina Moses
SECRETARY	—	Susan Sao
JOINT SECRETARY	—	Jyoti Priyanki
TREASURER	—	Neelam Puthrana
MEMBERS AT LARGE	—	Aparna Sapui
		and
		Shanti Bala

We thank all the members and staff for their kind cooperation.

BINITA PRASAD
Secretary

H. ECONOMICS CLUB

THIS IS KIRAN ....

The year saw the general interest in sports and games drop to frightening depths. The usual enthusiasm and zeal was lacking. The only exceptions being the foot-ball team, the Basket-ball team, and the Red house as a whole. But the talent is still abundant I wish there would be more participation and interest in coming years.

The season started with football under the able captaincy of Joseph Kikon the college team created sensation in the City Circles by defeating D. S. A. (Northern Railway) one of the top teams. The college team has entered quarter finals in both Jamuna old boys tournament and S. D. Verma memorial foot-ball tournament. The team has also played friendly matches with Monerco and Subhash Sporting Club and won them convincingly. In the inter class Alagin foot-ball tournament B. Sc. final year emerged winners.

The Basket-ball team did not lack behind. Sajji Joseph rejuvenated the spirits of the team and changed the complexion of the team. They entered Semifinal in Pushpa Saxena memorial tournament and also in Shervani Basket-ball Tournament. The new comer Mr. Mathew Thomas's inclusion strengthened the team and he was very well appreciated in City Basket-ball Circles. The team has also played some friendly matches with Seminary, MNREC and I T I and won them all.

For the Cricket team this year did not prove successful. Under the Captaincy of Mohd. Shoaib the team fought well but could not stop the Srilanka trophy and Bharadwaj Trophy going to the rival teams. Mohd. Shoaib was declared best batsman in Bharadwaj Trophy and Shakeel Ahmed (Sr.) as Best all rounder in Srilanka trophy. The college teams came out with flying colours in the match played against Kulbhaskar College.

The Platinum Jubilee Sports

This year the sports started with lighting of the torch by Mr. Philip Jacob a distinguished sportsman in late seventies and now a member of the athletic committee and the meet was declared open by Dr. T. V. Rao. The unique feature of this year sports was the prize distribution in true Olympic tradition.

This year saw the Red house emerging champions overcoming stiff challenge from Pink house. Incidentally Red house became champions after a gap of seventeen years. As expected the mens championship was shared by Kaushik Dutta and Sen Gupta and the Womens Championship went to Suzy Joseph. New Comer Miss Aleta Chowfin promises to be the star of the future.

Matches

Foot-ball—Red house emerged champions beating both Yellow house and Pink house convincingly.

Basket-ball—Star studded Pink thrashed Blue bulls and Yellow tigers on their way to victory. Mathew Thomas was declared the most promising player.

Volley-ball—In an action packed finals Red house snatched victory from Yellow house.

Badminton—The year saw Pink house emerging victorious with easy wins over Red and Blue. In the opens, Mathew Thomas won the Mens Singles title and Mrs. P. Jacob Won the Womens Singles title.

Hockey—After a gap of six years under the captaincy of Amit Roy the house matches were held. Blue bulls upset all odds and emerged victorius by defeating favourites Red in finals.

Chess—After a gap of 2 years, house matches and open matches were held, under the captaincy of Jyoti Kaul. Blue house emerged winners over Pink. In the opens Jyoti Kaul won the Men's chess champion title.

Cricket : Red eagles won over Pink House and emerged winners.

Red house deserves special mention for their team spirit and I sincerely appreciate the interest taken by their staff advisors I wish this would make other staff members take more interest in sports and games.

In conclusion I extend my deepest gratitude to all the House Captains Mr. Loli (Yellow), Anil Thacker (Pink), Mathew Korah (Blue), Tsen Lotha (Red) and to all my friends for their invaluble help.

My sincere thanks go to Chairman Athletic Committee Dr. R. B. Singh, Director of Atheletic Committee Mr. Greenwold and Mr. Philip Jacob Member of Atheletic Comm. and other sports enthusiastic staff members.

T. S. KIRAN,
General Captain.

"The eye hath ruined me", the heart complained
"The heart has lost me," the eye replied
I know not which told the truth, which lied.
Between the two, it was Meer who died.

—Meer

SOCIETY OF HORTICULTURE

1985-86

The society of Horticulture is a technical voluntary organisation whose aim is to create interest among masses in general and students in particular.

The inauguration of the society was held on 10th Jan. 86.

On 14th Jan., '86 A video show was organised for the members of the society.

On 6th Feb., '86 we arranged a pleasure trip to Chachai falls and Kevti falls in Rewa.

The greatest achievement of the society this year was the Rose Show in which there were all together 139 participants from all over the city and from our Institute in different catogeries. Besides there were Flower carpet arrangement, Vegetable display, Dry flower and twig arrangement, Salad arrangement, Flower arrangement and Alpana in which the girls of our Institute put forward their talent and calibre.

The prize distribution ceremony of the Rose Show was held on 21st Feb., '86.

The society also concluded two "Quiz" programmes on 19th Feb. and 7th March 86 for the members of the society.

The society arranged a cultural programme for the delegates of the NABARD (National Bank for Ag. and Rural Development) on 6th March which was well appreciated by the delegates.

To sum up, on behalf of my fellow executives. I wish to express my sincere thanks to patron our Dr. Gauri Shanker, and staff advisor Dr. D. B. Singh for their encouragement and help at every stage our special thanks also go to Prof, J. P. Singh for his valuable suggestions.

Last but not the least, is my grateful thanks to the Executive committee and to all members who worked hard to make all these programmes a great success.

MANOJ KURUP,
Secretary,
Society of Horticulture.

FOOTBALL TEAM

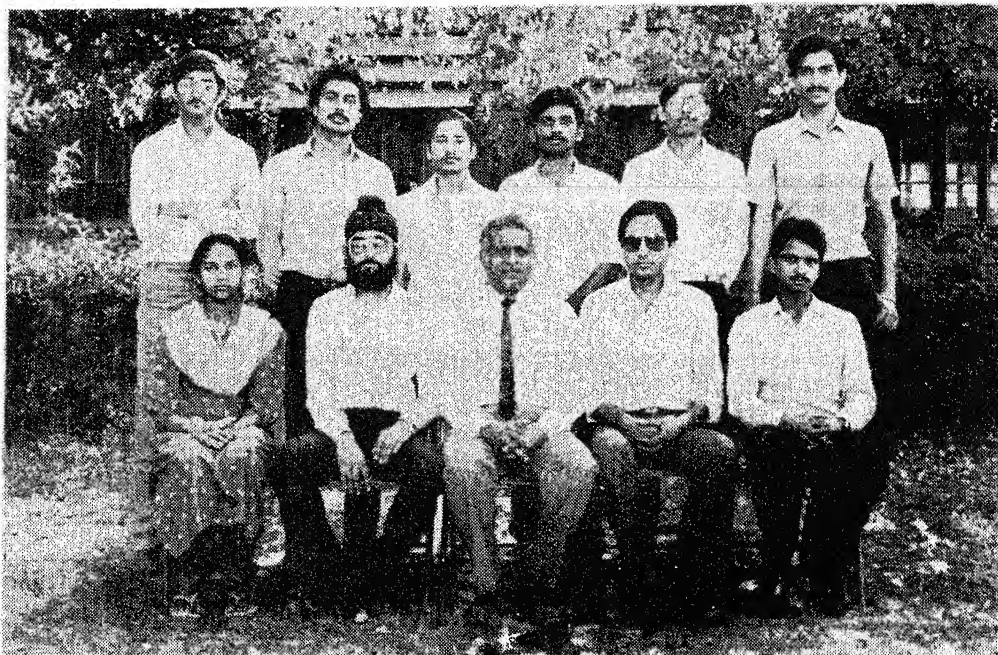
Squaring (L-R) Amlan Jana, Subhasis Bhattacharya, George Mammen, Bonny Emmanuel, Ashim Bain, Ajju John

Sitting (L-R) Subhash Pillai, Amit Roy, Dr. R. B. Singh (Athletic Chairman), Joseph Kikon (Captain), Mr. L. Greanwold (Physical Director), T. S. Kiran (General Captain)

Standing (L-R) Kalloo Ahmed (Groundsman), Suresh Pillai, Cyril Jacob, Loli Kh Mao, Anindya Chakraborty, Benny Johnson, Ram Prasad (Groundsman)

AG. ENGINEERING SOCIETY 1984-85

Sitting (L—R) Miss Mukul Vandana Harishchandra, M. P. S. Sabarwal (Vice Predt)
 Prof. S. V. Dwyer (Patron), Prof. H. A. Kczmi Staff Advisor)
 A. M. Ransom, (President), A. Chatterjee (Sec-cum-Tres) (Absent)

Standing (L—R) Rajesh Kashyap, Anshuman Dev, V. K. Mittal S. K. Lal. Akhilesh
 Misra, Saji Joseph

22

श्री श्री सरस्वती पूजा समिति (१९८६)

बैठे (बाँये से दायें) —संजीव कुमार साहू पी० एन० साही (अध्यक्ष) डा० डी० बी० सिंह (अध्यापक
सलाहकार) एन० बी० सिंह (सचिव) अशोक उपाध्याय (उपाध्यक्ष)
बड़े हुए (बाँये से दायें) —एस० के० सिंह (कोषाध्यक्ष) नीरज (छात्र सलाहकार) माधवेन्द्र सिंह (छात्र
सलाहकार) वी० के० मित्तल (छात्र सलाहकार) ब्रजेश कुमार (छात्र सलाहकार)
कुलदीप सिंह राना (उपाध्यक्ष)

23

BASKET BALL

Sitting (L - R) Mathew Thomas, Dr. R. B. Singh, (Chairman Athletic Comm.), Sajji Joseph (Captain), Mr. L. Greenwold (Physical Director), T. S. Kiran (General Captin), Bonny Emmanuel

Standing (L - R) Ram Prasad, (Groundsman), Madhu G. Mathai, Mathew P. Korah, Verghese Abraham, Ciny Jose, Jogi Mundackal, Neelkantan, Siby V. Kuriakose, Kalloo Ahmed (Groundsman)

‘राष्ट्र भाषा परिषद्’

इस वर्ष परिषद् ने लखनऊ परिभ्रमण की व्यवस्था की एवं सामाजिक सांस्कृतिक कार्यक्रम समिति, इलाहाबाद कृषि संस्थान के द्वारा आयोजित प्रतिभा खोज दिवस पर समस्त हिन्दी के कार्यक्रमों का संचालन किया तथा प्रमाण-पत्र प्रदान किये।

कार्यक्रम जिनके प्रमाण-पत्र दिये गये—

१. वाद-विवाद प्रतियोगिता
२. वाग्मिता
३. मंचनात्मक लेख
४. क्षणिका

मैं अपने समस्त पदाधिकारियों की तरफ से उन सदस्यों का आभार व्यक्त करता हूँ जिन्होंने परिषद् के विभिन्न कार्यक्रमों को सफल बनाने में सहयोग किया।

आगामी कार्यकरिणी और भी उत्कृष्ट कार्यों के साथ राष्ट्र भाषा परिषद् को गरिमा प्रदान करे, यही हमारी शुभकामना है—

सुरेन्द्र कुमार त्रिपाठी
सचिव
राष्ट्र-भाषा परिषद्

REPORT OF BAZM-E-ADAB (1985-86)

It gives me great pleasure to submit the annual report of Bazm-e-adab for the session 1985-86.

The society had 200 members this year. The inaugural function of this society was held on 7th of February '86. The function was presided over by Mr Jafar Raza (Head of Department of Urdu, Allahabad University) as the Chief guest.

The main feature of Bazm-e-adab for this year was Shaam-e-Qawwali held on 7th of Feb after the inaugural function. The Society could not proceed with further activities due to lack of time.

To conclude, I on behalf of the executive of Bazm-e-adab wish to express my sincere thanks to our staff advisor Prof. Ahmad and patrons for their help and guidance throughout the session.

Lastly, I would also like to thank all the members of the society for their kind co-operation.

(SHAHID PERWEZ)
Gen. Secretary

S. C. M. REPORT

1985-86

This year we had on many as 110 members.

The financial matters of SCM membership and our responsibility to the State and the National Units were fulfilled.

The inaugural of the organisation was held on Nov. 26th, 1985 in which Mrs. Harper was the Chief-guest.

A five member team of our unit attended the U. P. SCM Conference in Kanpur from 12th November to 15th November, 1985. The theme was Human resources and International Youth Year.

Our SCM choir presented carol songs on December 14, 1985 which was led by Mr. Arun Abraham.

On 1st January, 1986 we went to the Leprosy Mission, Naini and distributed clothes and foods among the patients.

We raised funds by putting up stalls in the S. C. P. C. fete. The profit from the same will be donated to the Institute for Platinum Jubilee Celebrations.

On 16th January, 1986, we conducted the universal day of prayer at the chapel in which we brought out the role of a Christian student in the society.

We had a new plan for organising a SCM winter festival. But we were unable to organise it. Hope that the coming executive body will fulfill this plan. I expect that they will initiate and co-ordinate programmes for worship and study.

I wish success to the incoming executives.

JOYDEEP BISWAS,
Secretary.

24

HOME ECONOMICS CLUB

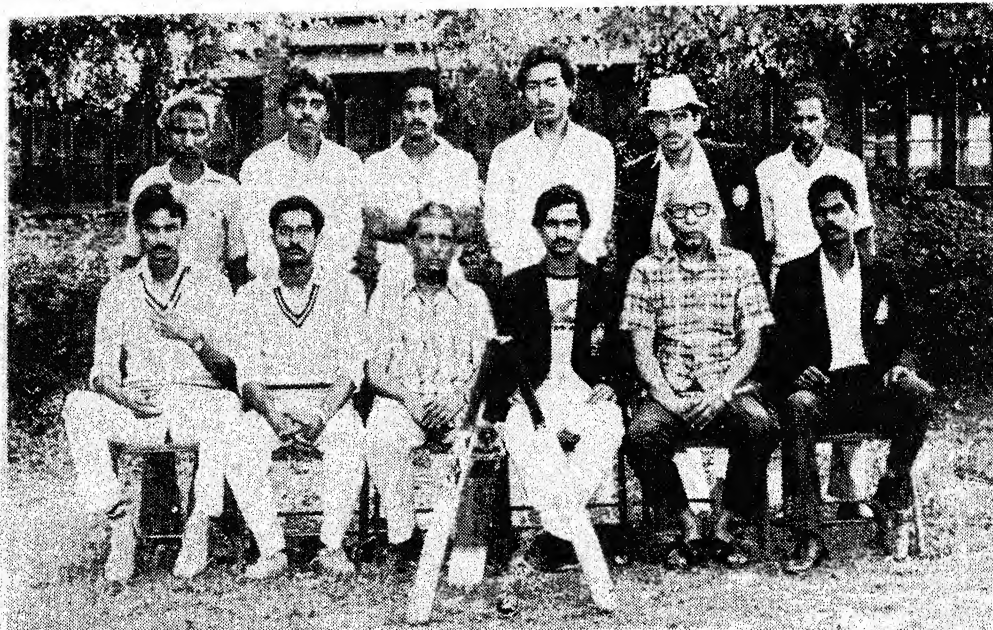

Sitting (L—R) Ms. Banita Prasad (Sec), Ms. Somrita David (Staff Advisor), Ms. Shanti Prasad, (President) Ms, Neerja Joshua, (Tres)

Standing (L – R) Miss Aby George (Member at large), Mrs. Munni Kuliyu (Member at large), Miss Praveena Moses (Vice President)

25

CRICKET TEAM

Sitting (L—R, Mohd. Shahid, Joydeep Biswas, Dr. R. B. Singh (Athletic Chairman),
Mohd. Shoaib (Captain , Mr. L.Greenwold (P. D.), T. S. Kiran (Gen.
Captain)

Standing (L—R) Kalloo (Groundsman), Subhash Pillai, Isaac Thayil, Uzzal Hazarika,
Sanjay Bajpai, Ram Prasad (Groundsman)

26

CAPTAINS

Sitting (L—R) Wilson Kispotta (Athletics), Dr. R. B. Singh (Athletic Chairman)
Miss Lovely Augstine, (Girls Captain), T. S. Kiran (General Captain)
Mr. L. Greenwold (Physical Director), Sajji Joseph (Basketball)

Standing (L—R) Ram Prasad (Groundsman), P. V. Suresh (Tennis), Jyoti Kaul
(Chess), Mohd. Shoaib (Cricket), Joseph Kikon (Football), Amit Roy
(Hockey), Dharmendra Singh (Volleyball) Jose Augstine (Gymnasium)
Kalloo Ahmer (Groundsman)

राष्ट्र भाषा परिषद्

बैठे हुए (बाँये से दाँये)—बिनीता प्रसाद (महिला प्रतिनिधि) शीबा जाँय सिंह (उपाध्यक्ष) राजीव सिंह (अध्यक्ष) एच० ए० काजुमी (अध्यापक सलाहकार), एस० के० त्रिपाठी (सचिव) माधवेन्द्र सिंह (उप सचिव)

खड़े हुए (बाँये से दाँये)—राजेश कश्यप (उप-सचिव) प्रमोद कुमार (अधिकृत सदस्य, विनीत मालवीय (प्रचारक) एन० बी० सिंह (प्रचारक) विपिन एम० प्रसाद एस० पी० अग्रवाल (अधिकृत सदस्य)

DRAMATIC ACTIVITIES OF THE INSTITUTE

Hindi Play 'Langdi Taang' was staged by Institute students
on 18th Feb. 1985 in Udeesha.

An All India Youth Festival organised
by—A. N. Jha.

Play—Langdi Taang

By—Saran Bali Srivastava

Directed by—Gautam Joshi

Cast : Rajkumar Astbhan—Atul Sinha
Mufatlal —Ajay Khullar
Rajkumari Nagfawi—Jyoti Priyanki
Karelamukhi —Smriti Patil
Kavi —Vivek Seth
Doctor —Faisal P. Ansari
Bhaiya Sahab —Gautam Joshi
Laggu —C L. Singh
Bhaggu —Sajan Thomas

English Play 'The Shoe-maker's Wife'

Staged by the Institute Students on 1st October, 1985 at

Sharadotsav—1985 held at MONRECO, Allahabad.

Play : The Shoe-maker's Wife

Directed by: Ms. N. R. Basu

Cast :

Hans the Shoe-maker : Rajiv Burman

Shoe-maker's Wife : Aleta Chowfin

Fritz : Vivek Singh

THE ALAGIN INTERNATIONAL CLUB

The Alagin International Club, 1985-86, was inaugurated on September 16th 1985.

An inaugural function cum musical evening was arranged on the 5th of December Dr. (Mrs.) Emanuel was the Chief guest. "THE WEEDS" and "X-RAY SPEX" entertained the gathering.

To encourage sports and games, the club organised an Inter-class football tournament in which B. Sc. Ag. Final reigned supreme over the M. Sc. classes in the finals.

Over 100 members attended the Video show cum dinner, organised on Nov. 9th.

We conducted Tambola, on 18th Jan. in the Grand Fete, the profit of which was handed over for AGFEST.

Representatives of the club along with Mr. J. P. Singh were asked to be commentators for the Annual sports held on 4th & 5th of February at the River Plate Stadium.

On the 15th of February, hand in hand with the Economics Club, historical places in Agra were visited. The party consisted of 56 students from both the clubs.

We organised a visit to Khajuraho. On the way we stopped at Pandara falls, a historic place cum picnic spot and while returning we had a quick look at Chitrakoot.

On behalf of the executive committee, I would like to express my gratitude to our staff advisor Dr. R. H. Sagar for his guidance. I would also like to thank Mr. Thomas Cherian and Mr. Jacob T. Mani for their help and encouragement. I also thank all the members for their co-operation. I also wish the incoming executive committee all the best.

Betts E. Warunny
(Secretary)

There was a young lady of Kent,
Who said that she knew, what it meant,
When men asked her to dine,
Gave her cocktails and wine,
She knew what it meant—but she went.

SOCIETY OF AGRICULTURE ECONOMICS – 1984-85

The society was formed for the first time in the history of the institute. It was inaugurated by Late Dr. Sundaresan.

In the inaugural function Dr. A. C. Broadway was welcomed on his return from Nigeria. He shared the experiences of his stay in Nigeria.

The society conducted a seminar on, "Improvement of Bovine Population for increasing the milk production" presented by Mr. Jacob George. The society also arranged, Joy Camel Ride during the Open house function in February, '85.

In conclusion, I wish to express my gratitude to Dr. A. C. Broadway, and Mr. B. N. Tripathi for their guidance and assistance.

I also thank the executives of the society for their kind co-operation.

Finally I extend my best wishes to the new executives for their success.

MUKESH WADHWANI,
Secretary.

1985-86

The inaugural function was held on 29th January. Prof. R. N. Asthana, former Dean of Motilal Nehru Institute of Research and Business administration was the Chief Guest. He spoke on the role of agriculture in National economy.

On 20th February the society along with Alagin Club organised an educational trip to Agra.

On 21st February the executives of the society along with Patron and Staff Advisor, attended the National Seminar on "Management and problems of 20 point Programme", organised by the Agro-Economic research centre of Allahabad University.

Finally I thank our Patron, Staff Advisor and the executives for their help and kind co-operation.

LAL T. GEORGE,
Secretary.

THEY CARRIED THE DAY ON AGFEST - 1986

Debate (English)—	K. Beji Geore—First
Debate (Extempore) -	Jacob Williams—Second
Folkdance—	<div> Ligi Joseph Radha K. Bindu Susan Tessy Abraham Pregtha George </div> } First
Light Indian Instrnmental—	Pawan Lal—Third
Elocution (English)—	Susy Joseph— Third
English Jam—	T. T. Medhavy—Third
Hindi Creative Writing—	Santosh Pandey— First
Collage—	Pawan Lal—Third
Hindi Jam —	Rupesh Kr. Singh—Third
English (Solo vocal)—	Navin Massey—First
Dumb Charade—	Arun Abraham Elias—Third
	<div> Soloman Jitender Melvin Benhur T. P. Ram Kumar </div> } First
	<div> T. T. Medhvy P. V. H. Rao K. J. Reddy </div> } Second

Q. What is God ?

KRISHNAMURTI : Are you going to accept what another says about God ?

To find out what is true you must never accept, what the book, the teachers or anyone else may say.

With freedom from external influences, desires, and longings and your mind very clear, only then can you find out what is true.

—JIDDU KRISHNAMURTY
IN 'LIFE AHEAD'

WITH BEST COMPLIMENTS FROM

Sethi Brothers

For Free of Charge Smiling Service, School Shoe-Belts

Drip Dry Chappals, For Pained Heels

Fitwell & Co.

Civil Lines, ALLAHABAD

Phone : 3814, Res. 4136

WITH BEST COMPLIMENTS FROM

रचना

फुटवियर

WITH BEST COMPLIMENTS FROM

Chemical & Scientific House

Stockest : BDH, SM, EM, SDS, Corning Glass Ware & Ranboxy

2092, KINARI BAZAR

DELHI-110006

WITH BEST COMPLIMENTS FROM

Navrang Shamiana House

2481, Sadar Timber Market, Teliwara,

DELHI-110006

Phone : Office : 524502, 538532   Res. : 741043

Suppliers of :

Tents, Samianas, Furniture, Crockery etc. on hire

Specialists in :

Interior Decorators Pandals, Stages, Exhibition Iron Sheets, Boundary Walls, Calcutta Type Water Proof Pandal etc.

غریبوں کی مدد

آصف سلمانی - انجیزنگ

ہوں گے گمراہیوں کو معاملہ بالکل اٹھا پایا۔
میاں - ”یہ کیسے میں سمجھا نہیں۔“

بیوی - ”یہ جو بچی ہوئی روٹی رکھ چھوڑی ہے یہ بھی
نہ سو جا کہ آج رات نہ جانے کتنے لوگ لنگڑے، لنگڑے، غریب
مسکین آدھے پیٹ یا بھوکے سوئے ہوں گے۔ اگر یہ روٹی ان
غریب میں سے کسی کے حلق کے نیچے اتر جاتی تو کتنا ثواب ہوتا
اور اللہ پاک خوش ہو کر کل اور دیتے اور اپنے لئے فاضل
بچا کر رکھ لے۔ ایسے شخص کے ساتھ بھلا میری کس طرح نہ
سکتی ہے۔“

بیوی کی بات سن کر میاں بہت شرمندہ ہوئے اور
روٹی لے جا کر فقیر کو دے آئے۔

بقیہ بدلتے رشتے صواکے آگے

نیمہ یہ دیکھ کر حیران رہ گئی کہ ایک جگہ کتنی خوبصورت انگوٹھی اکی
انگوٹھی میں سلیم نے پہنا دی ہے۔ اور یہ قیمتی میرے کی انگوٹھی ایک نئے
رشتے کی طرف اشارہ کر رہی ہے۔ یہی وہ لمحہ تھا جب رشتوں نے بدل
لوٹ کر نئے سرے سے جوڑ گئے۔ نیمہ نے حیرت اور خوشی کے ساتھ
جذبات سے بھر پور نظر سلیم پر ڈالی اور سلیم نے بھی انگوٹھوں سے
جواب دیا اور پھر آن کی آن میں بغیر کچھ کہے دونوں کے رشتے
بدل گئے۔

دوسرے دن صبح ناشتہ کی میز پر جب صبح ہوئے اور رادیو اذان بھی
سہارے کے ساتھ دھیمی چال سے چل کر اپنی محفل میں گرنے پر آج بہت دلوں
بعد بیٹھیں تو اس دن کی سب سے پہلی اور پر جوش خبر سب نے بھی
سنی کہ سلیم نے نیمہ کو اپنا لیا۔ اور پھر۔

نہ جانے کیسے چل میں بدل جاتے ہیں۔ یہ دنیا کے بدلتے رشتے۔

شاہ کرمانی ایک اللہ والے نرنگ گذرے ہیں
پہلے آپ ایک سلطنت کے مالک تھے۔ رفتہ رفتہ آپ کا دل
دنیا سے اچاٹ ہو گیا۔ آپ نے بادشاہی چھوڑ کر فقیری لے لی
اور سارا وقت اللہ کی عبادت میں گزارنے لگے۔ آپ کو
اللہ پر بے حد معروضہ تھا۔ جو کچھ پاس ہوتا غریبوں محتاجوں
پر خرچ کر دیتے اور آئندہ اللہ پر بھروسہ رکھتے۔

آپ کی ایک بیٹی تھی۔ وہ بھی بہت نیک اور غریبوں
کا بے حد خیال رکھنے والی تھی۔ لڑکی جب بڑی ہوئی تو اس
کے رشتے کی بات چیت ہونے لگی۔ بلکہ جگہ سے پیغام آئے ایک
بادشاہ نے بھی پیغام بھیجا مگر شاہ کرمانی نے سارے پیغام
رد کر دیے اور بیٹی کا نکاح ایک غریب لڑکے سے کر دیا جو
بہت ہی نیک اور نماز روزہ کا پابند تھا۔

شہزادی رخصت ہو کر میاں کے گھر پہنچیں وہاں دیکھا
کہ رات کی بجھی ہوئی روٹی رکھی ہے۔ پوچھا ”یہ کیا ہے؟“
میاں - ”یہ رات کی بچی ہوئی روٹی ہے۔ میں نے یہ
سوچ کر اسے رکھ چھوڑا ہے کہ کل یہ ہمارے کام آجائے گی۔
بیوی سے قرب تو اس گھر میں میری گذر بسر مشکل ہے۔
بیوی اٹھ کر جانے لگتی ہے۔“

میاں - میں پہلے ہی سمجھتا تھا کہ ایک شہزادی بھلا کچھ
جیسے غریب آدمی کے گھر کیسے رہ سکتی ہے۔
بیوی - نہیں یہ بات نہیں ہے۔ میں تو سمجھتی تھی کہ
آپ کشادہ دل ہوں گے، غریبوں بیکسوں کا خیال رکھتے

دور چھوڑ آئی تھی۔

دادی اماں کی طبیعت کی خرابی کا تاڑتے ہی سلیم نے بھی
کی کوشش کی اور جیسی منظر ہوتے ہی اس نے روانگی کی تیاری
شروع کی۔

اس کی آمد سے گھر میں ایک نئی زندگی کی ہر دھڑکی۔ اور دادی
اماں کی آنکھوں میں نئی چمک دیکھ کر سب ہی نے ان کی درازی عمر
کی دعا دیں کیں۔ بہت دیر تک دادی اماں کے کمرے میں سلیم رہا
اور سب ہی ملاقات کو آئے لیکن آنکھیں جس کی تھلائی تھیں وہ
کہیں نظر نہ آئی۔ آخر میں دادی اماں نے کہا:-

”بیٹا! اب تم آگے ہو بس میری ساری بیماریاں دور ہو گئی۔ مجھے
تم سب بچوں نے بہت پیار دیا۔ لیکن نیسے کے لیے میرا دل تڑپ جاتا
ہے۔ اس نادان نے اپنی زندگی کو گھن لگا لیا ہے۔“

”دادی اماں! آپ رنجیدہ نہ ہوں انشاء اللہ سب ٹھیک
ہو جائے گا۔“ سلیم نے پرسکون لہجے میں جواب دیا۔ اور پھر دادی
اماں کے کمرے سے باہر نکل آیا۔ دالان کے ستون سے جھپی آنکھوں
میں رنج و غم کے اندھن بادل نے نیسے گھر ہی تھی۔ سامنے
آنے کی اپنے آپ میں بہت نہیں یاد ہی تھی۔

سلیم کی نظر پڑی وہ تو بھی رنجیدہ ہو گیا۔ اس کو وہ بھی
نیسے یاد آئی جو اس کے لئے ٹریننگ میں جاتے وقت اس کو بھی
تھی لیکن آج کی نیسے کتنی بدل گئی ہے۔ سلیم نیسے کے قریب پہنچ کر
”میرا سارے بولا“ ”تمہارے لئے ایک چیز لایا ہوں۔“ آنکھ بند کر
اور ہاتھ آگے بڑھا دیتے تھے۔

نیسے نے جذبات سے ماری چہرہ کو اپنے ایک ہاتھ سے چھپا کر
دوسرا ہاتھ آگے بڑھا دیا۔

سلیم نے نہایت خوبصورت ہنس کے انگوٹھی اس کو محرومی انگلی
میں پہنا دی۔ اور خوشی سے ہنس کر بولا۔

”اب آنکھ کھولو“

اکبر بوٹیا اور چالاک قسم کا لالہ ابانی نوکھٹا۔ نیسے کا ہم جانت
ہوئی وجہ سے بہت قریب سے نیسے کو observe کیا کرتا تھا۔ اس نے
نیسے کی نیکی سادگی اور خلص کردار کو سمجھ لیا تھا۔ اور اس کی پیادہری نظروں
میں یہ کزوری بھی جھانک کر دیکھ لی تھی کہ نیسے بہت زیادہ اس کو چاہنے
لگی ہے۔ وہ اکثر اپنی بات کو منوانے کے لیے چاہت کا واسطہ دیکر کامیابی
حاصل کر لیا کرتا تھا۔ یہ ایک طرف محبت ہی جس کا اکبر پورا فائدہ اٹھا رہا
تھا۔ نیسے اپنی نادانی کی بنا پر روز بروز الجھتی جلی جاتی تھی اور پھر
آخر کو وہی ہوا جس کی توقع تھی۔ یہ عارضی رشتہ یہ ایک طرف محبت
نیسے کے لئے ہنس کی پڑی۔ کالج کی پڑھائی ختم کر کے اگر چلا گیا۔

نیسے کو سخت دھکا لگا اور وہ بالکل خاموش سی ہو کر رہ گئی۔
اس کو کچھ بھی اچھا نہیں لگتا تھا۔ وہ رہ کر اکبر کی خود غرضی اور
بے وفائی اسے پرزور دہ کر دیتی۔ یہ زخم ناسور بن کر پھٹنے لگا۔ اور
نیسے کو ہر لمحوں کے نفرت ہونے لگی۔ دادی اماں کی انتہائی کوشش
سے جو دو چار رشتے آئے بھی تو نیسے نے انہیں رو کر دیا اور پھر
بات وہیں کی وہیں رہ گئی۔

ادھر دادی اماں کی صغیفی نے اور آگے قدم بڑھایا۔
اور جب وہ بہت علیل ہو گئیں تو ایک دن بہو بیگم سے بولیں۔
”بیٹی! اب لگتا ہے دن نزدیک آ رہے ہیں اس دنیا سے نصرت
نے پہلے ایک مرتبہ سلیم کو دیکھنا چاہتی ہوں۔ اس کو بیٹے سے نکالو
تو اطمینان ہے آخری سانسوں۔“

بہو بیگم سن کر رنجیدہ ہوئیں۔ درانہوں نے سلیم کو تار دیکر
خود گھر آنے کی ہدایت کی۔ نیسے نے سلیم کی آمد کی خبر سنی تو کھرا گئی۔
وہ رشتہ جو وقت کی گرد سے دھندلا گیا تھا وہ پھر صاف نظر آنے
لگا۔ اب وہ کس طرح سلیم سے نظر ملا سکے گی۔ اس نے تو کبھی بھی
سلیم کی خاموش نظروں کے پیغام کو پڑھنے کی کوشش نہیں کی۔
آج اس کو ایک ہمدرد اور سچے پیار کرنے والے ساتھی کی ضرورت
تھی اسے پھر سے جینے کی راہ دکھانے لیکن سلیم کو تو وہ کوسوں

اور صبح کی اس نئی خبر نے سب کو چونکا دیا۔

دادی نے اسی سے کہا۔

بہو بیگم! آپ نے اجازت دیدی؟ یہ اٹھارہ سال کا نابھہ
ٹوکا کیسے اکیلے سفر کر کے بنگلور تک جائے گا؟

امی! چھوٹا ضرور ہے لیکن ابیں اپنی زندگی کو اگے بڑھائے کی
لگن ہے۔ میں نے دل پر تھیر کر اجازت دیدی ہے اسے اللہ کی مرضی۔
سلیم کی امی نے انکھوں کے نیچے کناروں کو پونچھتے ہوئے کہا۔

ان سب کے درمیان ایک کم سن لڑکی نسیم بھی تھی جو سلیم کے جانے
کے خیال سے سب سے زیادہ بھیدہ تھی۔ آخر جدائی کا وقت آیا۔

سب نے سلیم کو بھرے گٹے سے خدائی حفاظت کا واسطہ دیتے ہوئے
رحمت کیا۔ جدائی ہمیشہ روع فرسا ہوتی ہے۔ چاہے وہ عارضی
ہو یا دائمی۔ سلیم جدائی کے احساس سے بو جھل لیکن ایک نئی لگن
کے ساتھ کچھ بننے کے خواب دیکھتا ہوا بنگلور ٹریننگ کے
لے روانہ ہوا اور چلتے چلتے نسیم کو برابر خط لکھتے رہنے کی
— تاکید بھی کر گیا۔

وقت گزرنے لگا۔ اور دھیرے دھیرے ماحول اپنے
معمول بر آنے لگا۔ لیکن سلیم کے جانے سے جو خلا پیدا ہو گیا تھا۔
وہ بھی بھر نہ سکا۔ اب جب بھی سب کھانے کی میز پر جمع ہوتے تو سلیم
کی شرات استغنی اور وہ زندگی سے بھری ہوئی ہنسی سب کو بہت
یاد آتی۔ دادی اماں کا چہرہ رنجیدہ ہو جاتا۔ بہو بیگم انتہائی
کوشش کے باوجود اپنی کم اہمیں چھپانے یا تیں۔ نسیم انتہائی
نی اکر۔ سلیم کی باتیں یاد کر کے اداس ہو جایا کرتی۔

وقت دبے پاؤں کھسنے لگا۔ بقول کسی شاعر کے۔

نہجت نہ دوستی کے لئے

وقت رکھا نہیں کسی کے لئے

گزرتے وقت کے ساتھ اب نسیم نے اپنی انٹر کی پڑھائی
تہ کے کالج میں قدم رکھا۔ وہ اکثر کالج کے فیسے دادی اماں کو سناتی

کالج کی زندگی میں وہ بہت خوش تھی۔ وہاں دیگر طلباء میں اپنی صلاحیت
کی وجہ سے بہت مقبول تھی۔ اور یہی وجہ تھی کہ پچھلے نقش اب کچھ رستہ
پونے لگے تھے۔

اسی درمیان چھٹیوں میں سلیم بھی گھر آئے اور نسیم کے ٹکھرنے
ہوئے صحن اور سادگی سے بڑے متاثر ہوئے۔ دل نے ایک خواہش
کو جنم دیا۔ اسے کاش! وہ نسیم کو اپنا سیکس لیکن بھی زبان
کھولنے کی بہت ہمت نہیں ہوئی۔ ان کی خاموشی یس خاموشی ہی تھی
رہی۔ اور نظروں کی زبان نسیم تک کوئی پیام نہ پہنچا سکی۔

اور پھر ایک دن —

ہاں یہ اتفاق ہی تو تھا جو امتحان کے کمرے سے نکلے ہوئے
وہ لڑکھڑا پڑی اور دو ہاتھوں نے بیک کر اسے سہارا دیا تھا۔
اور پھر یہ سہارا زندگی کے لیے سفر میں سہارا بننے کے خواب
بن گیا۔ یہ ان دنوں کی بات ہے جب بی۔ اے فائنل
کے امتحانات چل رہے تھے۔ پڑھائی کی تکان اور بخار کی
تیزی سے بھتی ہوئی جب وہ امتحان کے کمرے سے باہر نکلی تو لڑکھڑا
گئی اور اپنا توازن قائم نہ رکھ سکی۔ ان دو ہاتھوں نے بڑھ کر
سہارا نہ دیا مرنے والا نہ جانے کتنی جوڑ ٹک جاتی۔ یہ ہاتھ کس
کے تھے اور وہ کون تھا اس وقت نسیم نہ جانتی۔

نسیم نے یہ واقعہ گھر آ کر جب دادی اماں کو بتایا تو ان کا ہاتھ اٹھا
اور وہ سوچ میں پڑ گئیں۔ اور نسیم نے خواب بننے لگی۔ کالج آتے
جانتے اس کی اکثر دو انگلیں تعاقب کرتی ہوتی محسوس ہوتیں اور پھر
دھیرے دھیرے اس نے بھی دلچسپی یعنی شروع کر دی۔ تعارف ہوا
ملاقاتیں بڑھیں اور پھر اکبر بری طرح اس کے ہوش و حواس پر چھا گیا۔
اب دن رات وہ اکبر کے ساتھ نئے رشتے میں بندھنے کے منصوبے
بنانے لگی۔ آخر یہ کیسا رشتہ ہے جو بقاوت پر بھی مجبور کر رہا ہے اور
تمام مشکلات کے باوجود محبوب کے پاس پہنچ جانے پر مجبور کر رہا ہے۔

یا خدا میں کیا کروں؟

بدلتے رشتے

مسز امیہ خان لاہوری

ہو لیکن کم از کم دو وقت کھانے کی میز پر گھر کا ہر فرد ضرور حاضر ہے صبح کا ناشہ اور رات کا کھانا سب کو ساتھ ہی کھانا چاہئے۔ لیکن کھانے سے آپس کی محبت بڑھتی ہے۔ اور رشتوں میں رنگ نہیں لگنے پاتا۔

اسی روایت کو قائم رکھتے ہوئے صبح ناشہ کی میز پر سب اکٹھے ہوتے۔ ایک دوسرے سے تبادلہ خیال کرتے اور اپنے اپنے دن بھر کے کاموں میں مصروف ہوجاتے۔ شام ہوتے ہی ایک بار پھر سب کھانے کی میز پر ملتے اور دن بھر کے اہم واقعات سے روشناس کرتے۔ دادی اماں اپنی خصوصیات اور اپنی کوری پر بیٹھ کر باری باری سب کا حال پوچھتیں۔ اور ان کی شفقت اور محبت دلوں کو اور بھی نزدیکی کا احساس دلاتی۔ ایک بڑے گھر میں جہاں کئی چھوٹے چھوٹے خاندان ملکر رہتے ہوں وہاں دادی اماں جیسی ہستی بہت ضروری ہوتی ہے۔ جو سب کو ملا کر ساتھ چلیں۔

ایک دن سب معمول نوکرانے صبح کے ناشے کی میز کی تیاری کی خبر دادی کو دی اور وہ سب کو آواز دیتی ہوئی اپنی کوری پر گھر بیٹھیں۔ تو سب سے پہلے سلیم اپنے کمرے سے تیار ہو کر میز پر جام ہوا دادی نے چونک کر پوچھے کو دیکھا اور بڑی محبت سے بولیں۔ بیٹا! تم تو ہمیشہ دیر میں آتے تھے عادی تھے آج اچانک تم پہلے آئے۔ دادی ماں! میرا یہ فورس میں سلیکشن ہو گیا ہے۔ یہ دیکھ کر مجھے ٹریننگ کا کافذ بھی مل گیا ہے۔ وہ کافذ بڑھاتے ہوئے بولا۔ ”ارے واہ بیٹے! تم نے تو کمال کر دیا۔ ہم تو کون کون سے غریبیوں میں دی۔ دادی فکر مند لہجے میں بولیں۔ اس درمیان دیگر افراد بھی ناشہ کی میز پر آکر بیٹھے گئے۔

ہم سب ایک دوسرے کی دیکھی رشتے سے جڑے ہیں اور یہ رشتے ہمیشہ ایک سے نہیں رہتے۔ بدلتے رہتے ہیں۔ یہ رشتے یکساں ہیں؟ ایک ان دیکھی محبت، ایک احساس، ایک جذبہ جو ہم کو کبھی کسی سے بہت دور لے جاتا ہے اور کبھی بالکل قریب کچھ ایسا ہی ہمارے ساتھ بھی ہوا۔ اور ہم بدلتے رشتوں میں الجھ کر رہ گئے۔ ہم دونوں ہی ایک ایسے موڑ پر کھڑے تھے جہاں سے فیصلہ مشکل نظر آ رہا تھا۔ لیکن وقت اور حالات نے راہ دکھائی۔ وہ ایک لمحہ ایسا آیا کہ ہمارے رشتے بدل سکے۔ اور تمام الجھن پریشانی رنج و فکر کے دبیز پردوں سے باہر آکر ہم اپنی نئی منزل کی طرف ہاتھ میں ہاتھ ڈال کر خوشی کے نغمے گنگنااتے چل دیے۔

یہ سب کیسے اور کیوں ہوا؟ اس خوشی کو بانٹنے میں ہماری دادی اماں کا بڑا ہاتھ تھا۔ ہماری دادی اماں! محبت و شفقت کا جسم پیکر۔ درمند دل اور پیار کا امنڈنا مار۔ آج بھی ہمیں بہت یاد آتی ہیں۔ گو کہ وہ آج ہمارے درمیان نہیں ہیں۔ لیکن ہمیں جینے کا سلیقہ سکھا گئیں۔ رشتوں کو استوار کر گئیں۔ اور ہمارے گھر کا فردونی کی لڑی کی طرح ایک دھماکے میں سما گیا۔ یہ ان کی ہی با اصول زندگی اور سخت کاوش کا نتیجہ ہے۔

ماضی کے جھروکوں سے جھانکتے ہوئے جب ان دھندلی یادوں پر نظر پڑی تو یوں لگا ہمارا بچپن ابھی دور نہیں گیا ہے۔ دادی اماں کی تصویر ابھر کر سامنے آگئی۔ ان کی محنت و ہمت تھی کہ کوئی کچھ بھی کرے۔ کہیں بھی جائے دن بھر کی کوئی بھی مصروفیت

غزل

محمد احمد

نواب وہ در آئے گانہ اب آئیں گی وہ راتیں
ہوا کرتی تھیں تنہائی میں جب ان سے ملاقاتیں
وہی نکبت وہی ٹھنڈک وہی ظلمت وہی خوشبو
تری زنجیں ہیں یا برسات کی بھیکگی ہوئی راتیں
محبت میں ہمیشہ حسن ہی کی جیت ہوتی ہے
یہ وہ بازی ہے جس میں عشق کھاتا ہے سدا تیں
کہیں رسمی ملاقاتوں سے دل کے زخم بھرتے ہیں
کبھی فرصت سے ملے گا تو ہوں گی آپ سے باتیں
ذرا تم خواب کا وناز سے باہر تو آجاؤ
کئی دن سے بہت اتر رہی ہیں چاندنی راتیں
ہمارے نام سے روشن ہے احمد نیرم جانا نہ
پرانی ہو چکی ہیں تیس کی فریاد کی باتیں

دکھائی

شاہینہ بیگم۔

دو باتیں ۶۔ دو باتیں وہ دو کرتے تھے۔ جو جواہر لال نہرو
اور جہانما کاندھلوی تھے۔ جواہر لال نہرو وہی جو گلاب کا پھول
لگاتے تھے۔ گلاب کے پھول سے گلقد تیار ہوتا ہے۔ گلقد
پٹ کی قبضیت کو جڑ سے ختم کر دیتا ہے۔ جڑ خربوزے کی
بڑی لمبی ہوتی ہے۔ خربوزہ خربوزے کو دیکھ کر رنگ بدلتا
ہے۔ رنگ جرمی کا بڑا بڑا ہوتا ہے۔ جرمی وہی جہاں ہٹلر
نے لڑائی تھی۔ لڑائی شیر کی بڑی بھیانک ہوتی ہے چائیں
سیر کا ایک من ہوتا ہے۔ من بڑا بچل ہے۔ بچل مدھو بالا
کی چھوٹی بہن تھی۔ مدھو بالا وہی جسے دل کی بیماری تھی۔
دل! دل ایک بند رہے۔ مندر امر نسر کا بڑا مشہور ہے۔
امر نسر میں کتے کثرت سے پائے جاتے ہیں۔ کتے وہی
جن کی دم پیڑھی ہوتی ہے۔
اب آپ کتے کی دم سیدھی کیجئے۔ میں چلی۔

غزل

جمال احمد صدیقی
سیکوری آفس اے۔ اے۔ آئی

کچھ تو بتائیے اسیرانِ حیات
ہے کہاں تک حد امکانِ حیات
کوئی بھی اپنا شریکِ غم نہیں
کس طرح سنبھلے گلستانِ حیات
چند لمحوں کی بھی گنجائش نہیں
کس قدر ہے تنہا دامنِ حیات
رنج و غم مایوسیوں ناکامیاں
ہیں یہی سب ساز و سامانِ حیات
زندگی کی وہ تمنا کیا کرے
بار بیٹھا ہو جو میدانِ حیات
اب تو ملے یہ بہ خدا را آن کر
توڑ دوں گا یہ نہ پیمانِ حیات
مل چکا جو کچھ بھی ملنا تھا
اب نہیں ہے اور ارمانِ حیات

۵۵ شکیل احمد

سبلی چاندنی جب حسرتوں کو گدگدائے گی
نہ تم کو نیند آئے گی نہ تم کو نیند آئے گی
کھڑ جائے گی جب پھل ہوئی چاندنی فضاؤں میں
تو کچھ بے چینیاں ہی تیر جاہیں گی ہواؤں میں
یہ کیفیت ہر اک سوئی تمنا کو جگائے گی
نہ تم کو نیند آئے گی نہ تم کو نیند آئے گی
وہ دیکھو چاند بھی پر بت کے دامن سے گل آیا
پہت پھٹتاؤ گے ایسے میں گر ماتھے پہ بل آیا
الگ رہنے سے دونوں کو تیر نہائی تائے گی
نہ تم کو نیند آئے گی نہ تم کو نیند آئے گی
ذرا تم جھانک کر دیکھو کہ باہر کی فضا کیا ہے
جہاں بھی کوئی منظر ہے وہاں اک حشر برپا ہے
ذرا سی دیر میں جب یہ گھڑی بھی لوٹ جائے گی
نہ تم کو نیند آئے گی نہ تم کو نیند آئے گی

سکھائی

مسز انیسہ خان
لاہور

شادی کی رسومات ختم ہونے کے بعد لڑکے کے باپ نے دہن
کے باپ کو مخاطب کرتے ہوئے کہا :
وہ بات یہ ہے کہ آپ ٹوران رن تو دے ہی رہے ہیں
ایک اور درخواست ہے کہ ٹی وی بھی جہیز میں دے دیں !
آپ فکر نہ ہماری لڑکی کو پچھلے سات سال سے ٹی وی
ہے ۔

ایک چھوٹے سے بچے نے بڑی معصومیت سے اپنے
باپ سے پوچھا ۔
باپو ! باپو ! یہ ریڈیو اور ٹی وی میں کیا فرق ہے ؟
کچھ نہیں بیٹے ! جب تیری ماں اور ہم لڑتے ہیں اور
لوگ باہر سے سنتے ہیں تو وہ ریڈیو ہے اور جب لڑتے
لڑتے باہر سے لڑکے پرچے آتے ہیں تو وہ ٹی وی یعنی
ٹیلی ویژن ہے ۔

بہت دنوں بعد دوست اچانک مل گئے ۔ ایک
نے دوسرے سے پوچھا ۔
”کہو بھی کیا حال ہے ؟ شادی ہو گئی ؟“
”ہاں ہو گئی“ دوسرے نے جواب دیا
بھابھی جی کیسی ہیں ؟
بہت اچھی ہیں ۔
مطلب ؟

مطلب یہ کہ سمجھو شادی کو تین ماہ ہو گئے لیکن آج
تک یہ ہی حال ہے کہ جب تک میں گھر تہ پہنچ جاؤں وہ کھانا
نہیں کھاتیں
اے واہ ! یہ تو کمال ہو گیا وہ کھانا نہیں کھاتیں
اے کھاتی تھیں کیا ایسا جادو کر دیا ہے ان پر ؟
نہیں میں کھانا تو ہم کو ہی بنا رہا ہوں ۔

بیوی شوہر سے اصرار کرتی ہوئی بولیں ۔
سنو !

کیا ہے ؟ شوہر نے جواب دیا ۔
آپ سے کتنے دنوں سے بول رہے ہیں آپ ٹی وی
لے کر کیوں نہیں آتے ۔ وہ باز دواے کو تین سو روپے
میتے ہیں وہ لے کر آگیا ۔ آپ کو ہزار روپیہ ملتے ہیں
کیا آپ نہیں لاسکتے ! شوہر نے پہلے تو چڑھ کر اور پھر سمجھا
ہوئے کہا ۔
”ہزار روپیہ ملتے ہیں ۔ کھانے کو تو پورا ہوتا نہیں
تم سمجھتی نہیں ہو ۔ دیکھو بازو والا جو ہے اس کے یہاں
اینٹنا (Antena) باندھنے کا ٹکڑا ہے نہیں ۔ وہ
باندھنے کا کھانا اپنی ہی جھت پر آٹا لوگ کہیں گے
مسز جی کے یہاں ٹی وی آگیا ہے ۔

میں جما ہوا تھا۔

یہ سن کر بیچاری کی ڈھارس بندھی اس نے دس روپے لادھا۔
لیکچر شوہر کو دیا اور کہا کہ وہ فلم "پیار کا دیوتا" دیکھ آئیں۔
شوہر خوشی خوشی روانہ ہوا۔ بیوی نہائی دھوئی بہترین بال
زیب بن گیا اور لگی شوہر کا انتظار کرنے۔ دل ہی دل میں یہ
سوچ کر خوش ہو رہی تھی کہ وہ آئیں گے اور فلم کے بہرہ کی
ظرف مجھ سے پیار کی باتیں کریں گے۔ اس کی آنکھ لگ تھی
دفعتاً اس کی پیٹھ پر ہنٹر پڑا۔ اٹھ کھڑی ہوئی۔ سامنے شوہر
سمجھ اڑتے میں قہوم رہا تھا۔ اور دائیں ہاتھ میں ایک ہنٹر دھنکا
وہ درد سے تڑپ کر بولی کون سی فلم دیکھا۔ اس نے کہا جب
گیا تو لگاتار ختم ہو گیا تھا۔ اس نے فلم "ہنٹر والا" دیکھ آیا۔
اس کے ساتھ ہنٹر والا ہاتھ اٹھا۔ دوسرے ہی لمحہ ہنٹر بیوی
کی پیٹھ پر پڑا۔ بیوی کے پاس شوہر تھا اور شوہر لاشعور
کے قہقہے میں تھا خود کو ہنٹر والا سمجھ رہا تھا اور لاشعور
تحت لاشعور کی طرف دیکھ دیکھ کر مسکرا رہا تھا۔

بہتر ہے کہ ہم خود ہی ان دونوں سے ہوشیار رہیں۔
نفس اور عقل کی جنگ میں عقل جہاں کامیاب ہوتی ہے
وہاں انسان بہت سی برائیوں سے بچا رہتا ہے۔

”فکر کیہ“

از شفاعت احمد
لیکچر بائیولوجی

میں اپنی فکر کو لفظوں کے پیرہن دیدوں
کلی کلی کو نکھاروں اور گھبرن دیدوں
شکستہ شاخ کو پھولوں کی انہن دیدوں
چمن ادا ہے میں اس کو بانگین دیدوں
کہاں سے لاؤں میں رنگ جیات اے لوگو
کہاں سے لاؤں تمہیں ذہن کے میں فن دیدوں

تحت لاشعور لاشعور کسی بھی بل نام کر سکتے ہیں۔ اور ان کا
کوئی کچھ بگاڑ نہیں سکتا۔ اس طرح کی حرکتیں کرنے میں ان
دونوں کو خاص لطف آتا ہے۔ ایک محفل میں ایک محترمہ
کو دوسرے محترمہ نے بتایا کہ جن مردوں کی آنکھیں بھوری
ہوتی ہیں وہ بے وفا ہوتے ہیں۔ محفل سے لوٹ کر محترمہ نے
سوچا کیوں نہ شوہر کی آنکھیں دیکھوں کہ کیسی ہیں۔ انہوں نے
اس سے پہلے کبھی شوہر کی آنکھوں پر غور نہیں کیا تھا۔ خود تو
صرف محبوب کے آنکھوں کی بات کرتے ہیں۔ انہوں نے خراٹے لیتے
ہوئے شوہر کی آنکھ کو دیکھ کر بے کھول کر دیکھا اور پھر
بہت مایوسی سے بولی اسے یہ تو بھوری ہے اس وقت بھاری
مسہری کی بجائے ایک محترمہ نکلیں اور بولیں لیکن آپ کو میرا
نام کیسے معلوم ہوا؟ اب کو جب لاشعور کو کیونکہ ان محترمہ
کا نام بھوری تھا۔ اس حادثہ کے بعد محترمہ بھوری پر جو کچھ
گزری ہو لیکن لاشعور تو اپنا کام کر ہی گیا تھا۔
یہاں پر لاشعور کا ایک شے چھوٹا سا جھکسا ہی تھا۔ لیکن جس وقت
شوہر پر غور دنگی چھائی ہوئی ہو اس وقت لاشعور کو من مانی کرنے
کی پوری چھٹی ہوتی ہے۔ ایک شرابی جو کچھ بھی اچھل کود چاہتا ہے
اس کی وجہ یہ ہے کہ شراب شوہر کو سلا دیتی ہے اور پھر لاشعور
کی بن آتی ہے۔ ایک محترمہ کا شوہر شرابی تھا۔ شراب کے نشے
میں بیوی پر ظلم ڈھاتا، ذرا سی بات پر گالیاں بکتا اے ( )
کا بہت شوق تھا۔ شراب کے نشے میں اداکاری کرنے لگتا۔
اور خود کو کسی فلم کا ہیرو تصور کرنے لگتا۔ بیوی بیچاری پریشان
تھی کہ ان کا کیا کریں۔ پیار کے دو بول سننے کو کان ترس
گئے تھے۔ ہر وقت ڈانٹ ہر وقت گالیاں۔ ایک دن اس کی
بیل نے بتایا کہ بڑی اچھی فلم لگی ہے جس میں ایک شوہر اپنی بیوی
سے بہت محبت کرتا ہے اور اپنا سب کچھ اس پر بچھا کر دیتا ہے

تفصیل

محمد احمد - ایم ایس سی

تحت الشعور اس کا دوست ہے۔

ہمارے ایک دوست نے بک اسٹال پر ایک خوبصورت کتاب دیکھی۔ سوچا اس کو خرید لیں۔ پیسے گئے تو کم تھے اور کتاب کی قیمت زیادہ تھی۔ دل مسوس کر رہ گئے! دفعتاً شعور میں خیال ابھرا اگر خرید نہیں سکتے تو چرا لو۔ خیال کے آنے ہی وہ گھبرا گئے اور شعور کو ڈانٹ کر دوسرے رسائل دیکھنے لگے جب وہ گھر پہنچے اپنی جیب میں بوجھا کا احساس ہوا۔ انہوں نے جیب میں ہاتھ ڈالا تو وہی کتاب نکلی جو اچھیں بہت پسند آئی تھی۔ سوال یہ پیدا ہوتا ہے کہ کتاب ان کے جیب میں کیسے آئی؟ کیا انھوں نے چوری کی؟ نہیں بلکہ اس نامعقول لاشعور کی حرکت تھی۔ کچھ حادثات و واقعات ایسے ہوتے ہیں جو تحت الشعور میں سدا کے لئے ڈھیر ڈال دیتے ہیں اور وقتاً فوقتاً لاشعور میں آکر انسان کو بوکھلا دیتے ہیں۔

ایک صاحب ایک عورت سے پیار بھری باتیں کر رہے تھے۔ یک محنت دروازے پر دستک کی آواز ابھری۔ بیوی گھبرا کر ایک دم بولی "اے یہ شوہر آگئے!" یہ سننا تھا کہ وہ صاحب اچھیل کر کھڑکی طرف لپکے اور کھڑکی سے باہر کو دکر فرار ہو گئے۔ ان تمام حرکات کا ذمہ دار لاشعور ہی ہے۔ اس طرح کے حادثات ان کے تحت الشعور میں موجود تھے کہ کسی عورت سے پیار کرتے وقت اگر اس کا شوہر آجائے تو فرار ہو جانا چاہیے لیکن ان کی بی بی نے کیوں کہا کہ شوہر آگئے! اکی تھلی بھی بیوی کے کسی حادثے سے ہے جو اس کے تحت الشعور

گدھا کر سوں میں قرب ہو جاتا ہے اور سر دیوں میں دبلا۔ اس کی دہر کوئی ڈال نہیں بتا سکا کیوں کہ وہ خود نہیں جانتا موسم سرما میں گدھے کو ہر سمت ہری ہری گھاس نظر آتی ہے۔ اتنی گھاس دیکھ کر وہ بوکھلا جاتا ہے اور پریشان ہو کر سوچنے لگتا ہے میں اتنی ڈھیر گھاس کیسے کھا پاؤں گا۔ بس یہ غم گھن کی طرح خود اس کو ہی کھلنے لگتا ہے اور وہ کمزور ہونا شروع ہو جاتا ہے اور جب موسم گرما میں وہ چاروں طرف نظریں دوڑاتا ہے تو کہیں کہیں گھاس نظر آتی ہے۔ وہ سوچتا ہے گھاس کدھر گئی۔ بہال میرے علاوہ کون ہے۔ تو کیا ساری گھاس میں کھا گیا۔ ہاں یقیناً ساری گھاس میں ہی کھا گیا۔ بس جیسے ہی یہ خیال آتا ہے وہ خوشی میں موٹا ہونے لگتا ہے اس کو نفسیات کہتے ہیں۔ نفسیات کا تعلق براہ راست دماغ سے ہوتا ہے۔ اور دماغ تین حصوں میں مشتمل ہوتا ہے۔ شعور، تحت الشعور اور لاشعور۔

جب ہم کوئی کام کرنا چاہتے ہیں تو اس کا خیال سب سے پہلے ہمارے شعور میں ابھرتا ہے۔ اور ہم وہ کام کر گزرتے ہیں۔ لیکن اگر وہ کام خلاف ہنر ہے تو ہمیں اسے کرنے میں پچھکا ہٹ محسوس ہوتی ہے۔ اس وقت یہ خیال شعور سے ناراض ہو کر تحت الشعور کا رخ کرتا ہے۔ تحت الشعور کسی کو ناراض نہیں کرتا۔ وہ فوراً لاشعور کو حکم دیتا ہے وہ کام کر ڈالے اور لاشعور کھٹ وہ کام کر ڈالتا ہے اور ہم مجرم سے بنے دیکھتے رہ جاتے ہیں۔ اور صرف یہی کہتے رہتے ہیں کہ ہم نے یہ کام نہیں کیا بلکہ لاشعوری طور پر کر دیا۔ لاشعور پر کسی کا حکم نہیں چلتا۔ وہ آزاد ہے اور

ہم لوگوں کو کہہ دو اور گرفتار کے اعلیٰ نمونہ پیش کرنا ہے تاکہ کالج اور ملک کا عیاں ملندہ بالا ہو۔

زوبی ابھی تک پرنسپل روم میں غصی اور پراکٹر صاحب دیم کے خطوط کا جائزہ دے رہے تھے۔
خط ملا ڈیر زوبی !

جب سے تم میری زندگی میں آئی ہو بہار آگئی ہے میری تاریک اندھیروں میں زوبی ہونی زندگی چودھویں رات کے مانند روشن ہو گئی ہے۔ صدیوں سے میری روح کو تمہاری تلاش تھی۔ تم مل گئی گویہ سب کچھ مل گیا۔ شعر

سب کچھ خدا سے مانگ دیا تجھ کو مانگ کر اٹھے نہیں ہیں ہاتھ میرے اس دعا کے بعد

۲۔ میری زوبی !

کبھی کبھی زندگی محدودی اور تنہائی میں کچھ لمحے ایسے بھی آتے ہیں کہ میں انجانے درد کی غلٹ سے چیخ اٹھتا ہوں لیکن تمہارا بہار آفریں تصور سچائی کرتا ہے اور میری اٹھتا ہوں اور اس وقت تک جیتا رہتی ہوں گا جب تک تمہاری سانسوں کی تربیت نصب رہے گی۔ پراکٹر رضوی نے پھر زوبی کو گہری نگاہ سے دیکھا جیسے وہ کہہ رہے ہوں ایسے خطوط بغیر تمہاری لفظ کے نہیں لکھے جاسکتے ہیں۔ رضوی نے خطوط پرنسپل کے سامنے ٹھکا دیے۔ پراکٹر رضوی نے دیکھا کہ اس طرح کے یہ معنی الٹی بدھی خبروں کے چیدہ خطوط اور بھی تھے۔

کیا تم نے بھی دیم کو ان خطوط کے جواب میں کوئی خط لکھا ہے؟ زوبی۔ نہیں۔ تیک کر بولنا تو پھر تم نے دیم سے پہلے ہی خط لکھا ہے حوالے کیوں نہیں کیا اور نہ ہی شکایت کی۔

زوبی۔ سر مجھے اتفاقاً یہ خط دیم کے فائل سے ملے ہیں۔ اس کی اتنی جرات کہاں کہ وہ یہ خط میرے ہاتھ میں دے سکتا۔ پراکٹر نے پرنسپل گارنٹ کا اشارہ کیا جیسا کہ وہ دیم کو بلا یا جائے پرنسپل نے غصے سے

بجائی اور پھر کچھ ہی دیر میں دیم پرنسپل میں داخل ہوا۔ پرنسپل۔ یہ خطوط تمہارے ہی لکھے ہوئے ہیں یا پرنسپل نے دیم کو خطوط دکھائے ہوئے کہا۔ جی ہاں۔ دیم کی گردن جھک گئی جیسے وہ اقبال جرم کر کے ندامت کی جھیل میں ڈوب گیا ہو۔ ہم نہیں بہت شریف طالب علم سمجھتے تھے۔ پراکٹر رضوی نے دیم سے کہا۔ تو کیا اب آپ شریف نہیں سمجھتے؟ دیم نے گردن جھکائے جھکائے کہا (پراکٹر) ہم کو نہیں علم ایسے لوگوں کو کالج میں رکھنے کے دوا نہیں پراکٹر رضوی نے کہا۔ لیکن سر میں یہ معلوم کر سکتا ہوں کہ یہ خطوط آپ نے کہاں سے دنیاب ہوئے؟ دیم نے گردن اٹھائی۔ ”آپ کی فائل سے“ زوبی نے جیسٹر کہا۔ دیم۔ لیکن آپ کو میرا فائل کچھونے کا کیا حق تھا۔ دیم کے لیے میں قدرے ترمیمی تھی۔ چودہ اور سینہ زور پر پراکٹر رضوی پھر گئے۔ ”پرنسپل صاحب معاف کیجئے۔ تقوڑی سی غلطی تھی نہ در زوبی کے شکلی خیال نے فضا کو ناخوشگوار بنا دیا ہے۔ دیم سر آپ تو جانتے ہی ہیں کہ میں ایک شادی شدہ شخص ہوں۔ بالکل تو پھر آپ مجھ پر الزام کیوں لگا رہے ہیں۔ میں الزام نہیں لگا رہا ہوں بلکہ تم کو شرم آنا چاہئے کہ تم نے اپنی بہن کو ایسے خطوط لکھے۔ سر میری بیوی کا بھی نام زوبی ہے۔ میں نے یہ خط اس کو لکھے ہیں۔ یہ اس کی نقل ہیں۔ اور اپنی بیوی سے بے پناہ محبت کرتا ہوں۔ زوبی میری بہن ہے اور بہن رہے گی۔ یہ صرف غلط فہمی کا شکار ہیں۔ دیم کرب لوگوں کی نظریں شرم سے جھک گئیں۔ پرنسپل۔ معاف کرنا بیٹے میں نے تم پر شک کیا۔ یہ خبر جب سارے طالب علموں کو معلوم ہوئی تو خوشی کی انتہا نہ رہی اور سب لوگ دیم کی شرافت کے گیت گاتے لگے۔ دوسرے دن جب سب لوگ کالج کا بج گئے تو معلوم ہوا کہ زوبی نے اپنا نام کالج سے کٹوا لیا ہے۔

دینہ بیگم
انٹرمیڈیٹ سائنس

میں دلچسپی میں کہ کالج آنے کا بنیادی مقصد حصول تعلیم ہے اور کالج کی ہرگز نہ کی دلچسپی کا ایک دوسرے کو بہن بھائی سمجھے۔

دیسیم بی۔ ایس۔ سی فائنل کا طالب علم تھا اس کے نزدیک خال پرکشش تھے۔ رنگت گوری۔ جسم سڈول اور جازب نگاہ ہر عضو تھی۔ وہ جس میدان میں قدم رکھتا اپنا بھرپور شخصیت کے نقوش چھوڑ دیتا تھا۔ اس کا مزاج خلوص و سادگی کا سنگم تھا۔ لیکن یہ بات ایک عرصہ تھی کہ زوہی جس خشک طبع اور خود پسند لڑکی کی طرح محبت کی راہ فریب میں الجھ کر اپنے اصولوں کا سبازہ ٹکڑا سکتی ہے۔ شاید آج ویسیم نہ آئے گا۔ عثمانی نے کالج کے صدر دروازے کی جانب نگاہ ڈالتے ہوئے کہا۔ اس کا نام آتا جو رخصتی کا دن ہے۔

جوعز نے پھر مشکوک فقرے ابھارے۔ جو جیسا کرے گا دیبا بھر گا۔ عشرت نے کہا۔۔۔ لیکن ہم تو دیسیم کو بچانے کے لئے جان کی بھی بازی لگا دیں گے!

رحمان نے دوستی بنائی یہ دیسیم کی ہی ذات تھی جس کے لئے ہمدردی کا اظہار کر رہے تھے۔ لیکن پھر بھی یہ بات دوستوں کے لئے موجب حیرت تھی کہ اس نے زوہی کے نام اپنے خطوط کیونکر لکھے تھے۔ ادواب اس میں شک کی گنجائش بھی نہ تھی کہ وہ خطوط دیسیم کے نہیں ہو سکتے۔ پروفیسر اشفاق نے خطوط دیکھ کر تصدیق کی ہر لکادی تھی۔ ویسیم کی رائٹنگ اور دستخط قطعی اصل تھے۔ ویسیم کو یہ قصور ثابت کرنے والے دوستوں کے چہرے اتر گئے خلوص و محبت کی جگہ نفرت کی جگہ میں بدل گئی اور سارے کالج کے نوجوان نشانِ طامت بنائے گئے۔۔۔

آج ویسیم کالج سے یقیناً نکال دیا جائے گا۔ جاوید نے کہا افسوس ہے کہ ہم ایک اچھے ساتھی سے بچھڑ جائیں گے۔ بچھڑ جاوید اندھیروں میں ڈوب گیا۔ لیکن ویسیم کے آئے بغیر کوئی فیصلہ کرنا بے انصافی ہوگا۔ سلیم اس کی آمد کا منتظر تھا۔

کام سن روم سرگوشیوں کا مسکن بنا ہوا تھا۔ زوہی کی پائیزگی اور دلیری کی داد دی جا رہی تھی۔ لیکن چند لڑکیاں زوہی کی طرف سے بھی مشکوک تھیں کہ آخر زوہی نے اب ہنگ ویسیم کے خط دبا کر کیوں رکھے؟ اگر اسے ویسیم سے انبیت نہ تھی تو اسے پہلے ہی خط پر اکیشن لینا تھا۔ شہانہ نے کہا کہ یہ بھی تو ہو سکتا ہے کہ ویسیم نے زوہی کو ٹھکرا دیا ہو۔ اور اس نے انتقامی جذبے کے تحت ویسیم کے خطوط پر سنبھل کر پیش کر دیئے ہوں۔ سرین کا راز دیر تک کام سن روم میں یہی سرگوشیاں مچتی رہیں۔

ویسیم ایک غریب گھر کے کانورجوان تھا۔ ماں کے لاڑ پھار نے قبل از وقت اس کے پاؤں میں شادی کی زنجیر ڈال دی تھی۔ لیکن اس نے گھر بلو ذمہ داریوں کے بوجھ میں دب کر بھی تعلیم نہیں چھوڑی تھی۔ وہ اپنے گاؤں کو خبر باد کہہ کر الہ آباد انگریجی کالج انسٹی ٹیوٹ چلا آیا تھا۔ جہاں وہ اپنی تعلیم کے ساتھ ساتھ فرصت کے اوقات میں ٹیوشن کرتا تھا۔

اس طرح وہ اپنے گھر کے اخراجات کا تنہا کفیل تھا۔ تین مال کی طویل مدت میں کبھی کسی نے اس کی خامی یا شکایت نہیں کی تھی۔ لیکن آج زوہی نے خطوط پیش کر دیئے تھے اور اس کے وقار کو کچل ڈالا تھا۔ اس کے قرار کے آئینہ کو چور چور کر دیا تھا۔ اور اس کا مستقبل کوہِ قاف کی وادی میں سماتا ہوا محسوس ہونے لگا۔ کیوں کہ کالج کا ہر فرد اس جرم کی سزا سے واقف تھا۔ بنائی اور تار کی اس کا مقدر سمجھا جانے لگا تھا۔ لیکن چند دوستوں کا یہ نقطہ تقویت دے رہا تھا کہ زوہی نے ویسیم کی شکایت پہلے کیوں نہیں کی تھی؟ ہو سکتا ہے کوئی راز وابستہ ہو۔ ہم زوہی کے اس عمل سے ویسیم کو یقیناً جو صلہ افزائی ہوگی۔ یہ بھی ہو سکتا ہے کہ ویسیم کے پاس بھی زوہی کے خط ہوں۔ بہر حال یہ آگ دونوں طرف برابر لگی ہوئی تھی۔ اس لئے دونوں کو سزا ملنے کی تحریک چلائی جائے۔ تاکہ آئندہ کسی کو ایسی ناشائستہ حرکت کرنے کی جسارت نہ ہو۔

غلامِ خوشیاں

زوبی پرنسپل روم میں پہنچ چکی ہے۔

کچھ ہی دیر میں یہ خبر جنگل کی آگ کی طرح کان کے کونے کونے میں پھیل گئی۔ دو دو بار خاموش۔ ہر نگاہ آنے والے لمحے کی منتظر تھی۔ ہر فرد سو الیہ نشان بنا پرنسپل آنس کی طرف ٹھوکر ہا تھا اب کیا ہوگا؟ سامن روم فکر و خیال میں غلطاں تھا کہ کوئی بھیانک طوفان آنے والا ہے۔ لائبریری کی خاموش فضاؤں میں اضطراب کی لہر دوڑ گئی۔

دیسم کان سے نکال دیا جائے گا۔ جعفری نے شکوک سیاه چادر اتاری۔ ایسے لڑکوں کو ضرور کان سے نکال دینا چاہیے جو کان کے مقدس ماحول کو براگندہ کرتے ہیں یا عشرت نہ کہا۔

”بیکن زوبی بھی کو سینا و مزیم نہیں“ شہاب نے تصویر کارنٹ آرٹ دیا۔

”کہتے ہیں جس کو عشق خلل ہے دماغ کا“ زابد نے اپنی پاکیزگی کا اظہار کیا۔

آج کان کا کونٹ ٹاپک زوبی اور دیسم تھے۔ لائبریری سامن روم میں اور گیلیری آڈوٹوریم میں تبصرے کا بازار گرم تھا آتش باز آفس نے چمڑے ہوئے تھے۔ وصل و حجر کی شعلہ و شبنم کدواتیں بکھری ہوئی تھیں۔ ایک دوسرے کو پانے اور کھونے کے قہقہے کر رہے جا رہے تھے۔ بات زوبی اور دیسم کے نکل کر آدم و حوا تک جا پہنچی تھی لیکن ہر لمحے میں فکر کی آج تھی۔ ہر نگاہ میں تشویش تھی اور ہر ہونٹ پر ایک ہی سوال تھا کہ اب کیا ہوگا۔

ایکریکچر کان قبیلہ اور دیسم کے اعتبار سے فعل کا ایک نمایاں سانچہ تھا۔ امجد اور شوقی کے اسٹریکیشن کے بعد حسن و عشق کا جنازہ بڑی دھوم سے نکال دیا گیا تھا۔ کان کے سارے طالب علم انتہائی محنت اور لگن سے اپنے بنیادی مقصد کی تکمیل کر رہے تھے۔ کان کا ہر فرد ایک ایسے انسان اور ایک اچھا شہری ہونے کا ثبوت بہم پہنچا رہا تھا۔ کیوں کہ وہ جانتے تھے کہ سماج اور ملک کی ترقی کا دار و مدار ان ہی پر تھا۔ کان کے پرنسپل اور پراکٹر رضوی انتہائی سخت گیر تھے۔ کان میں کوئی بدعنوانی یا انسانیت شکن شرارت بالکل برداشت نہیں کر سکتے تھے۔ اور نہیں درجی کہ انہوں نے معمولی معمولی باتوں پر بھی بغیر معمولی ایکشن نہ لیا تھا۔ اور پھر یہ تو ایک اہم معاملہ تھا کہ زوبی نے دیسم کے رومانی خطوط پرنسپل کے سامنے پیش کر دیئے تھے۔ جو دیسم کی محبت کے زندہ دستاویز تھے۔ اس کی جاہت و آرزو کے اگلیں دار تھے دیسم کے احباب جانتے تھے کہ وہ کبھی زوبی سے ملتا جلتا ہے بڑی بھلی بھی واقف تھیں کہ زوبی دیسم سے دل چسپی رکھتی ہے لیکن یہ کوئی نہیں جانتا تھا کہ ایک دن ایسا بھی آئے گا کہ دونوں کی پاکیزہ و چسپی محبت کا روپ اختیار کرے گی۔ اور پھر ایک دن زوبی اسے کان سے علوا کر رہے گی۔ زوبی کے خزانے کان کا ہر فرد واقف تھا۔ وہ ایسے اچھوں کو بھی نگاہ میں نہ لاتی تھی۔ وہ خشک مندی اور خود دار لڑکی تھی۔ اس نے اپنے کان فیلڈ کو سخت ہدایت کر رکھی تھی کہ کوئی کسی سے بے جا راہ رسم نہ لکھے اور وہ صرف اپنی تعلیم

کہلا ہوا خط

دوست کے نام

سزا نیسہ خان لائبریرین

ڈیر شکیل !

ایک خوبصورت سال نو کی مبارکباد کا کارڈ اور خط موصول ہوا شکریہ۔ تم کو بھی مبارکباد۔
تمہاری شکایت درست ہے کہ میں خط نہیں لکھتا۔ مجھے خود اس کوتاہی کا احساس ہے لیکن کروں تو کیا کروں۔ اپنی زندگی
میں کچھ اس تیزی سے رنگ لگتا جا رہا ہے کہ بہت سی افرادی باتیں بھی اب کرنے کو نہیں پڑی رہتی ہیں۔ اور خط لکھنا تو جوئے شیر
لانے سے بھی کچھ زیادہ ہی لگتا ہے۔ بہر حال کوشش کروں گا کہ تم کو سادے لفظ ہی وقتاً فوقتاً پوسٹ کرتا رہوں۔ لکھنا کہ اگر
لفظ پر غور نہ ہو تو تم کو کوئی اعتراض تو نہیں ہوگا۔

تم نے لکھا ہے کہ ڈاکیر تمہارے گھر کی طرف سے نکلتا ہے۔ عین انتظار پر بھی خط نہ پا کر وہ تم کو منہ چڑھاتا ہوا نکلتا
معلوم ہوتا ہے۔ تو بھی ڈاکروں کے ٹیلی پر نہ جایا کرو۔ یہ کمبخت ہمیشہ منہ چڑھاتے معلوم ہوتے ہیں۔ تحقیقات اور گہری
چھان بین کے بعد معلوم ہوا ہے کہ ان کا منہ ہی ایسا ہے۔ علامہ قصوری کا تو خیال ہے کہ اہل نمودنے راؤن کے تیلے کے لئے
اس کے چہرے کا ڈراؤن پن رام راج کے کسی ڈاکے کے چہرے سے نقل کیا تھا۔ واللہ عالم! ان علماء کی باتیں سمجھنے کے لئے
بھی بھیجا دے گا رہے۔ اسی لئے میں دوسروں کو ان چیزوں میں الجھنے پر کبھی بھی نہیں اکساتا۔ (معاف کرنا)
ہاں! جلتے جلتے ایک معذرت اور۔

تم نے لکھا کہ بند لفظ میں بجلی کے تار کا ٹکڑا پا کر تم آگ بگولہ ہو گئے۔ بھی معاف کرنا۔ تم نے ہی تو لکھا تھا کہ
اپنی آمد کی اطلاع بذریعہ تار دو۔ تو میں نے جو تار ماتھے آیا اس کو بند لفظ میں جلد از جلد بند کر کے پوسٹ کر دیا تاکہ
تم مجھے اسٹیشن پر مل سکو۔ شاید تم کو میرا تار پسند نہیں آیا۔ میں سوچا تھا کہ قلمدان را اشارہ کافی است۔
اپنی دوستی کو درازی عمر کی دعا میں دیتے ہوئے۔

تمہارا مستحضر
شاہد

تجلیہ

پزندوں کی دنیا کا درویش ہوں میں
کشاہیں بنانا نہیں تہ شانہ

شاہین اس درویشی کے علاوہ خود دار اور غیرت مند بولہ کے کسی دوسرے
کا کیا ہوا شکار نہیں کھا لہے۔ آشیان سازی کو ذلت سمجھتا ہے۔ بلند پرواز
ہے۔ غلو تہ بند ہے، تیز نگاہ ہے۔ گویا شاہین میں اسلامی فخر کی تمام
اہم خصوصیات پائی جاتی ہیں۔

یہی وجہ ہے کہ اقبال اپنے نوجوانوں کو شاہین صفت بننے کا
درس دیتے ہیں تاکہ ان کی زندگی بھی مسلسل جدوجہد کا روپ اختیار
کرتے۔ دران کو عمل پریم کے سانچے میں ڈالتی چلی جائے۔ اقبال کے
خیال میں شاہین کی زندگی حرکت و پیہم ہی سے عبارت ہے۔ اس کا
مقصد زندگی میں پرواز ہے۔ مسلسل پرواز۔ پرواز برائے پرواز اور
یہی اٹھک پرواز کی لگن اقبال اپنے نوجوانوں میں سو دینا چاہتے ہیں
اقبال اپنے نوجوانوں کو زمان و مکان کی قید سے آزاد ہو کر غرض کے
راز سے بھی بے نقاب کر دینے کے لئے آمادہ کرتے ہیں کہ نئے زمانے سے
صبح و شام پیدا کر۔

قشاہیں ہے پرواز ہے کام تیرا

تیرے آگے جہاں اور بھی ہے

اس نئے زمانے کی تلاش میں اقبال اپنے شاہین کو اس عالم بگڑے
سے دور اس مقام پر پہنچانا چاہتے ہیں جہاں نہ صبح و شام کی فیدک
نہ روز و شب کا صحیل اسکا اظہار دیوں کرتے ہیں۔

تاروں سے آگے جہاں اور بھی ہے

ابھی عشق کے امتحاں اور بھی ہیں

قناعت نہ کر عالم رنگ و بو پر

جہنم اور بھی آشیان اور بھی ہیں

خریدنے اور بیچنے دونوں صورتوں میں انفرادی طور پر ہر کسان
کھائے میں رہتا ہے اسی طرح زراعت میں بڑھتا ہوا تخصص —
(specialisation) اپنے مسائل کو پیدا کرتا ہے۔ برطانیہ کا کوئی
کسان جو صرف گندم پیدا کرتا ہے۔ دیکھتا ہے کہ نقل و حمل کے اخراجات
کے باوجود کینڈراسے درآمد کیا جانے والا گندم سستا ہوتا ہے۔

ایسے ہی مسائل سے دوچار ہونے کے بعد وراثتی شکلات
سے بچنے کے زرعی تنظیمیں وجود میں آئی ہیں۔ کسانوں نے انجمنیں
اور کوآپریٹو سوسائٹیاں بنائی ہیں۔ جو شیشیوں اور کیمیائی ادویات
کو بڑی کثیر تعداد میں خریدتی ہے اور اس طرح قیمتیں گرانے میں
سارا آمد ہوتی۔ یہ انجمنیں کسان کی زرعی پیداوار کو قابل استعمالی
بھی بناتی ہیں۔ اور صارفین میں تقسیم بھی کرتی ہیں۔ یہ انجمنیں
حکومت پر دباؤ ڈالتی ہیں کہ بر دنی مالک سے وراثت سونے والی
پیداوار پر پابندی لگائی جائے اور کسانوں کو کم سود پر قرضے
اور امداد دی رقوم دی جائے۔

اس سے زیادہ وسیع پیمانے پر اقوام عالم زرعی طریقوں اور
دیسرے مطلق حاصل ہونے والی معلومات کا ایک دوسرے کے ساتھ
تبادلہ کرتے رہے ہیں اور سب کے سب معلوماتی کی تحقیقات میں
ایک دوسرے کے معاون بنے ہیں تاکہ اس سے نجات حاصل کی جاسکے۔
۱۹۵۰ء میں اقوام عالم نے مل کر روم میں ایسی ہی معلومات

کا تبادلہ کرنے کی غرض سے International Agriculture
Institute — قائم کیا اور ۱۹۵۸ء میں یہی ادارہ Food
Ana Agriculture Organisation میں تبدیل ہوا جو اقوام
مقدمہ کی ایک شاخ ہے۔ اس میں سوسے زیادہ اقوام کو شرکت حاصل
ہے۔ اب یہ ایک وسیع تنظیم ہے جس کا اپنا متب خانہ ہے۔ یہ تنظیم کانفرنسوں
کا انتظام کرتی ہے۔ اور کارآمد زرعی معلومات کے تبادلے کا باعث
 بنتی ہے تاکہ عالم فن زراعت کو ترقی مل سکے۔

(عبدالحمید حکیم ایم۔ ایس۔ سی۔ ایگریکلچر کیٹیشن سال اول)

زیادہ طاقت بخش ہو۔

نتیجہ کے طور پر اب وہ زمانہ آیا ہے کہ ایک کھیت صرف ایک ہی فصل کے لئے ایک بہت بڑا علاقہ صرف ایک قسم کی پیداوار کے لئے مخصوص کیا جائے۔ اس کے لئے ضروری ہے کہ اس مقام کو مناسب سطح کوں اور ریلوں کے ذریعہ ملک کے باقی حصوں سے ملایا جائے۔ تقریباً سو سال پہلے کسان کو جن آلات کی ضرورت پڑی تھی وہ مختصر اور سادہ تھے۔ بل ٹیلچ، درانتی، کھارڑی، بھرجا اور اسی قسم کے دوسرے آلات۔ اب ترقی یافتہ ممالک میں زرعی مشینوں کا ایک طویل سلسلہ کسان کے حوالہ اختیار میں ہوتا ہے۔ جس سے وہ ایک طرف سے زمین کا زیادہ سے زیادہ رقبہ کاشت کر سکتا ہے۔ اور دوسری طرف سے مزدوروں کی تعداد میں بھی کمی آ جاتی ہے۔

کھیت کی مٹی کو کاشت کے لئے تیار کرنے کے لئے آج کا کسان ایک ایسا Plough استعمال کرتا ہے جس پر متعدد ترغیبن لگی ہوتی ہیں جو زمین کو کاٹتی اور لٹنی پلٹتی ہے اور ۳ فٹ کی گہرائی تک جا سکتی ہے۔ کاشت کرنے میں غہر حاضر میں Seed-drell کو، شمال کیا جاتا ہے اس میں بہت سی Drill ہوتے ہیں جن میں سے ہر ایک میں ایک کیلا اور ار Prong ہوتا ہے جس سے بیج بونے کے لئے ایک نالی سی بنتی ہے۔ اسی طرح سے کئی اور مشینیں ہیں جو بیج بونے سے لے کر کاٹنے اور کاٹنے میں استعمال ہوتے ہیں اور بے شک ان تمام مشینوں کو چلانے میں Traction کام آتا ہے۔

کسان انجمنیں Farming Organisation

جین کو کارآمد بنانے کے سلسلے میں مشینوں کا زیادہ سے زیادہ استعمال ہونے لگا ہے جس سے کسان کا واسطہ ایسی صنعتی فرموں سے پڑتا ہے جو حصص بچتے ہیں اور ادویہ بھی کرتے ہیں۔ بہتر کو مٹی کی مٹاؤ کے لئے زیادہ سے زیادہ مٹاؤ کی وجہ سے (Food Processing) صنعتیں قائم ہوتی جا رہی ہیں جو بہت سی اور طاقتور ہوتی ہیں

خوبی کا مدار ہے، مدت سے انسان کی فوج کا کمزور رہی ہے البتہ مٹی کا سائنسی مطالعہ پچھلی صدی کا واقعہ ہے، اگرچہ کسان ہمیشہ سے یہ تجربہ کرتے آئے ہیں کہ زمین سے کیسے بہترین پیداوار حاصل کی جائے بہت ابتدائی زمانے میں بھی کھاد کا استعمال کیا جاتا رہا ہے۔ سرسبز فصلوں کو بل چلا کر زمین کے لئے کھاد کے طور پر استعمال کرنا موجودہ زمانے کی کیا کھادوں تک آپہنچا ہے۔ مٹی کی پیداواری کی صلاحیت کا دار و مدار فقط کیمیائی خصوصیات پر ہی نہیں جو پودوں کی مخصوص اصناف کے لئے فائدہ مند ہو سکتی ہیں۔ بلکہ اس کا انحصار مٹی کی طبعی ساخت۔ سختی (Compactness)۔ اور ڈھیلے دار اور اس کے پیکے پن اور نفوذ پذیری (Permeability) پر بھی ہے۔ مٹی کو اپنے (Rock content) سے مٹیائی نمک حاصل ہوتے ہیں لیکن کھیتوں پر پڑتی ہوئی کھڑے پتوں کی تہ (Humus) سے زمین کو نامرطوبتی مرکبات فراہم ہوتے ہیں مٹی میں ٹراشیم (Protozoa)۔ Fungi)۔ جی کثرت سے پائے جاتے ہیں جس سے بے گھاس وغیرہ سر جاتے ہیں۔

مشروری اور سال بھر کے رہنے کی استعداد کو ترقی دینے کی خاطر پودوں اور حیوانات کی انتخابی کسل کشی اسکے زمانے میں ایک غیر یقینی عمل تھا۔ اگرچہ یہ عمل آج بھی وقت اور صبر کا طالب ہے تاہم علم قواعد و قواعد (Genetics & Breeding) کے اصولوں کے اطلاق سے اطلاق سے بہت حد تک غیر یقینی ختم ہو چکی ہے یہاں تک کہ پودوں اور حیوانات کو اب تقریباً من پسند خصوصیات کا حامل بنایا جاسکتا ہے۔

آبادی میں غیر معمولی اضافہ ہوا ہے اور کھانے والے نفوس کی تعداد تیز در تیز بڑھتی ہے اس لئے پیداوار بڑھانے کی اشد ضرورت ہے اور زمین کا بچہ قابل کاشت بنانا مستقبل کے اولین فرم میں شامل ہو گا۔ انتخابی نہیں بلکہ پیداوار کو بڑھانے سے جو بچانے کی ذمہ داری سائنسی علوم پر عائد ہوتی ہے تاکہ کم سے مقدار زیادہ سے زیادہ

سرعت پیدا ہوگئی بلکہ زیر کاشت آنے والے رقبے میں بھی روز افزوں اضافہ ہوتا گیا۔ بل کی ایجاد نندنی نقطہ نظر سے بھی بڑی اہمیت کی حامل تھی۔ یہ بات یقینی ہے کہ ایشیا کے اکثر زرخیز خطوں میں اس زمانے میں لکڑی کے بنے ہوئے ہل کام میں لائے جاتے تھے اور اسی عرصے میں زمین کی زرخیزی کو بحال کرنے کی خاطر پہلے پہل کھاد کا استعمال عمل میں آیا۔

اس زمانے کی فصلوں کے متعلق یقین کے ساتھ کچھ کہنا مشکل ہے اگرچہ ہم جانتے ہیں کہ جو (Barley) کی فصل کو نمایاں حیثیت حاصل تھی۔ بعد کے معاشروں کے آثار میں ہیں کچھ بیج اور لکڑی کے ٹکڑے ایسے ملے ہیں جن سے یہ امکان پیدا ہو گیا ہے کہ تحریروں تصویروں اور خاکوں کی مدد سے ہم کچھ پودوں کے اس زمانے میں پائے جانے یا نہ ہونے کا یقین کر سکیں۔ اس کے بعد نوبت انسانی نے اراڈ یا پودوں کی مختلف اصناف کو کمرہٴ ارض میں پھیلا دیا۔ ہم ان طریقوں اور راستوں کے متعلق یقین کے ساتھ کچھ بھی نہیں کہہ سکتے جن کے ذریعہ بیج اور پودوں کا یہ انتشار عمل میں آیا۔ البتہ یہ بات یقینی ہے کہ انسان کے نقل مکان کے نتیجے میں یہ اہم کام انجام پذیر ہو۔

تصور حیوانات کی پرورش اور افزائش نسل کا کام بھی بہت قدیم اور ابتدائی زمانوں سے زراعت کے ساتھ منسلک رہا ہے اپنے حیوانات کی خوراک کے لئے مخصوص فصلیں اگ کر خصوصاً ایسے حیوانات کے لئے جو گوشت اور دودھ پیدا کرتے ہیں انتہائی قدیم زمانوں سے گھاس کھانے والے حیوانات مثلاً گائے گھوڑے اور دیگر قسم کے حیوانات سے انسان استفادہ حاصل کرتا رہا ہے۔ اسی طرح انسان نے پرندوں اور شہد کی کھویں سے بھی جن کا شہد اس وقت مٹھاس کا دباؤ ذریعہ تھا ابتدائی سے فائدہ اٹھایا۔

زرعی علوم و فنون (Agriculture)

مٹی کی خصوصیت جس پر بڑی حد تک پیداوار کی صفت اور

سے زندگی بسر کرتی ہیں۔ انسانوں کے وہ کردہ جن کا طرزِ معاشرت آج بھی قدیم اور وحشیانہ ہے۔ خوراک حاصل کرنے کے لئے یا تو شکار کرتے ہیں، پھیلیاں پکڑتے ہیں یا ایشیا سے خوردنی کو مختلف مقامات سے جمع کر کے گزارہ کرتے ہیں۔

سوال پیدا ہوتا ہے کہ کمرہٴ ارض پر ابتدائیں کن خطوں کے اندر فن زراعت منظم طور پر اختیار کیا گیا۔ اور اس کا پھیلاؤ دور خطوں میں کس طرح عمل میں آیا۔ یہ پھیلاؤ ہر جگہ کیساں تو نہیں ہوا البتہ ہم ایسے قوانین کی نشاندہی کر سکتے ہیں جن کے تحت کسی خاص علاقے خطی ملک میں فن زراعت نے نشوونما پائی۔ قدیم ترین معاشر جو ہمارے علم میں فن زراعت سے آگاہ تھے اور یقینی باوری کرتے تھے ان علاقوں میں آباد تھے جہاں آب و ہوا اثنائیں زرخیز اور آبپاشی کے لئے پانی وافر تھا۔ مصر، عراق و عرب ہندوستان اور چین میں دریا یا تو آبپاشی کے لئے پانی مہیا کرتے ہیں یا جہاں کہ دادی نیل میں ہوتا ہے۔ ان میں آنے والے سالانہ سیلاب مٹی کی زرخیز تہ بچھا کر زمین کو طاقتور بناتے ہیں۔ اٹلی اور یونان کی تاریخی اداروں میں زمین و زہریں مشہور ہیں اور اس بات کا قوی امکان ہے کہ قبل تاریخ زمانے میں بھی ایسی نہریں کھودی جاتی ہوں یہ درست ہے کہ اکثر اوقات زمین و زہریں کا مقصد یہ ہوتا تھا کہ لوگوں کے لئے پھنے اور نہانے دھونے کا پانی فراہم کیا جائے اہم مٹھاس زمین کے بہت بڑے قطعات بھی سیراب ہوتے تھے۔ اور زیر کاشت آتے تھے۔ ماہرین آثار قدیمہ اس بات پر کم و بیش متفق ہیں کہ زمانہ ماقبل تاریخ میں آلات کشادہ کی کیا تھے۔ وحشی انسان نے زمین کھودنے اور کیدنے کے لئے لاشی استعمال کی جس کو اولین زریعی اوزار تصور کیا جاتا ہے۔ زریعی پیش و رفت بہت سست تھی غالباً... اور... ق م کے درمیان عرصہ میں پہلی اودھ کا استعمال میں آیا اس کے بعد تقریباً... سال ق م میں بی ایجاد ہوا۔ زریعی آلات کی ایجاد کے سلسلے میں ہل کی ایجاد ایک ننگ میل کی حیثیت رکھتی ہے اس سے نہ صرف یہ ہوا کہ کام میں

زراعت

عبد الحمید حکیم

کوئی ایسی صنعت نہیں جو بالواسطہ یا بلاواسطہ فن زراعت پر اثر انداز نہ ہو۔

زراعت سے ہم کیا مراد لیتے ہیں؟ زراعت اب ایک عام اصطلاح ہے جس کا اطلاق من حیث المجموع ان تمام اعمال و افعال پر ہوتا ہے جو پودوں اور درختوں کی کاشت، ان کے مختلف اعضاء کی تربیت، کھیتی باڑی کے لئے مختلف موسمی حالات کی تحقیق، زمین سے استفادہ کرنے کے سلسلے میں معاون علوم اور حیوانات اور پودوں کی پرورش کے علوم و فنون کی تحصیل کے لئے ضروری ہے یعنی زرعی کارگزاری کا سائنسی اور ٹیکنیکی مطالعہ۔ اور پیداوار بڑھانے کے مختلف ذرائع کا مطالعہ بھی اس کے ضمن میں آتے ہیں۔ وسیع تر معنوں میں کھیتوں کا انتظام اور زرعی عملیوں میں انان کا ہم پہنچانا بھی زراعت کی اصطلاح میں شامل ہے۔ دیہی معاشیات کے علماء کو کھیتی باڑی کے آسان اور پیچیدہ دونوں قسم کے اعمال و افعال میں ماہرین موشیات، ارضیات، مالیات (اور کیمیا بہت ہی قیمتی معلومات فراہم کرتے ہیں اسی طرح زرعی انجینئرنگ (Agri-Engineering) اور کھیتی باڑی کا آپس میں قریبی تعلق ہے

تاریخ زراعت :

صاف ظاہر ہے کہ خورد و خوراک کی پیداوار اہم ترین انسانی افعال میں سے ہیں۔ تاہم اس بات سے انکار نہیں کیا جاسکتا ہے کہ اگرچہ شہر انسانی معاشرے کے لئے زراعت لازم و ملزوم ہے آج بھی قرۃ العین کی قومیں وجود رکھتی ہیں جو اس کے بغیر بھی اہلنان

زندگی کو قائم رکھنے کے لئے پانی اور ہوا کے بغیر خوراک سب سے زیادہ اہمیت کا حامل ہے۔ تمدن کے دائرے میں قدم رکھنے سے پہلے انسان وحشیانہ زندگی بسر کرتا تھا۔ خوراک کے لئے وہ جنگلی جانوروں کا شکار کرتا تھا۔ جنگل میں پائے جانے والے خود دیوسے کے درختوں سے اس کے پیٹ پانے کا سامان حاصل ہوتا تھا۔ مختلف قسم کے چھوٹے چھوٹے پودے بھی اس کی غذا بننے لگے تھے لیکن منظم اور باقاعدہ کھیتی باڑی سے وہ مدتوں نا آشنا رہا۔ ہزار ہا سال کی وحشی زندگی بسر کرنے کے بعد بالآخر اسے زمین میں بیج بکراتاج حاصل کرنے کا فن آیا۔ اور یہیں سے انسان کی تمدن زندگی کا آغاز بھی ہوا۔ اس نے ابتدا میں ایک قطعہ زمین میں انان کاشت کیا۔ سرچھپانے کے لئے غاروں کو چھوڑ کر چھوٹی بڑی بنائی۔ انان ذخیرہ کرنے کے سلسلے میں برتنوں کی ضرورت محسوس ہوئی۔ گروہوں (Groups) میں رہنے کا عادی تو تھا ہی، رفتہ رفتہ پہلے چھوٹے چھوٹے گاؤں اور بعد میں قصبے اور شہر وجود میں آئے غرض ایسا معلوم ہوتا ہے انسانی تہذیب و تمدن میں زراعت نے سب سے زیادہ اہم رول ادا کیا۔

عہد حاضر میں فن زراعت بہت ترقی کر چکا ہے۔ آلات کاشتکاری اب اتنے کثیر التعداد اور پیچیدہ ہیں کہ ان کے استعمال کے لئے اور کھیتی باڑی کے ترقی یافتہ طریقوں سے بہرہ مند ہونے کے لئے الگ تعلیمی ادارے اور یونیورسٹیاں قائم کی گئیں ہیں۔ سائنس کی مختلف شاخیں زراعت کے کام کو آگے بڑھانے میں محدود معاون ثابت ہو رہی ہیں، کیمیا، طبیات اور حیوانات کے انکشافات نے فن زراعت کی کامیابی دے دی ہے اور

ترانہ کالج - ایگریکلچر انسٹی ٹیوٹ - الہ آباد

سزائیسہ خاں لاہوریہین -

انسٹی ٹیوٹ کے آئے برصغیر ہونے قدروں نے ہر جہتہ سان کل کر کے جشن پلاٹیم کے سنگ میل کو قیود اور رنگ تقریبات کے دریاں ایک نئے باب کا آغاز ایک خوبصورت ترانہ کالج کی شکل میں سامنے آیا۔ جس کی افتتاح کچھ اس طرح ہوئی کہ یکم نومبر ۱۹۸۵ء کو ڈاکٹر کیر کی ایڈوائزنگ کمیٹی (advisory committee) نے کالج کے ایک باصلاحیت شاعر و موسیقار پروفسر بی بی ڈیوڈ سرگم جیری صاحب کو ترانہ کالج لکھنے کی ذمہ داری سونپی۔ پروفسر بی بی ڈیوڈ صاحب نے اپنے ہنرمندانہ ذوق و فکر کی مثال قائم رکھتے ہوئے ایک خوبصورت نظم کی تخلیق کی اور اپنی ہی موسیقی کی تے پر سجا کر اس میں چار چاند لگا دیئے۔ اس کا اندازہ سادھین کو ڈیوڈ صاحب کے ترنم گلے سے گلے ہو ایک ایک لفظ سے ہوا ہوگا۔

پلاٹیم جوبلی سال کی تقریبات کا اختتامی جلسہ سوسپڑہ ۱۹۸۵ء کو بڑی زور و شور سے ہوا اسی معزز مہمان شلا سید رضوی صاحبہ حکمران تعلیمات یو۔ پی۔ وائس چانسلر الہ آباد یونیورسٹی، آر بی مسرا، ایس۔ سی گیتا ڈاکٹر کیر آف ایجوکیشن، ایگریکلچر کی منسٹر حکمران تعلیمات محترم سید رضوی نے شمع جلا کر تقریبات کا آغاز تالیفوں کی گونج میں کیا اور ڈیوڈ صاحب سرگم نے مندرجہ چند قطعات باواؤ ترنم خیر خصوصی مہمانوں کے لئے کچھ اس طرح پیش کئے۔

مبارکباد سب کو آج دن جیسی کا آبا ہے
مبارک آج وی سی اور ڈی ای بھی بیٹا ہیں
اگر نظر کرم جو آپ کی ہو جائے کالج پر
ان اشعار کو خاص طور سے معزز مہمانوں کو منسوب کرنے کے بعد دیگر کالج کے طلباء والہ کے اور دیگر یوں کے ساتھ اپنی ہی موسیقی کی دھن پر ڈیوڈ صاحب نے ترانہ کالج کی شروعات کی اور پوری محفل کو مسحور کر دیا۔

ترانہ کالج

- (۱) جننا کی تازگی میں کالج ہے ہمارا
بھارت میں دوریشوں میں بھی اگلی شاخ ہے
- (۲) عزت جو نرالی ہے تو رہ بھی نیپارا
جیسے الہ آباد میں تریوٹی کی دھارا
- (۳) سنگم یہ انوکھا یہ سنگم ہے ہمارا
کھیتی کے اھو لوں کی دولت ہے لٹائی
- (۴) کیا خوب بھایا ہے دھرتی نے پکارا
دل سے دعا ہماری ہے سرسبز یہ رہے
- جننا کے کنارے یہ ہے منزل کا کنارا

ڈاکٹر بی۔ اے ڈیوڈ
(سرگم جیری)

حرف اول

الادبیہ

کسی نے کیا خوب کہا ہے :-

کون کر سکتا ہے تنہا اس زبان کی سروری :- اجتماعی کوششوں سے ہوگی یہ کھیتی ہری
جہاں ! یہ اجتماعی کوشش ہی ہیں آگے بڑھنے میں مدد دیتی ہے ۔ ہمارے کالج کی میگزین کمیٹی نے چند صفحات اردو زبان
کی طرف منسوب کر کے ہماری بڑی جہلہ افزائی کی ہے اس کے لئے ہم شکور و ممنون ہیں ۔ طلباء کی مدد اور ساتھ کی سرپرستی
کا ثبوت یہ تحریریں جلد اردو سیکشن کی شکل میں حاضر ہے ۔

ہمیں خوشی ہے کہ جس دن سے کالج میگزین وجود میں آیا اردو صفحات بھی بندہ کی اور انگیزی کے صفحات کے ساتھ ساتھ قدم ملا کر
چلتے رہے ۔ فروغ میں یہ قدم کچھ جھوٹے یعنی آٹھ صفحات تک ہی قائم رہے لیکن پھر وقت کے ساتھ ہم کچھ اور آتے بڑھے اور کتے آتے
ہمیں صفحوں میں اپنے کو ڈھال لیا ۔ یہ ہمارے قائد علیاد کا ادبی ذوق ہے ۔ ذراعت اور ٹیکنالوجی کی تعلیم کے ساتھ انہوں نے ادب
میں بھی حصہ لیا اور اردو زبان کو بھی فروغ دیا ۔

۸ اکتوبر ۱۹۴۲ء میں ایگن میگزین کا پہلا شمارہ شائع ہوا ۔ جس میں ملک کے معزز اور نامور اشخاص نے تہنیت کے پیغام بھیجے
خصوصاً ان حضرات کے نام قابل ذکر ہیں جسے سی دی رمن ، سر دجینی نائیڈو ، جواہر لال نہرو ، امر ناتھ چھا ۔ گورنر یو پی ہیلٹ (Hallatt)
اور بانی کالج ڈاکٹر مسام ہینگن باٹم وغیرہ ہیں فریہ کہ ایسے خصوصی شمارہ میں اردو کے آٹھ صفحات بھی روشن سارے کی طرح جگمگا رہے
تھے ۔ اور اس طرح اردو اول سے آج تک متواتر ہماری کاوش اور قارئین کے پیار نے ہیں بڑھتے رہنے کی تلقین کی اور ہم آج بھی آگے ہی آتے
بڑھ رہے ہیں ۔ گو کہ اردو کے پچھلے اور پھولنے کے مواقع بہت کم ہو گئے ہیں ۔ اور اب آزادی کے ۳۵ سالوں کے بعد ایک نئی پیر سی وجود
میں آگئی ہے اور اردو زبان سے بالکل بے بہرہ ہے لیکن پھر بھی ان کا شوق اور کوشش دیکھ کر دل خوشیں دیئے بغیر نہیں رہا جاتا ۔ خدا سے
ہمیشہ یہی دعا رہے گی کہ یہ چین سرسبز و شاداب رہے ۔ اور سکشن کے ان رنگ برنگے گل بوٹوں میں زبان اردو گلاب کی مثال بن کر اپنی خوشبو
سے دلوں کو سحر کرتی رہے ، اپنے رنگ و جمال سے سب کو بھاتی ہے اور ہمیشہ کے لئے زندہ جاوید ہو جائے ۔

طباعت کی مشکلات ، اچھے مضامین کا فقدان ، اور دیگر رکاوٹوں کے باوجود ہماری کوشش آپ کے سامنے اس میگزین کی
کی شکل میں ہے ۔ خدا کرے اس کی سادگی اور طرز تحریر آپ کو پسند آجائے ۔ اور آئندہ آنے والی کمیٹی اس کو اور بھی دلچسپ اور
خوشنما بنائے گی کامیاب ہو آئین ، آپ کی پسندیدگی کا اظہار ہی ہماری کامیابی کی منزل ہوگی ۔ بعد شکر یہ

ملایو معاون

الیکن

1984 - 85

1985 - 86

بصد خلوص و محبت

مدرسہ اسلامیہ دارالعلوم دیوبند

مدیر معاون

مدیر و نمائندہ

مسز انیسہ خان
لاہور

لاٹینم سال ۱۹۱۱ء سے ۱۹۸۶ء

محمد احمد - ایم ایس سی
انیل سائینس

صفحہ	مضمون نگار	مضامین
۲	مدیر معاون	۱ - ادارہ
۳	انیسہ خان - لاہور	۲ - ترانہ کالج
۴	عبد المجید عظیم - ایم ایس سی	۳ - زراعت
۷	عبد المجید عظیم - ایم ایس سی	۴ - شاہین
۸	مسز انیسہ خان - لاہور	۵ - کھلا ہوا خط دوست کے نام
۹	ذریعہ بیگم - انٹر ہوم سائنس	۶ - غلط فہمیاں
۱۲	محمد احمد ایم ایس سی	۷ - نفسیات
۱۳	شفاغت احمد	۸ - فکریہ
۱۴	مسز انیسہ خان - لاہور	۹ - سنی شاعری
۱۵	جمال احمد صدیقی	۱۰ - غزل
۱۵	شکیل احمد	۱۱ - گیت
۱۶	ذریعہ بیگم	۱۲ - دو باتیں
۱۶	محمد احمد	۱۳ - غزل
۱۷	مسز انیسہ خان - لاہور	۱۴ - بدلتے رشتے
۲۰	آصف سلمانی	۱۵ - غزلیوں کی مدد

۵ روپے

(۵)